

ОБРАЗОВАНИЕ

**НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ
В МИРЕ**

международный научный электронный журнал

*Выпуск журнала № 37
Часть-3_ Январь -2024*

OPEN ACCESS

ОБРАЗОВАНИЕ НАУКА И ИННОВАЦИОННЫЕ ИДЕИ В МИРЕ

международный научный электронный журнал

Январь - 2024 год

ЧАСТЬ - 3

О‘ЗBEKISTONDA INTELLEKTUAL MULKNING NOAN’ANAVIY OBYEKTLARINI HAMDA GENETIK RESURSLAR, AN’ANAVIY BILIMLARNI MUHOFAZA QILISH MASALALARI

Qarshiyeva Uljonoy Shokir qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti,

Xalqaro biznes huquqi fakulteti magistranti

E-mail: ukarshieva1625@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada noan’anaviy tovar belgilarining O‘zbekiston Respublikasi qonunchiligida muhofazalanganlik asoslari o‘rganilgan, shuningdek, genetik resurslari hamda an’anaviy bilimlar tarkibi tahlil qilinib ularni muhofazalash masalalari ko‘rib chiqilgan va bu bo‘yicha bir qator takliflar berilgan.

Kalit so‘zlar: Intellektual mulk, noan’anaviy tovar belgilari, genetik resurslar, an’anaviy bilimlar

Intellektual mulk obyektlarini muhofaza qilish ularga bo‘lgan huquqlarning davlat himoyasiga olinishidir. Intellektual mulkda "noan’anaviy obyektlar" tushunchasi asosan nazariy adabiyotlarda uchraydi hamda ularga bu ta’rifning berilishini kelib chiqish muddati jihatidan yangiligi va kam uchrashi bilan izohlash mumkin. Genetik resurslar, an’anaviy bilimlar esa ba’zi o‘rinlarda o‘z xususiyatlari bilan intellektual mulk ob’ekti bo‘lishni o‘zida ifodalaydi deya intellektual mulk safiga kiritilsa ba’zan intellektual mulk obyektlari sirasiga kiritilmasdan muhofazalanishi kerak degan nazariya ostida bo‘ladi.

Yuqorida aytilganidek noan’anaviy obyektlar sirasiga ishlatilishi jihatidan kamyob bo‘lgan intellektual mulk obyektlari kiritiladi. Masalan, ulardan biri bo‘lgan hidli va ovozli tovar belgilarining muhofazalanishini ko‘rib chiqsak. O‘zbekiston Respublikasining "Tovar belgilari, xizmat ko‘rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to‘g‘risida"gi Qonuni 3-moddasida tasvirlar, so‘zlar, muayyan shakl tarzidagi belgilar va boshqa belgilar yoki ularning istalgan bir rangdagi yoki turli rangdagi jamlama ifodasi tovar belgilari sifatida ro‘yxatdan o‘tkazilishi mumkinligi keltiriladi.¹ Biroq, qonunchilikda hidga, ta'mga, tovushga tovar belgisi sifatida muhofaza berish shartlari belgilanmagan. Biroq xorijiy davlatlardan AQSh, Koreya, Germaniya qonunchiligida ovozli belgilar muhofazalanishi keltirilgan. Ovozli belgilar- bu tovarlar yoki xizmatlarning manbasini aniqlash va ajratish uchun ishlatiladigan o‘ziga xos audio elementlardir.

¹ //lex.uz/docs/-24925

Ovozli belgilarga butun dunyoda keng tarqalgan quyidagi tovar belgilarini keltirishimiz mumkin: 1) Alfred Nyuman tomonidan yaratilgan mashhur fanfara ya'ni ochib berish marosiminikiga o'xshash ovoz ko'pincha 20th Century Fox filmlari va televizion spektakllarining kirish qismi sifatida eshitiladi. 2) Nokia Tune: Nokia-ning o'ziga xos ringtoni, dastlab Fransisko Tarrega tomonidan yaratilgan, ovoz belgisi sifatida tan olingan va Nokia mobil telefonlari bilan bog'langan. 3) MGM Lion's Roar: Arslonning bo'kishi ko'p yillar davomida Metro-Goldwyn-Mayer (MGM) filmlarining ochilish ketma-ketligining an'anaviy qismi bo'lib, kinostudiya uchun taniqli ovoz belgisi bo'lib xizmat qiladi.

Xitoy Xalq Respublikasida hidlar tovar belgisi sifatida muhofazalangan bo'lib, manbalarda mazkur belgilar o'zida tarkibi, umumiy qoidalarga asosan, ishlab chiqaruvchining nou-xausi hisoblangan original hidlarni namoyon qilishi aytiladi.²

Alohida ba'zi davlatlar qonunchiligida noan'anaviy tovar belgilari muhofazalangan bo'lsa-da, ularni himoya qilishni nazarda tutgan alohida xalqaro hujjat yo'q edi. 2006-yilda esa Tovar belgilari qonuni to'g'risidagi Singapur shartnomasi qabul qilindi. Uni ishlab chiqishda aloqa texnologiyalari sohasidagi so'nggi tendensiyalar hisobga olingan bo'lib, uning eng muhim xususiyati shundaki, u gologramma, uch o'lchovli belgilar, ranglar, pozitsiya belgilari, harakatlanish belgilari va tovush belgilari kabi noan'anaviy belgilarni aniq tan olgan birinchi xalqaro savdo belgilariga oid huquqiy hujjatdir.³

Biologik xilma-xillik va genetik resurslardan foydalanish, shuningdek, intellektual mulkni gen asosidagi mahsulotlar va texnologiyalarga nisbatan qo'llash bo'yicha munozaralar uzoq davom etgan. "Biologik xilma-xillik, genetik resurslar va intellektual mulk bo'yicha davom etayotgan munozaralarning yangi jihati yangi biologik texnologiyalar va genetika, genomika, sintetik biologiya va bioinformatika kabi bilim tizimlaridan tobora ko'proq foydalanish hisoblanadi".⁴ Genetik va boshqa biologik resurslar 1970-yillarning o'rtalarida intellektual mulk tizimlari zamonaviy hayot fanlaridagi innovatsiyalarni himoya qila boshlaganidan beri intellektual mulkni himoya qilishning o'ziga xos predmetini tashkil etadi. Ular tarkibiga, masalan, mikroorganizmlar, o'simlik navlari, hayvonlar zotlari, genetik ketma-ketliklar, nukleotidlar va aminokislotalar ketma-ketligi haqidagi ma'lumotlar, belgilar, molekulyar hodisalar, plazmidlar va vektorlar kiradi.

O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi hamda O'zbekiston Respublikasining "Seleksiya yutuqlari to'g'risida"gi Qonunlari ushbu sohadagi yuqori

² Интеллектуал мулк ҳуқуқи: товар белгиларининг ҳуқуқий муҳофазаси. Ўқув қўлланма // Бобоқул Тошев, Фируз Набиев –Тошкент: "Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи", 2019

³ Xalqaro intellektual mulk huquqi [Matn]: o'quv qo'llanma /Yakubova Iroda Bahramovna. T.: TDYU nashriyoti, 2023.

⁴ Biodiversity, Genetic Resources and Intellectual Property. Charles Lawson, Kamallesh Adhikari. New York 2018.

https://books.google.co.uz/books?id=qHhQDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Genetic+resources+intellectual&hl=ru&newbks=1&newbks_redir=0&source=gb_mobile_search&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Genetic%20resources%20intellectual&f=false

turuvchi hujjatlar hisoblanadi. Xususan, Fuqarolik Kodeksining 1091-moddasida O‘simliklarning yangi navlari va hayvonlarning yangi zotlariga bo‘lgan huquqlarni muhofaza qilish ularga patent berish orqali amalga oshirilishi keltiriladi.⁵

2022-yil o‘z ichiga seleksion tizmalar, manbalar va qimmatli xo‘jalik belgili donorlar; maxsus genetik material (biotexnologiya usullari bilan yaratilgan mutantlar, duragaylar, ko‘plab markerlangan tizmalar va o‘simlik shakllari); genetik ma'lumotlar asosiy tashuvchisi bo‘lgan nuklein kislotalar (DNK va RNK)ni tartibga solishga qaratilgan qonun loyihasi ishlab chiqilgan, biroq uning qabul qilinganligi to‘g‘risida ma‘lumotlar uchramaydi.

Amaliyotda genetik resurslar va tegishli hayot haqidagi innovatsiyalar va ma‘lumotlar intellektual mulk ibilan bog‘liq qonun va amaliyotining bir qator tarmoqlarini, jumladan, patentlar, tijorat sirlari, mualliflik huquqi, texnologik himoya choralari hamda qonunning boshqa sohalarini qamrab oladi. Shuning uchun genetik resurslar bilan bog‘liq intellektual mulk muammolari moslashtirilgan, o‘zaro faoliyat va amaliy tarzda hal qilinishi kerak.

Biogenetik resurslarga tegishli asosiy xalqaro shartnomalar TRIPS kelishuvi, UPOV konvensiyasi, Biologik xilma-xillik to‘g‘risidagi konvensiya (CBD) va Oziq-ovqat va qishloq xo‘jaligi uchun o‘simliklar genetik resurslari to‘g‘risidagi xalqaro shartnomalardir.

An‘anaviy bilimlar deganda mahalliy va mahalliy jamoalar tomonidan ko‘p avlodlar davomida ishlab chiqilgan va qo‘llab-quvvatlangan jamoaviy bilimlar, innovatsiyalar va amaliyotlar tushuniladi. U og‘zaki yoki amaliy ko‘rgazma orqali o‘tgan ko‘nikmalar, tajribalar, donolik va madaniy merosning keng doirasini o‘z ichiga oladi. Bu bilim ko‘pincha uni rivojlantirgan va saqlab qolgan jamoalarning madaniy, ma'naviy va ekologik kontekstlarida chuqur ildiz otgan.

An‘anaviy bilimlarni quyidagicha turlari bo‘lishi mumkin:

1. Madaniy amaliyotlar va e‘tiqodlar: U mahalliy jamoalarning o‘ziga xosligi va merosi bilan uzviy bog‘liq bo‘lgan an‘anaviy amaliyotlar, marosimlar, e‘tiqodlar va ijtimoiy urf-odatlarini o‘z ichiga oladi.

2. Yerni boshqarish va resurslardan foydalanish: Mahalliy jamoalar barqaror boshqaruv tamoyillari asosida yerdan foydalanish, resurslarni taqsimlash, ovchilik, baliq ovlash va terimchilik amaliyotlari haqida murakkab bilimlarni ishlab chiqdilar.

3. Tibbiyot va shifo amaliyotlari: An‘anaviy bilimlar ko‘pincha o‘simlik dori-darmonlari, shifolash amaliyotlari va salomatlik va salomatlikka yaxlit yondashuvlar bilan bog‘liq ko‘plab bilimlarni o‘z ichiga oladi.

⁵ //lex.uz/docs/180552

4. Qishloq xo'jaligi texnikasi va biologik xilma-xillikni saqlash: mahalliy qishloq xo'jaligi amaliyotlari, jumladan, urug' tanlash, almashlab ekish va erni boshqarish, biologik xilma-xillikni saqlash va barqaror qishloq xo'jaligi tizimlariga hissa qo'shadi.

5. San'at, musiqa va hunarmandchilik: An'anaviy bilimlar madaniy o'ziga xoslikni ifodalovchi va tarixiy hikoyalarni uzatuvchi badiiy va hunarmandchilik texnikasi, musiqa, hikoya qilish an'analari va hunarmandchilikni o'z ichiga oladi.

6. Atrof-muhitni boshqarish: Atrof-muhitni muhofaza qilish, ekologik boshqaruv va tabiiy resurslarni muhofaza qilish bilan bog'liq amaliyot va tushunchalar an'anaviy bilim tizimlariga kiritilgan.

An'anaviy bilimlarning ahamiyati uning avlodlar davomida ishlab chiqilgan noyob tushunchalar, barqaror yechimlar va moslashuvchan strategiyalarni taklif qilish qobiliyatidadir.

Butunjahon intellektual mulk tashkiloti o'z saytida an'anaviy bilimlar hamda an'anaviy madaniy ifodalarga bo'lgan huquqlar boshqalar tomonidan suiiste'mol qilinishga moyil ekanligini keltiradi. Masalan, an'anaviy dori vositasi farmatsevtika kompaniyasi tomonidan o'zlashtirilishi va natijada olingan ixtiro ushbu kompaniya tomonidan patentlangan bo'lishi mumkin, shuningdek, mahalliy xalq qo'shig'i qo'shiqni yaratgan tub aholini tan olmasdan va qo'shiqdan foydalanishdan kelib chiqadigan foydalarni jamiyat bilan baham ko'rmasdan moslashtirilishi va mualliflik huquqi bilan himoyalaniishi mumkin.⁶

Aslini olganda an'anaviy bilimlar asosini jamoaviy mulk tashkil qiladi va uning aniq egasi yo'qdir. Bu esa an'anaviy bilimlarni milliy qonunchiligimizdagi jamoaviy mulkni geografik ko'rsatkich sifatida muhofazalanish holatiga ko'proq yaqinlashtiradi. Lekin geografik ko'rsatkich faqat ma'lum hududdagi shaxslarga muhofaza ostida foydalanish huquqini beradi. Bu esa an'anaviy bilimlarni geografik ko'rsatkich sifatida muhofaza qilib bo'lmasligini anglatadi. An'anaviy bilimlar qonunchilikda tartibga solinmagan. Xorijiy davlatlarga nazar tashlasak, an'anaviy bilimlar Kanadada fuqarolik kodeksi doirasida tartibga solingan bo'lsa, Rossiyada bu borada alohida qonun ishlab chiqilgan, shuningdek, Hindiston, Yangi Zelandiya va Avstraliya kabi mamlakatlar qonunchiligida an'anaviy bilimlar muhofazasiga alohida e'tibor berilgan.

O'zbekistonda ham an'anaviy bilim sifatida muhofaza qilinishi mumkin bo'lgan avloddan-avlodga o'tib kelayotgan ko'plab qadimiy bilimlar, hunarlar mavjud. Masalan, Chust pichog'i, Xorazm qovuni, Samarqand oshi, Marg'ilon atlası kabilar.

Qonunchilikda ularning huquqiy maqomini an'anaviy bilim sifatida belgilash xalq merosi bo'lgan ushbu obyektlarning yagona shaxs tomonidan o'zlashtirilib,

⁶ <https://www.wipo.int/tk/en/resources/tkdocumentation.html>

boshqa shaxslarning huquqlari buzilishini oldini oladi hamda ularning butunjahon miqyosida tijoriy qiymatini oshiradi.

Xulosa qilib aytganda, avvalo, noan'anaviy ko'rinishdagi tovar belgilari uchun ro'yxatdan o'tkazish shartlari, ularning qanday xususiyatlarga ega bo'lishi kerakligini hujjatlarda belgilash tadbirkorlarimizga o'z brendlarini yanada kengroq yoyish, bu orqali jahon bozoriga kirish imkoniyatini oshiradi.

Ikkinchidan, genetik resurslarni faqatgina seleksiya yutuqlari sifatida patentlash, genetik ketma-ketliklar, nukleotidlar va aminokislotalar ketma-ketligi haqidagi ma'lumotlar, belgilar, molekulyar hodisalar, plazmidlar kabilarni muhofazalash imkoniyatini bermaydi. Ya'ni seleksiya yutuqlaridan tashqari obyektlar ham qonunchilikka, intellektual mulk obyektlari sirasiga kiritilishi lozim.

Uchinchidan, fikrimizcha, an'anaviy bilimlarning huquqiy maqomini belgilagan holda muhofaza qilish yuqorida sanab o'tilgan asoslar tufayli mamlakatimiz uchun manfaatli bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik Kodeksi <https://lex.uz/docs/180552>;
2. O'zbekiston Respublikasining "Tovar belgilari, xizmat ko'rsatish belgilari va tovar kelib chiqqan joy nomlari to'g'risida"gi Qonuni <https://lex.uz/docs/-24925>;
3. Интеллектуал мулк ҳуқуқи: товар белгиларининг ҳуқуқий муҳофазаси. Ўқув қўлланма // Бобоқул Тошев, Фируз Набиев –Тошкент: “Инновацион ривожланиш нашриёт-матбаа уйи”, 2019
4. Xalqaro intellektual mulk huquqi [Matn]: o'quv qo'llanma /Yakubova Iroda Bahramovna. T.: TDYU nashriyoti, 2023. <https://library-tsul.uz/xalqaro-intellektual-mulk-huquqi-yakubova-i-2023/>
5. Biodiversity, Genetic Resources and Intellectual Property. Charles Lawson, Kamalesh Adhikari. New York 2018. https://books.google.co.uz/books?id=qHhQDwAAQBAJ&printsec=frontcover&dq=Genetic+resources+intellectual&hl=ru&newbks=1&newbks_redir=0&source=gb_mobile_search&sa=X&redir_esc=y#v=onepage&q=Genetic%20resources%20intellectual&f=false
6. <https://www.wipo.int/tk/en/resources/tkdocumentation.html>

YURIDIK TERMINOLOGIYA: INTELLEKTUAL MULK HUQUQLARINI MUHOFAZA QILISH VA HIMOYA QILISH FARQLARI

Qarshiyeva Uljonoy Shokir qizi

Jahon iqtisodiyoti va diplomatiya universiteti,

Xalqaro biznes huquqi fakulteti magistranti

E-mail: ukarshieva1625@gmail.com

Annotatsiya: Ushbu maqolada intellektual mulk huquqlarini muhofaza va himoya qilishning o'zaro farqlari atroflicha tahlil qilinib, nazariy asoslar o'rganiladi hamda ushbu huquqlarni muhofaza va himoya qilish asoslari haqida so'z boradi.

Kalit so'zlar: intellektual mulk, intellektual mulk huquqlarini muhofaza qilish, intellektual mulk huquqlarini himoya qilish, yaratilganlik fakti, muhofaza yorlig'i, himoya choralari, subyektiv huquqlar, mualliflik huquqi.

Yuridik terminologiya ba'zi hollarda umumiy fanda qo'llaniluvchi atamalar xususiyatlardan farqlanishi mumkin. Ushbu vaziyatda atamalarning qo'llanilish o'rniga qarab to'g'ri foydalanish yuristning yoki bu borada ish olib borayotgan tilshunosning kasbiy malakasiga bog'liq bo'ladi. Intellektual mulk sohasida yuridik atamalardan to'g'ri foydalanishning eng muhim jihati huquqlarning bajarilishi va himoya qilinishidir.

Huquqlarning himoya qilinishi va muhofaza qilinishi nafaqat intellektual mulk sohasida balki boshqa ko'plab huquq sohalarida ham uchraydi. Shuningdek ba'zida bir ba'zida esa ikki xil tushunchani ifodalaydi va buni quyidagi tahlil asosida ko'rishimiz mumkin.

Intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarini huquqiy muhofaza qilish O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksining 1032-moddasida keltirilgan bo'lib unda shunday deyiladi: "Intellektual mulk obyektlarini huquqiy muhofaza qilish ularning yaratilganligi tufayli yoxud ushbu Kodeksda yoki boshqa qonunlarda nazarda tutilgan hollarda va tartibda vakolat berilgan davlat organi tomonidan huquqiy muhofaza berilishi natijasida yuzaga keladi.

Oshkor etilmagan axborotga huquqiy muhofaza berish shartlari qonun bilan belgilanadi"¹. Ushbu moddadan anglashiladiki, intellektual obyektlariga muhofaza berish ikki xil asosda vujudga keladi:

1. Yaratilganligi asosida
2. Qonunda ko'rsatilgan shaklda vakolatli organ tomonidan muhofaza berilishi natijasida.

¹ <https://lex.uz/docs/-111189#-150418>

Muhofaza qilish o'z o'zidan intellektual mulk obyektlariga nisbatan yuzaga kelavermaydi, balki shu obyektlarni yaratgan shaxslarning huquqlari muhofaza qilinadi. O.Oqyulov intellektual mulk huquqlarini muhofaza qilishga quyidagi ta'rifni beradi: "Intellektual mulk obyektlarini huquqiy muhofaza qilish deganda bu obyektlarga nisbatan subyektiv huquqlar sohibi huquqlarining huquqiy jihatdan qo'riqlashini vujudga keltirish asoslari tushuniladi"².

Fuqarolik Kodeksi 1032-moddasi sharhida esa "Intellektual mulk obyektlarini huquqiy muhofaza qilish deganda huquq egalari sub'ektiv huquqlarini huquqiy himoya qilish tushuniladi"³ deb keltirilgan.

Yuqoridagilardan kelib chiqib aytadigan bo'lsak, intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni muhofaza qilish ushbu huquq egalarning huquqlari muhofazasini avvaldan yaratishdir. Masalan, fan, adabiyot, san'at asarlari, EHM uchun dasturlar va ma'lumotlar bazalari, integral mikrosxemalar topologiyalari eshittirish tashkilotlarining ijrolari, fonogrammalari, eshittirish va ko'rsatuvlari yaratilish fakti bilan muhofaza qilinsa, ixtirolar, foydali modellar, sanoat namunalari, seleksiya yutuqlari, tovar belgilari, tovarni kelib chiqish joyi nomining muhofaza ostiga olinishi vakolatli organ tomonidan muhofaza yorlig'i, patent yoki guvohnoma, berish orqali amalga oshiriladi.

Intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni himoya qilish usullari Fuqarolik Kodeksining 1040-moddasida keltirilgan. Unga ko'ra intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlar fuqarolik huquqlarini himoyalashning umumiy asoslari orqali, shuningdek, Kodeksda keltirilgan maxsus usullar, jumladan, mutlaq huquqlar qaysi moddiy obyektlar yordamida buzilgan bo'lsa, o'sha moddiy obyektlarni hamda bunday buzish natijasida yaratilgan moddiy obyektlarni olib qo'yish orqali, yo'l qo'yilgan buzish haqidagi ma'lumotni majburiy suratda e'lon qilib, unga buzilgan huquq kimga tegishliligi to'g'risidagi ma'lumotlarni kiritish orqali hamda qonunda nazarda tutilgan boshqa usullarda himoya qilinishi mumkin.⁴

Qonunda nazarda tutilgan usullar deyilganda intellektual mulk bilan bog'liq munosabatlarni tartibga soluvchi alohida qonunlar nazarda tutilgan, chunki ularda Kodeksda keltirilgandan boshqa maxsus himoya choralari mavjud bo'lishi mumkin. Misol uchun O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni 65-moddasida mualliflik huquqi va turdosh huquqlarni himoya qilish chorasi sifatida "zararlar yetkazilishi faktidan qat'i nazar, huquqbuzarlikning xususiyati va huquqbuzarning aybi darajasidan kelib chiqib ish muomalasi odatlarini hisobga olgan holda zarar qoplanishi o'rniga bazaviy hisoblash miqdorining yigirma

² INTELLEKTUAL MULK HUQUQI. I.M.Mo'minov nomidagi Falsafa va huquq instituti. Toshkent, 2005 yil.

³ O'zbekiston Respublikasining fuqarolik kodeksiga sharh: Ilmiy sharhlar. T 3./O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. — Toshkent: Baktria press, 2013.

⁴ <https://lex.uz/docs/-111189#-150418>

baravaridan ming baravarigacha miqdorda to'lanishi lozim bo'lgan tovonni to'lash"⁵ ni talab qilish keltirilgan. Bunday choralar Qonunda keltirilgan obyektlar uchun individualdir.

Agar huquq buzilishi shartnomalarda kelib chiqadigan bo'lsa, majburiyatlarni bajarmaslikka oid normalar ham qo'llanilishi hamda shartnomada ko'rsatilgan himoya choralari amal qilishi mumkin.

Ushbu modda tahlilidan intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni himoya qilish intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlar buzilishidan keyin amalga oshiriladi degan fikrga kelish mumkin.

Demak, intellektual mulk obyektlariga bo'lgan huquqlarni himoya qilish va muhofaza qilishni solishtiradigan bo'lsak quyidagi ikki yirik farqni ko'rishimiz mumkin:

1. Muhofaza qilish huquq buzilishidan oldin mavjud, huquqlar buzilgach esa, shu muhofazalanayotgan huquqlarni himoya qilish zarurati tug'iladi.

2. Intellektual mulk obyektlarining muhofazasi orqali ularga bo'lgan huquqlar yuzaga keladi, himoya qilish bilan esa intellektual mulk huquqi egalarining huquqlari tiklanadi.

Intellektual mulk huquqlarini muhofaza qilish bu huquqqa egalik tartibini o'rnatish, himoya qilish esa huquq buzilishini oldini olish maqsadida oldindan choralar belgilash va huquq buzilishi fakti yuzaga kelganda ushbu choralarni qo'llashdir.

Xulosa qilib aytganda, intellektual mulk sohasidagi ushbu huquqiy atamalardan to'g'ri foydalanish huquqlarning qonuniy yuzaga chiqishi, buzilishlardan himoyalanganligi, noaniqlikdan xoli bo'lishi, kelishuvlarda saqlanishi va xalqaro miqyosda e'tirof etilishini ta'minlash uchun juda muhimdir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. O'zbekiston Respublikasi Fuqarolik kodeksi;
2. O'zbekiston Respublikasining "Mualliflik va turdosh huquqlar to'g'risida"gi Qonuni;
3. O.Oqyulov.INTELLEKTUAL MULK HUQUQLI. I.M.Mo'minov nomidagi Falsafa va huquq instituti. Toshkent, 2005 yil;
4. O'zbekiston Respublikasining fuqarolik kodeksiga sharh: Ilmiy sharhlar. T 3./O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligi. — Toshkent: Baktria press, 2013.
5. www.lex.uz

⁵ <https://lex.uz/ru/docs/-1022944#-1023439>

ТОHIR RAJABIYNING HAYOTI VA IJODIY FAOLIYATI

Yunus Rajabiy nomidagi O'zMMSI

“Maqom cholg'ulari” kafedrası

1- bosqich magistranti - Namozov Javohir

Annatatsiya. Ushbu maqola Rajabiylar sulolasining yorqin vakili Tohir Rajabiyning hayoti va ijodiy faoliyati haqidadir. Unda Tohir Rajabiyning rubob cholg'u ijrochiligiga qo'shgan yangicha ijrochilik uslubi haqida batafsil so'z yuritiladi. Milliy ijrochilik uslubini estrada hamda orkestr ijrolari bilan uyg'unlashtirgan ijodkorning ijroviy va uslubiy jihatlari yoritiladi.

Kalit so'zlar. *Musiqá, maqom, kuy, usul, nola, an'ana, rubob, ansambl, orkestr, estrada, bayot, ushshoq.*

Annotation. This article is about the life and creative work of Tahir Rajabi, a bright representative of the Rajabi dynasty. It talks about Tahir Rajabi's new style of playing the rubob instrument. The performance and stylistic aspects of the artist, who combines the national performance style with pop and orchestral performances, will be covered.

Key words. *Music, status, melody, usul, nola, tradition, rubob, ensemble, orchestra, pop music, bayot, ushshog.*

Аннотация. Эта статья о жизни и творчестве Тахира Раджаби, яркого представителя династии Раджаби. В нем рассказывается о новом стиле игры Тахира Раджаби на инструменте рубоб. Будут освещены исполнительско-стилистические аспекты творчества артиста, сочетающего национальную исполнительскую манеру с эстрадным и оркестровым исполнением.

Ключевые слова. *Музыка, макам, мелодия, усул, нола, традиция, рубоб, ансамбль, оркестр, эстрада, баёт, ушшак,*

Har bir millatning o'z madaniyati, ma'naviyati, an'ana-udumlari va albatta milliy ruhi bo'ladi. Bu esa asrlar davomida shakllanib avloddan avlodga an'ana asosida o'tib, saqlanib kelinadi. Bizning shunday beqiyos milliy boyliklarimiz va an'ana - udumlarimiz musiqa san'atimizda hamda folklor namunalarimizda o'z asksini topib kelgan. O'zbek musiqa san'ati o'tgan asrda katta iste'dod egalarini kashf etdi. Xoji Abdulaziz Abdurasulov, Yunus Rajabiy, To'xtasin Jalilov, Halima Nosirova, Tamaraxonim, Jo'raxon Sulstonov, Ma'murjon Uzoqov, Muxtor Ashrafiy, Muhammadjon Mirzayev, Turg'un Alimatov, G'ulomjon Hojiqulov, Ari Boboxonov, Suloaymon Taxalov, Temur Mahmudov, O'lmas Rasulov, Abduhoshim Ismoilov kabi nomlar orqali bu ro'yxatni yana davom ettirish mumkin. Sanaganlarimizning bari o'zbek musiqa san'atida bastakorlik, ashula va cholg'u ijrichiligida o'z uslubi, yangi

musiqiy yo`nalishi bilan nom qoldirgan, buyuk siymolardir. Shunday iste`dodlardan yana biri Rajabiyalar sulolasining yorqin vakili Tohir Rajabiy hisoblanadi.

Tohir Rajabiy 1946 yili Toshkent shahrida, o`zbek xalqining ardoqli hofizi, bastakor, Akademik Yunus Rajabiy oilasida tavallud topadi. Buyuk sa`atkor oilasida, madaniy va ijodiy muhitda katta bo`lgan Tohir Rajabiy yoshligidan musiqaga mehr qo`yadi. Bu mehrning birinchi sababi qon orqali o`tgan bo`sa, ikkinchi sababi Yunus Rajabiyning uyida tez-tez yetuk san`at darg`alari bilan bo`ladigan ijodiy kechalar orqalidir. Zero Yunus RAjabiyning uyida bo`lib o`tadigan bunday ijodiy kechalar juda ko`p bo`lar hamda bu kechalarda o`z davrining buyuk ustozlari, ijorchi hofiz va sozandalari, bastakor va adabiyotshunoslar yig`ilishar edi. Bu esa yosh iste`dod egasiga yanada koproq qiziqish uyg`otishi tabiiy holdir.

Yosh Tohir Rajabiyning musiqaga bo`lgan xavasi uni 1958 yili Glier nomidagi musiqa maktabiga chorlaydi. Maktabda o`qiyotgan davridanoq u qashqar rubobi ijrochiligini turli usul va yullari, chalish kunikmalarini o`zlashtiradi. 1964 yili musiqa maktabini tamomlab, Toshkent Davlat Konservatoriyasiga o`qishga kiradi. Konservatoriyada o`zining ko`p yillik o`qituvchilik faoliyati davomida talaygina shogirdlar tayyorlagan iste`dodli muallim, ustoz professor F.N.Vasilev sinfida tahsil oladi. O`qish davrida Tohir Rajabiy o`z ijrochilik maxoratini oshirish maqsadida ko`p ijodiy izlanishlar olib boradi. Talabalik yillaridayoq 1967-yili Alisher Navoiy nomidagi opera va balet katta teatriga orkestr artisti lavozimiga ishga taklif qilinadi. 1969-yili Konservatoriyani muvaffaqiyatli tamomlab, teatrdagi mustakil tarzda o`z ijodiy faoliyatini boshlaydi. Bu taklifni Tohir Rajabiy o`ziga bildirilgan ishonch deb qabul kiladi¹.

1973 yildan boshlab Tohir Rajabiyning ijodiy faoliyati Doni Zokirov rahbarligidagi O`zbekiston teleradiosi qoshidagi o`zbek xalq cholg`u asboblari orkestri bilan bog`lanadi. Orkestrda ishlab yurgan kechlarida o`zbek xalq kuylari va qardosh xalqlar kuylarini ham radio ovoz yozish studiosida, magnet tasmasiga yozishni boshlaydi. Orkestr jurligida Sharq va qardosh respublika kompozitorlarining talaygina asarlarini yozishga muvaffaq bo`ladi. 1976 yildan to bugungi kungacha Tohir Rajabiyni qashqar rubobida yozgan kuylari 150 dan ortiq, estrada orkestri jo`rligida jahon va Sharq kuylari 40 dan ortiq, klassik mumtoz qo`shiqlari 20 dan ortiq bo`lib, O`zbekiston radiosining oltin fondiga yozishga muvaffaq bo`ldi². D.Zokirov "Paxtakorman", T.Azimov "Baxt gulshani", S.Hayitboyev "Lirik kuy", E.Shukrullayev qayta ishlagan "Bahor", S.Jalil "Syuita", D.Zokirov qayta ishlagan "Hayot sururi", R.Glier "Shohsanam ariyasi", M.Bafoyev "Poema", Z.Miralimova "Poema", Q.Komilov "Qalbim kuylar", T.Jalilov "O`rgilay", H.Jo`rayev "Tabassum", F.List "Vengercha rapsodiya", S.Hayitboyev "Ballada", A.Arutunyan "Arutunyan",

¹ Rajabiynoma. Maqolalar to`plami. Tuzuvchi Hasan Rajabiy. 2016-yil.

² A.Tashmatova "Doni Zokirov nomidagi davlat xalq cholg`ulari orkestri"

S.Aliskerov “Konsert” tor va orkestr uchun, M.Bafoyev “Poema”, A.Geray “Baxchakurd”, Gnutov qayta ishlagan “Javoronok”, Y.Rajabiy. D.Zokirov qayta ishlagan “Kuygay”, H.Jo’rayev “Chamanzorda”, A.Toshmatov “Mavji sir”, H.Honmamedov “Konsert” tor va orkestr uchun, H.Honmamedov “Konsert”, Sh.Shoximardonova “Navro’z sabosi”, Q.Komilov “Ul kecha”, H.Rahimov “Arabcha konsertino”, T.Jalilov “O’rgilay”, Y.Rajabiy “Kuygay”, D.Zokirov “Ko’chalar”, D.Zokirov “Ko’rmadim”, S.Aliskerov “Hayol og’ushida”, M.Murtazoyev. Q.Komilov qayta ishlagan “Tamanno”, Y.Rajabiy “Gul sochar”, Q.Komilov “Mohim” (Konsert poema), Y.Rajabiy Q.Komilov qayta ishlagan “Ra’nolanmasun”, Y.Rajabiy “Ne navo” kabilar shular jumlasidan.

Ma’lumki, ijrochilik san’ati tarakkiyotida yangi bosqichlar va yunalishlarning shakllanishi, har bir ijrochi oldiga muayyan vazifani kuyadi. Tohir Rajabiy o’zining qashqar rubobidagi yangicha talqinlari orqali yosh avlodlarga benazir hamda takrorlanmas ijro uslublarini namoyon qildi. U nafaqat maqom kuylaridan namunalarni balki, ayni paytda boshka xalqlar kuylarini ham o’ziga xos joziba va milliy ruxda qashqar rubobida talqin etib xalqimizgataqdim etib keldi. Doni Zokirov nomidagi O’zbekiston teleradiosi qoshidagi O’zbek xalq cholg’ulari orkestrida ishlayotgan davrlari uning ijodiy va sahnaviy chiqishlaridagi faoliyatining yuksalish davri desak mubolag’asizdir. Bu vaqtlarda u O’zbekiston televideniyesi va radiosi to’lqinlari orqali turfa ijod namunalarini tinglovchilarga taqdim etadi.

Uning ijodiy faoliyatidagi yana bir muxim jixat O’zbekiston radiosi estrada orkestri jamoasi bilan hamkorligidir. Bu jamoada ham keng ijodiy izlanishlar olib bordi. Pegranning “Shubert soyasi”, A.Latifzodaning “Rubob va orkestr uchun kuy”, D.Omonullaevaning “Bolicha”, “Yomgir yog’di” A.nazarovning “Nafosat”, “Soginch”, A.Ikromovning “Muxabbat tongi”, “Yuraklarda yashar muxabbat”, S.Uonderning “Mening sevgilim”, I.Akbarovning “yor kel”, Ye.Jivaevning qayta ishlagan rumincha “To’rg’ay” kuyi va shu kabi bir qator asarlarni rubobda yakkaxon ijrochi sifatida ijro etadi. Shuni alohida ta’kidlab o’tish kerakki, Estrada orkestri bilan birgalikda milliy cholg’ular ijrochiligini boshlashda Tohir Rajabiyning hissasi kattadir. Aynan qashqar rubobi bilan orkestr va estrada asarlarini milliy ruhda o’ziga xos rasvishda ijroqildi hamda muvofaqqiyotga erishdi.

Ustoz sozanda Tohir Rajabiy Estrada simfonik orkestri bilan 10 yil davomida ijodiy faoliyat olib bordi. Faoliyati davomida D. Omonullayevaning “Bolicha”, “Yomg’ir yog’di”, A.Nazarovning “Nafosat”, “Sog’inch”, A.Ikromovning “Muhabbat tongi”, “Yuraklarda yashar muhabbat”, S.Uonderning “Mening sevgilim”, I.Akbarovning “Yor kel”, R.Paulning “Million, million, million atirgullar” va yuqorida ta’kidlaganimizdek 40 dan ortiq asarlarni o’ziga xos tarzda talqin etgan. Tohir Rajabiyning Estrada simfonik orkestri bilan qilgan ijodiy izlanishlari ijrochilik nuqtai

nazaridan qaraydigan bo'lsak, qashqar rubobida yangi ijro uslubini, cholg'uda yangicha jozibador tovush chiqarish imkoniyatlarini, yangi qirralarini ochib berdi.

Tohir Rajabiyni serqirra san'at soxibi deb nomlashimiz bejiz emas. U Rajabiyalar sulolasi an'anasini munosib davom ettirgan xolda, uning sozandachilik faoliyati xofizlik san'ati bilan boyib bordi. Xalqimizga dilrabo qo'shiqlar tuxfa etish niyatida magnit tasmalariga yozilgan "Girya", "Bayot I - II", "Ushshoq", "Qashqarchai Ushshoq", "Chapandozi qalandar". "Sarparda", "Nasrulloi", "Kucha bogi I - II" kabi bir kator o'ziga xos oxanglarda ijro etilgan qo'shiq va ashulalar yuqoridagi fikrimizning yaqqol dalilidir³.

1990 yilda Tohir Rajabiyning ko'p yillik ijodiy faoliyati, o'zbek san'ati rivojiga qo'shgan beqiyos xizmatlari inobatga olinib, davlatimiz tomonidan sharaflı - "O'zbekistonda xizmat ko'rsatgan artist" unvoni bilan taqdirlandi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. R.Qosimov. "An'anaviy rubob ijrochiligi". Toshkent – 1999
2. "Ўзбекистон миллий энциклопедияси" давлат илмий нашриёти, 2000 йил.
3. Ражабийнома . Тузувчи Ҳасан Ражабий. Тошкент, 2016 йил.
4. Tohir Rajabiy. Wikipediya

³ R.Qosimov. "An'anaviy rubob ijrochiligi". Toshkent – 1999

OSIYO XALQARO UNIVERSITETI MAGISTRATURA YO'NALISHI

*Majidov Firdavs Samiyevich***Anotatsiya**

Tabiatan ijtimoiy mavjudot bo'lgan kishilarning birlashishi va yashashi zarurati ikki asosiy institut – davlat va madaniyatning tug'ilishiga olib keldi. Davlat deganda birinchi bo'lib aqlga keladigan tushuncha bo'lgan soliq, davlatlarning boshqaruv uslubidan qat'i nazar, davlat daromadlarida 80-90% ulushga ega bo'lgan birinchi asosiy daromad manbai bo'lganligi uchun hayotiy ahamiyatga ega, shuningdek, suveren hokimiyatning asosiy ko'rsatkichidir. Shu sababli, davlatlarning soliqqa oid arizalardagi muvaffaqiyat darajalari nafaqat davlat xizmatlarining uzluksizligini ta'minlash, balki soliq yig'uvchi davlatning mavjudligi va qonuniyligini saqlab qolish uchun ham muhimdir. Davlatlar esa o'zlarining suveren vakolatlaridan o'zlarining madaniy tuzilmalariga muvofiq, jamiyat (millat)ning ham ichki, ham jamiyatlararo munosabatlari hamda o'zlari yashayotgan muhit ta'sirida foydalanadilar. Demak, davlat amaliyotida muhim o'rin egallagan soliq amaliyotlari vaqt o'tishi bilan ijtimoiy hayotda sodir bo'ladigan o'zgarishlar va jamiyatlar o'rtasidagi farqlardan ta'sirlanib, o'zi ham bir qismi bo'lgan milliy madaniyat ostida soliq madaniyatlarini shakllantiradi. Soliq madaniyati soliq to'lovchilarning soliqqa bo'lgan munosabati va xulq-atvoriga katta ta'sir ko'rsatadigan institutdir. Bir guruh odamlarni boshqa guruhlardan ajratib turuvchi umumiy aqliy dasturlash va har doim milliy yoki institutsional darajada paydo bo'ladigan ijtimoiy hodisa va hodisa bo'lgan madaniyat ularni tashkil etuvchi jamiyatlarning, demak, alohida shaxslarning umumiy mahsuli hisoblanadi. shaxslarning xulq-atvori va xulq-atvoriga katta ta'sir ko'rsatadi. Shu sababli, soliq to'lovchilarning soliq amaliyotiga munosabatini tushunish va bashorat qilish soliqqa rioya qilish xarajatlarini kamaytirish va soliq amaliyotida muvaffaqiyatga erishishda katta ahamiyatga ega.

Kalit so'zlar: Soliq madaniyati, soliq tushunchasi, fiskal sotsiologiya, soliq psixologiyasi

Kirish

Ijtimoiy mavjudot bo'lgan inson jamiyat bilan o'zaro munosabatda bo'ladi. Alohida shaxslarning birlashishi natijasida shakllanadigan jamiyat umumiy ko'pchilik tomonidan qabul qilingan, shaxslar irodasi bilan amalga oshiriladigan harakatlar va keng jamoatchilik tomonidan qadrlanadigan hozirgi/yangi harakatlardan iborat. Ko'rib chiqilayotgan harakatlar odatlar deb ataladigan bir qator ijtimoiy qoidalar tomonidan yaratilgan bo'lib, odamlar o'z xohishlariga qarshi rioya qilishlari kerak. Ijtimoiy qoidalar (urf-odatlar) individual iroda mahsuli bo'lsa-da, individual irodadan yuqori o'rin egallaydi va ijtimoiy tazyiq orqali jamiyat tomonidan ijtimoiy ruh sifatida qabul

qilinadi. Shaxsning jamiyatga moslashishi va qabul qilinishi nuqtai nazaridan sotsializatsiya - bu shaxsni jamiyat uchun maqbul bo'lgan xatti-harakatlar va qadriyatlarni o'zlashtirish, nomaqbul xatti-harakatlarni bostirish va adolatli bo'lishdan ko'ra, shaxsni jamiyatga integratsiya qilish jarayoni. biologik mavjudot bo'lib, o'zi yashayotgan jamiyatning moddiy va ma'naviy qadriyatlarini o'rgatadi va shakllantiradi. Bu jarayon shaxsning ijtimoiy mavjudotga aylanishi, jamiyat tuzilishi va madaniyatini o'rganishi, shaxsning o'zini o'zi shakllantirishi, jamiyatning uzluksizligi uchun katta ahamiyatga ega. Demak, sotsializatsiya jamiyatda yashovchi shaxsni, jamiyat bilan tanishishni, jamiyatdagi institutlarni anglash va ularga nisbatan munosabatini belgilashni o'z ichiga oladi va u umuman shaxsning barcha munosabati va xatti-harakatlariga ta'sir qiladi. ayniqsa, iqtisodiy va moliyaviy munosabatlar va xatti-harakatlarning yo'nalishi.

Iqtisodiyot qoidalari insonning xulq-atvoriga asoslanadi. Adam Smitdan hozirgi kungacha kapitalizm bilan birga paydo bo'lgan va rivojlangan "ratsional xulq-atvor" shakli individual xulq-atvor shakli sifatida qabul qilinadi. Biroq, odamlar jamiyatda yashaydilar va individual fikrlash shakllariga jamiyat tomonidan qo'llaniladigan til, fikrlar, qadriyatlar va mantiq tizimi ta'sir qiladi. Jamiyat shaxs boshidan kechirgan voqealarni ongli darajada idrok etishiga ta'sir etuvchi va uning psixologiyasini shartlashtiruvchi filtr yaratadi. Shaxsning idrokini ijtimoiy filtr ta'sirida ushlab turish qanchalik darajada bo'lsa, ijtimoiy filtrni yaratish va boshqarish orqali ham shaxslarni boshqarish mumkin. Shaxs jamiyat ta'sirida bo'lgani kabi kuchli bo'lmasa ham, jamiyatga ta'sir qilishi mumkin. Shaxsning boshqa shaxslar yoki jamiyat bilan munosabatlarida samarali bo'lgan xulq-atvor namunalari va amaliyotlarini faqat iqtisod bilan izohlab bo'lmaydi, balki psixologiya va sotsiologiyaning hamkorligini taqozo etadi.

Iqtisodiy psixologiya asosan uch turdagi iqtisodiy voqelik bilan shug'ullanadi;

- Birinchidan, iste'molchining xatti-harakati iste'molchi va uy xo'jaliklarining xatti-harakatlariga qaratilgan.
- Ikkinchidan, tadbirkorlik va ishbilarmonlik xatti-harakatlariga qaratilgan samarali xatti-harakatlar;
- Uchinchisi, davlat iqtisodiyoti, ijtimoiy yordam, soliqlar va soliq to'lovchilarga qaratilgan shaxs-jamiyat va davlat munosabatlari.

Soliq psixologiyasi yoki umuman olganda moliyaviy psixologiya iqtisodiy psixologiya bilan shug'ullanadigan uchinchi asosiy sohalardan biridir.

Individual xulq-atvor shaxslarning o'z muhitida rivojlanayotgan ob'ektiv vaziyatlarni idrok etishi va bu obyektiv vaziyatlarning o'zaro ta'siri natijasida yuzaga keladigan sub'ektiv rivojlangan munosabatlari hamda ijtimoiy rollari mahsulidir. Xuddi shunday, shaxslarning iqtisodiy va moliyaviy xulq-atvori ham ichki (ularning shaxsiyatining mahsuli) va tashqi (ob'ektiv voqelik mahsuli) omillarning o'zaro ta'siri

ostida ular ko'rsatadigan ijtimoiy rollardan iborat bo'lib, ular iqtisodiy va moliyaviy ob'ektiv voqelikni idrok etish uchun. uchrashish va ular uchun muhim deb hisoblangan maqsadlarga erishish. Shu bois, davlat va soliq to'lovchi o'rtasidagi o'zaro munosabatlarning eng qizg'in namunasi bo'lgan soliqni davlat daromadining asosiy manbai bo'lgan soliqni tushunish va soliq to'lovchilarning munosabatlari qanday omillar ta'sir etishini o'rganish muhim masala hisoblanadi. psixologik va individual jihatlar, shuningdek, munosabatlarning ob'ektiv realliklari.

Fiskal sotsiologiya, soliqqa tortishning ijtimoiy-psixologik jihatlar va soliq tushunchasi

Ijtimoiy fan (sotsiologiya) jamiyatdagi shaxsni, individlar tomonidan tashkil topgan guruhlar va institutlarni hamda bularning barchasi o'rtasidagi munosabatlarni o'rganuvchi fan sohasidir. Fiskal sotsiologiya esa jamiyatda iqtisodiy boylklarni qayta taqsimlashni, uning moliyaviy faoliyatining jamiyat va shaxslarga ta'sirini, shu jumladan, boshqaruvchi sinf va boshqariladigan omma o'rtasidagi munosabatlarni o'rganish bilan shug'ullanadi. Moliyaviy sotsiologiyaning tarixiy asoslari o'zining goh liberal, goh keynschi xususiyatlari, jamiyat taraqqiyoti va sivilizatsiyasi maqsadlari, davlat va hukmdor amal qilishi lozim bo'lgan takliflari bilan e'tiborni tortadigan Ibn Xaldunga borib taqalsa-da. 20-asr boshlarida Goldschieid va Shumpeterning moliyaviy muammolari sotsiologik masalalarga asoslangan edi. U ko'p tahlil qilinmaguncha e'tibordan chetda qolgan sohadir.

Moliyaviy sotsiologiyaning asoschisi hisoblangan Goldshid o'z mamlakatidagi moliyaviy inqirozning sabablarini tushuntirish va yechim topish uchun sotsiologiyani davlat moliyasi faniga kiritish zarurligini ta'kidlagan va u sotsiologiya, tarix va moliyaviy statistikani shunday ko'rgan. davlat moliyasining uchta asosiy ustuni. Fiskal sotsiologiyani "ma'lum bir tarixiy sharoitda davlat tabiati, shuningdek, davlat va ijtimoiy taraqqiyotni moliyalashtirish o'rtasidagi funksional o'zaro bog'liqlik" deb ta'riflagan Goldshied daromadlar va xarajatlar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik mexanizmini "birlamchi masala" deb biladi. "Davlat moliyasi fani" deb hisoblaydi va bu birikmani "davlat moliyasi fanining asosiy masalasi" deb hisoblaydi. Uni milliy va ijtimoiy evolyutsiyaning hal qiluvchi omili sifatida qabul qiladi.

Goldschieid bilan bir qatorda moliya sotsiologiyasining asoschisi sanalgan Shumpeter moliya tarixining xalqlar tarixiga ulkan ta'sir ko'rsatishini, davlatlarga zarur bo'lgan moliyaviy chora-tadbirlarni, u iqtisodiy qon ketish deb ataganini, ijtimoiy o'zgarishlarning burilish nuqtasi bo'lishini ta'kidlaydi. iqtisodiy inqirozlar va tanazzullarning asosiy sababi ijtimoiy o'zgarishlardir. Shumpeterning fikricha, demokratik davlatlarning vujudga kelishi bilan davlat va xususiy soha keskinlashgan, lekin ilgari knyazlar qoplagan ijtimoiy xarajatlar o'zaro – umumiy zaruratga aylangan. Davlatning ijtimoiy institut sifatida vujudga kelishi uning faoliyati va funksiyalarining xilma-xilligiga sabab bo'ldi va «soliq davlati» vujudga keldi. Biroq, shtatlarning fiskal

chegaralari xususiy iqtisodiyotlarning soliqqa tortish imkoniyatlari bilan belgilanadi. Shu sababli, urushlar natijasida davlatlarning daromadlarga bo'lgan ehtiyojining ortishi, ma'muriy xarajatlar va jamiyatning jamoat tovarlariga bo'lgan talabining oshishi xususiy iqtisodiyotga salbiy ta'sir ko'rsatmoqda. Iqtisodiyotga bu ta'sirlarni faqat moliyaviy nuqtai nazardan tushunish mumkin emasligi sababli, moliyaviy sotsiologiya tug'iladi. Shumpeter bu holatni "tarixiy moliyaviy voqealar zamonaviy davlatni yaratgan va shakllantirgan, davlat esa o'zi a'zo bo'lgan jamiyatga ham ta'sir qiladi va shakllantiradi" degan qat'iylik bilan ifodalaydi. Ushbu o'zaro ta'sir moliyaviy sotsiologiyaning qiziqish doirasini tashkil qiladi.

Moliyaviy sotsializatsiya - bu shaxslarning jamiyatdagi moliyaviy hodisalar va o'zgarishlarga nisbatan ko'rsatishi kerak bo'lgan munosabati va xatti-harakatlarini ichkilashtirish, ular yashayotgan jamiyatda hukmron bo'lgan moliyaviy madaniyatning elementlari va talablariga mos keladigan xatti-harakatlar va xatti-harakatlar modellarini o'rganish va qabul qilish va ularni o'tkazish. kelajak avlodlarga. Moliyaviy sotsializatsiyaning maqsadlari: Bu jismoniy shaxslarning moliyaviy tuzilmadagi o'rnini o'rgatish va ularning moliyaviy tuzilmadagi ishtirokini ta'minlash va yaxshi fuqaro bo'lishga intilish bilan soliq ma'naviyatiga ega bo'lishdir. O'z maqsadiga muvofiq moliyaviy ijtimoiylashuvga faqat huquqiy tartibga solish yo'li bilan erishib bo'lmaydi. Chunki individlar o'z bilimi, jamiyatdagi o'rni, diniy e'tiqodi, urf-odatlarini, muhiti va o'zlari joylashgan guruhlar madaniyati, bir so'z bilan aytganda, madaniyati ta'sirida bo'ladi. Sog'lom moliyaviy ijtimoiylashuv faqat shaxsga tegishli bo'lgan madaniyatning shaxsga berilmoqchi bo'lgan soliq madaniyatiga moslashishi natijasi bo'ladi. Shu sababli, fiskal sotsiologiya tadqiqotlarining asosiy maqsadi soliqqa rioya qilish xarajatlarini minimallashtirishdir, ammo tadqiqot ikki tomonlama foyda keltirishi kutilmoqda. Bu imtiyozlardan birinchisi, ular me'yoriy iqtisodiy va moliya nazariyalari asos bo'lgan taxminlarning ijtimoiy tuzilishga qanchalik mos kelishini sinovdan o'tkazadi va kerak bo'lganda taxminlarni tuzatishga imkon beradi. Ikkinchi imtiyoz soliq to'lovchilarning tendentsiyalari va xulq-atvorini hamda soliqlardan kelib chiqadigan ijtimoiy-psixologik ta'sirlarni aniqlash tufayli qonun chiqaruvchi va moliya xodimlariga ijtimoiy tuzilmaga mos qonunlar va amaliyotlarni ishlab chiqishda yo'l xaritasini taqdim etishdan iborat.

Madaniyat va uning shaxsga ta'siri

Ta'riflardan ma'lum bo'lishicha, madaniyat keng kontekstda qo'llaniladigan tushuncha bo'lib, o'tmishdan hozirgi kungacha yaratilgan moddiy va ma'naviy qadriyatlarni va insonga tabiatda hukmronlik qilish imkonini beradigan barcha vositalarni qamrab oladi. Madaniyatning ushbu jihatiga e'tibor qaratib, u qadriyatlarning moddiy-ma'naviy farqi moddiy madaniyat va axloqiy madaniyat o'rtasidagi farqga olib kelishini va moddiy madaniyat ko'rinadigan sohalarga tegishli barcha mahsulotlarni, shu jumladan texnologiya, ishlab chiqarish vositalari va

jamiyatda odamlar tomonidan ishlab chiqarilgan boshqa ishlatiladigan asboblar va uskunalar. Boshqa tomondan, axloqiy madaniyat diniy e'tiqodlarni, axloqiy qadriyatlarni, huquqiy tizimni va insoniy munosabatlarni tartibga soluvchi yozma yoki yozilmagan qoidalarni anglatadi, bu jamiyatdagi xatti-harakatlar ortidagi har qanday hukmron yoki qarama-qarshi fikr va in'ikoslarga ta'sir qiladi.

Madaniyatga oid ta'riflarda ular turli darajada ta'kidlangan bo'lsa-da, ba'zi umumiy xususiyatlar diqqatni tortadi. Madaniyatning inson xulq-atvoriga ta'siri tufayli bilish muhim bo'lgan xususiyatlar quyidagilardir:

- Madaniyat o'rganilgan xulq-atvor yig'indisidir.
- Madaniyat tarixiy va uzluksizdir.
- Madaniyat jamiyat tomonidan qabul qilinadi va jamiyatning turmush tarzidir.
- Madaniyat jamiyat a'zolari tomonidan birgalikda.
- Madaniyat ideal yoki ideallashtirilgan qoidalar tizimidir.
- Madaniyat insonning biologik va psixologik ehtiyojlarini qondiradigan tuzilishga ega.
- Madaniyat integrativ tendentsiyaga ega.

Madaniyat statik bo'lganidek uzluksiz va o'zgarishi mumkin. O'zgarish deganda texnologik va iqtisodiy omillarni, jismoniy ekologik omillarni, boshqa madaniyatlar bilan aloqani, madaniyatning o'zida o'zgarishlar va rivojlanishlarni tushunish kerak. U madaniyat, urf-odatlar, urf-odatlar va urf-odatlar kabi chuqur ildiz otgan mazmuni bilan ijtimoiy tuzilmaning uzluksizligini ta'minlasa, bir tomondan ijtimoiy qadriyatlar va bu yo'nalishda ilgari surilgan xulq-atvor namunalari iborat dinamik tuzilmadir. boshqa. Garchi odamlarning biologik tabiati madaniy jarayonning faoliyat yuritishi va mavjudligi uchun zarur bo'lsa-da, madaniy o'zgarishlar va o'zgarishlarni tushuntirish uchun majburiy emas. Odamlar doimo muayyan xatti-harakatlarni takrorlasa va guruhning boshqa a'zolari tomonidan baham ko'rilsa va qabul qilinsa, vaqt o'tishi bilan muayyan xatti-harakatlar paydo bo'ladi. Oilaviy hayotdan tortib, huquq va davlat hayotigacha, do'stlik munosabatlaridan tortib sayohatga qadar barcha sohalarda kuzatilishi mumkin bo'lgan bunday xulq-atvor namunalari ijtimoiy qadriyatlarga mos ravishda shakllanadi va shaxslarga madaniy ta'sir ko'rsatadi.

Jamiyatga qo'shilgan har bir shaxs ushbu xulq-atvor namunalari, shuningdek, madaniyat qadriyatlarini o'rganadi va o'zlashtiradi va shu namunalarga muvofiq harakat qiladi. Shu tariqa madaniyat guruh hayotini tashkil qiladi va guruh hayoti va ijtimoiy munosabatlarda o'rnatilgan xulq-atvor namunalari ta'minlash orqali jamiyatni boshqa jamiyatlardan ajratib turadi. Madaniyatning asosiy funktsiyalari deb ataladigan ushbu jarayonning ta'sirini quyidagicha sanab o'tish mumkin:

- Individual xulq-atvorni yo'naltirish orqali ijtimoiy tartibni ta'minlaydi.
- U jamiyatga o'ziga xoslik beradi va uni boshqa jamiyatlardan farq qiladi. Bu ijtimoiy hamjihatlik va birlik, ya'ni "biz ongimiz" tuyg'usini beradi.

- Ijtimoiy shaxsni shakllantirish va “ijtimoiylashuv” imkonini beradi.

Soliq solishning ijtimoiy-psixologik jihatlari va soliqni tushunish

Soliq davlat xizmatlarini moliyalashtirish manbai bo'lganligi uchun davlat tovarlari narxiga o'xshatiladi. Biroq, narx va soliq o'rtasidagi o'xshashlik unchalik sog'lom emas, chunki narxning to'g'ridan-to'g'ri ekvivalenti bor, tovarlar va xizmatlarni sotib olmoqchi bo'lgan shaxslar o'zlari to'lagan to'lov bilan oladigan imtiyozlarni teng deb bilishadi va davlat xizmatlaridan foyda ko'ruvchi shaxslar xususiy tovarlardan farqli o'laroq, to'lamasa ham xizmatdan foydalanishga to'sqinlik qila olmaydi. Jismoniy shaxslarning soliq tushunchalari va narx tushunchalari turlicha. Shu sababli, jismoniy shaxslarning soliq qonunchiligiga rioya qilishini yoki soliqdan bo'yin tovlash xulq-atvorini tushunish uchun iqtisodiy nazariya chegaralaridan chiqib, soliq psixologiyasi va soliq sotsiologiyasi sohalariga kirish zarur. Soliq mentaliteti soliq to'lovchilarning soliq'larga bo'lgan munosabatini belgilaydi.

Soliq mentaliteti; U bir tomondan soliq to'lash qobiliyati, ikkinchi tomondan soliq yukini idrok etish ta'siri ostidagi soliq adolati, soliq maqsadi va soliq ma'naviyati kabi omillardan iborat. Bundan tashqari, moliyaviy hodisalarni faqat iqtisodiy, siyosiy va huquqiy jihatlardan o'rganish va soliq to'lovchilar psixologiyasiga e'tibor bermaslik moliyaviy hodisalarning to'liq tahlil qilinmasligi va tushuntirilmashligi xavfini keltirib chiqaradi. Shu sababli, fiskal fan asoslarini kengaytirish, soliq to'lovchilarning soliq va boshqa moliyaviy amaliyotlarga nisbatan qarashlari va munosabatlariga, bir so'z bilan aytganda, moliyaviy psixologiyaga ta'sir etuvchi asosiy psixologik omillarni hisobga olish soliq to'lovchilar oldida turgan moliyaviy muammolarni hal etishga xizmat qiladi. sog'lom va osonroq yo'l.

Xulosa

Insonlarning birlashishi va birgalikda yashashi ikki buyuk institute-madaniyat va davlatning paydo bo'lishiga olib keldi. Bu ikki institut paydo bo'lgan kundan boshlab, ularni tashkil etuvchi shaxs va jamiyatlarning o'zaro ta'siri, hayot va zamon sharoitlari, shaxs va jamiyatlardagi o'zgarishlar tufayli doimo o'zgarib, rivojlanib borayotgani inkor etib bo'lmaydigan haqiqatdir. , bir-biriga ta'sir qiladi. Uning yer yuzidagi jamiyatlar uchun turli davrlarda sodir bo'lganligi va sanasini aniq sanab bo'lmashligi qabul qilingan bo'lsa-da, soliq tushunchasi davlat deb ataladigan mexanizmning paydo bo'lishi bilan tug'ilgan deb qabul qilinadi. Ma'lumki, butun tarixiy jarayon davomida davlat va jamiyatlar tomonidan amalga oshirilgan o'zgarishlar va rivojlanishlar soliqlarning ham o'zgarishiga sabab bo'ladi. Dastlab ruhoniylarga va ularning xavfsizligini ta'minlaganlarga beriladigan sovg'alardan iborat bo'lgan soliqlar, odamlar tomonidan ishlab chiqarilgan birinchi hosilni ibodatxonalarda xudolarga taqdim etish umidida ruhoniylarga va ularning xavfsizlik ehtiyojlarini qondirganlarga minnatdorchilik bildirishlari kerak. ekinlarini duo qilib, ma'muriy hokimiyatni o'z

qo'liga olgan askarlar va ruhoniylar sovg'a kutishdan ko'ra o'zlari uchun haq sifatida xalqdan yig'ib oladigan majburiy yig'imlarga aylanar edilar.

Davlatlarning rivojlanishi bilan jamiyatlarda vujudga keladigan soliq amaliyotlari; Iqtisodiy, siyosiy va madaniy o'zgarishlar bilan tarixiy jarayonda sezilarli o'zgarishlarni boshdan kechirgan soliqlarning o'zi ham ba'zan jamiyatlardagi o'zgarishlarga sabab bo'ldi. Masalan, pul iqtisodiga o'tish soliqlarning natura shaklidan naqd pul shakliga o'zgarishiga olib keldi. Yana bir misol, bugungi zamonaviy konstitutsiyalarning asosini soliqqa tortish vakolati va bu hokimiyatga bo'lgan munosabat yotadi. Xuddi shunday g'arb jamiyatlaridagi ma'rifat va undan keyingi sanoat inqilobi, iqtisodiyot va ijtimoiy tuzilmalardagi urbanizatsiya, savdodagi o'zgarishlar davlatlar tomonidan amalga oshirilayotgan davlat xizmatlarining o'zgarishiga, soliqlar tuzilmalarining o'zgarishiga sabab bo'ldi. Jamiyatlardagi madaniy o'zgarishlar, davlatdan kutilayotgan xizmatlar shakllari va hajmining o'zgarishi jarayonda soliqlarning o'zgarishiga olib keldi. 20-asr boshlariga qadar faqat moliyaviy maqsadlarda undirilgan soliqlar iqtisodiy, siyosiy va madaniy taraqqiyot bilan tubdan o'zgarishlarga uchradi.

20-asr boshlarida Birinchi jahon urushi bilan soliqqa tortishning asosiy manbai yer, qishloq xo'jaligi va boylik mezonlaridan daromad mezonlariga o'tdi va Keyns iqtisodiy inqilobi, keyin esa Ikkinchi jahon urushi. Jahon urushidan keyingi davrda ijtimoiy ta'minot davlati fenomeni mavjud soliq resurslarini yuqori soliqqa tortish bilan birga yangi soliqqa tortish usullari tendentsiyasiga olib keldi va xarajatlar soliqlarida inqilob sifatida ta'riflanishi mumkin bo'lgan soliq hayotimizga kirib keldi. Bundan tashqari, soliq ma'muriyatlari tomonidan to'lanadigan soliqni markazsizlashtirish va belgilash usulidan voz kechgan bugungi zamonaviy, deklaratsiyaga asoslangan soliqqa tortish 20-asr olib kelgan yangiliklardan biridir.

Foydalangan adabiyotlar

1. Lamba, M. ve Özdaşlı, K. (2015). Influence of Social Culture on Decision-Making Manner: An Analysis with the Structural Equation Model, *The Anthropologist*, 19(2): 341-353.
2. Musgrave, R. A. (1992). Schumpeter's Crisis Of The Tax State: An Essay In Fiscal Sociology, *Journal of Evolutionary Economics*, 2(2): 89-113.
3. Nerré, B. (2001). The Concept Of Tax Culture. *Proceedings, Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, National Tax Association - JSTOR: 288- 295.
4. Nerré, B. (2002). Modeling Tax Culture - A First Approach *Proceedings, Annual Conference on Taxation and Minutes of the Annual Meeting of the National Tax Association*, National Tax Association, JSTOR: 34-41.
5. Padgett, J. F. (1981). Hierarchy And Ecological Control In Federal Budgetary Decision Making, *American Journal of Sociology*, 87(1): 75-129.

WORD MATN MUHARRIRI VA UNING IMKONIYATLARI

Eshmatova Gulchehra Eralivayevna

*Andijon viloyati Izboskan tumani 34-umumiy o'rta ta'lim maktabining
Informatika va axborot texnologiyalari fani o'qituvchisi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Word matn muharriri va uning imkoniyatlari bilan tanishamiz.

Kalit so'zlar: Файл, Правка, Вид, Вставка, Формат, Сервис, Таблица, Окно, Справка

WORD matn protsessori Microsoft firmasining maxsuli bo'lib, u WINDOWS Operatsion sistemasi muxitida ishlaydi. U matnli va grafikli ma'lumotlar ustida yuzlab amallar bajarish imkoniyatiga ega bo'lgan protsessor hisoblanadi.

Microsoft Word dasturini ishga tushirish uchun quyidagi buyruqlar ketma- ketligi bajariladi.

Пуск программы Microsoft Word

Microsoft Word dasturi ishga tushirilgandan so'ng ekranda WORD oynasi hosil bo'ladi.

Bu oynada foydalanuvchiga ish jarayoniga zarur bo'ladigan menyular satri, asboblari paneli va boshqa buyruqlar keltirilgan bo'ladi.

Menyular satri:

Файл

Правка

Вид

Вставка

Формат

Сервис

Таблица

Окно

Справка

Menyularidan iborat bo'lib, ularning har biri uzining maxsus buyruqlariga ega. Mazkur menyular hujjatlar tayyorlashda muxim ahamiyatga ega. Ish jarayonida boshqa biror asboblari paneliga extiyoj tugiladigan bo'lsa, menyular satrining Вид menyusidan foydalanib quyishimiz mumkin. Buning uchun sichqoncha ko'rsatkichi shu menyuga olib boriladi va Панель инструментов bo'limi ishga tushiriladi. Hosil bo'lgan oynadan zarur asboblari paneli tanlanadi.

Bundan tashqari quyidagi “Standart” va “formatlash” asboblar panelidan foydalanishimiz mumkin. Bunda o’zimizga kerakli bo’lgan buyruqni sichqoncha yordamida tanlaymiz.

“Standart” asboblar paneli erdamida yangi hujjatni hosil qilishimiz, hujjatni ochishimiz, xotiraga olishimiz, nashrga berishimiz, jadvallar Chizishimiz va.x.k ishlarni bajarishimiz mumkin.

1.-Создать - Yangi, ilgari mavjud bo’lmagan dokumentni (faylni) yaratish.

2.-Открыть - Mavjud ilgari yaratilgan dokumentni (faylni) ochish.

Ushbu tugmani bosganimizdan keyin ekranda quyidagi oyna hosil qilinadi. Va shu oyna orqali biz kerakli faylni topib, tanlaymiz. Открыть tugmasini bosamiz va natijada shu fayl ekranda ochiladi.

Bizga kerak bo’lgan fayl joylashgan papkani topish uchun biz chap tomondagi soxa yoki yuqoridagi ruyxatdanfoydalanamiz. Faylni qidirish jarayonida yuqorida joylashgan Назад - oldingi oyna ko’rinishiga qaytish,вверх - yuqoridaga papkaga chiqish,искать в интернете - Internetda izlash,удалить - tanlangan fayl yoki papkani uchirish,создать папку - yangi papka yaratish,Вид - papka va fayllar ko’rinish holatini uzgartirish (kichkina yoki katta belgilar, ruyxat yoki jadval ko’rinishi),Сервис - har xil yordamchi imkoniyatlar. Shu bilan birga fayl qidirish jarayonida biz oynada faqat bizga kerak turli fayllar ko’rinishini ta’minlashimiz mumkin. Buning uchun pastki qismda joylashgan ruyxatdan foydalanamiz.

3.- сохранить - Ekranda ochilgan dokumentni (faylni) xotiraga saqlab qo’yish.

Agar fayl ilgari saqlangan va nomlangan bo’lsa u holda shu tugmani bosganimizda faylni o’zgargan holati uning eski holatining o’rniga yoziladi. Agar esa fayl yangi bo’lsa u holda shu tugmani bosganimizdan keyin ekranda quyidagi oyna hosil bo’ladi.

Shu oyna orqali biz yangi fayl joylanishi kerak bo’lgan papkani topib, yangi fayl nomini Имя файла sohaga yozamiz. Keyin Сохранить tugmasini bosamiz va natijada shu fayl xotiraga saqlanadi.

4.-Печать - Ekranda ochilgan faylni bosmaga chiqarish.

5.-Предварительное просмотр - Bosmaga tayyorlangan hujjatni saxifaga joylashishini oldindan ko'rish.

Ushbu tugmani bosganimizdan keyin ekranda quyidagi oyna hosil bo'ladi. Va shu oyna orqali biz matnni, jadvallarni va rasmlarni varaqda joylashganligini ko'rishimiz mumkin. Ushbu oynaning yuqori qismida bir nechta tugmalarni ko'rishimiz mumkin. Shu tugmalarning vazifalari bilan tanishaylik:

- Faylni bosmaga chiqarish.
- Ko'rish (kursor lupa) yoki uzgartirish (oddiy) holatiga o'tish
- Ekranda bitta varaqa ko'rinish holatiga o'tish
- Ekranda bir nechta varaqa ko'rinishi holatiga o'tish
- Dokumentni ko'rish masshtabini o'zgartirish
- Ekran chap va yuqori qisimlardagi chizgichlarning ko'rish yoki ko'rinmasligi
- Matnni bitta varaqqa sig'dirish
- Butun ekran holatiga o'tish
- Oddiy ekran ko'rinishiga (taxrirlash holatiga) qaytish.

6.-Orfografiya - Matnning (rus va ingliz tilida yozilgan bo'lsa) imlo xatolarni tekshirish

Ushbu tugmani bosganimizdan keyin ekranda quyidagi oyna xosil qilinadi va shu oyna orqali biz matnni imlo xatolarga tekshirishimiz mumkin. Tugma bosilgandan keyin ekranda quyidagi oyna xosil qilinadi.

Ushbu oynaning yuqori qismida xato suz joylashgan matn qismi ko'rsatiladi. Pastki qismda esa shu suzni o'rniga qo'yish mumkin bo'lgan suzlar namunalar (variantlar) ro'yxati. Sichqoncha yordamida kerakli variantni tanlab o'ng tomondagi tugmasini bosamiz va natijada xato so'z o'rniga biz tanlagan variant yoziladi. Agar ko'rsatilgan xato so'z to'g'ri yozilgan bo'lsa u xolda uning tomondagi tugmasini bosamiz va natijada shu so'z uzgarmay qoladi. O'ng tomondagi tugmasi yordamida esa ko'rsatilgan xato so'zni butun matnda o'zgartirmay qoldiramiz. Agar esa butun matndagi xato so'zlar xammasini to'g'ri variant bilan almashtirmoqchi bo'lsangiz u xolda tugmani bosamiz. O'ng tomondagi tugma yordamida esa xato

so'zga yangi variant qo'shishimiz mumkin. Agar esa siz kompyuter o'zi variant tanlashini xohlasangiz u xolda tugmasini bosning.

Oynaning pastki qismda tekshirish tilini o'zgartirish berk ro'yxati joylashgan. U yordamida matnni qaysi til lug'ati bo'yicha tekshirishni o'rnatasiz.

7.-Вырезать - Belgilangan soxani dokumentdan olib tashlash va xotirada saqlab qo'yish.

8.- Копировать - Belgilangan soxa nusxasini xotiraga saqlab olish.

9.- Вставить - Cursor turgan joyga xotirada saqlanayotgan ma'lumotlarni quyish.

10.- Копировать формат - Cursor turgan joy ko'rinishini nusxasini xotiraga olish.

11.-Отмена - Oxirgi harakatni bekor qilish.

12.- Повтор - Bekor qilingan harakatni qaytarish.

13.- Добавить гиперссылки -Internet sayti yoki elektron adresga yo'llash belgisini qo'shish

14.- Показать веб панел - Internet bilan ishlash tugmalar guruxini ko'rsatish

15.- Показать панел таблица - Jadvallar bilan ishlash yordamchi tugmalar guruxini ko'rsatish

16.- Добавить таблицу - Dokumentga jadval qo'shish

17.- Добавить таблицу Excel - Excel elektron jadvalini qo'shish

18.- Колонки - Matnni ustunlar ko'rinishida yozish

19.- Rasm va grafik elementlar bilan ishlash yordamchi tugmalar guruxini ko'rsatish

20.- Dokumentdagi tartiblanishni ko'rsatish

21.- Bosmaga chiqarilmaydigan (kurinmas) belgilarni ko'rsatish

22.- Dokument masshtabini (kurish foizini) o'zgartirish

“Formatlash” asboblar paneli orqali esa, shriftlar ko'rinishini o'zgartirishimiz mumkin, matnning holatini tugirlash, satrlarni raqamlash yoki belgilar quyish kabi ishlarni bajarishimiz mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Aripov M. va boshqalar Informatika va informatsion texnologiyalar. Oliy o'quv yurti talabalari uchun darslik T.: 2005-y
  2. T.X. Xolmatov, N.I.Taylokov, U.A.Nazarov. Informatika. –T.: 2003
- Havolalar
3. „Update history for Microsoft Office 2019“. Microsoft Docs. Qaraldi: 13-aprel 2021-yil.
  4. „Update history for Office for Mac“. Microsoft Docs.
  5. „Microsoft Word: Write, Edit & Share Docs on the Go APKs“. APKMirror.
  6. „Microsoft Word“ (en-us). App Store.

XXI ASRNING MADANIY RENESSANSI: ZAMONAVIY KUTUBXONALAR TARAQQIYOTNING MUHIM OMILI

Rahmatullayeva O`g`iloy Maxmudovna

Namangan viloyati tarixi va madaniyati davlat muzeyi

mutaxassisi, NamDUmagistranti

Telefon: +99891 366-46 - 81

Аннотация: Ushbu maqolada uchinchi Renessans davrida zamonaviy va innovatsion kutubxonalar fan va texnika, taraqqiyot rivojlanishida, ma`naviy va madaniy muhitda juda ham katta ahamiyat kasb etishi to`g`risida ma`lumot beriladi.

Annotation: This article discusses the role of modern and innovative Libraries during.

Калит сўзлар: **Renessans , novatorlik, metaforadir, kutubxona, «Bookcafe», QR, “Matbaai Is’hoqiya”, fenomenal, nashriyot .**

Keywords: Renaissance, Innovative, Metaphor, QR, “Press Ishakiya”, Publishing House, **fenomenal, Bookcafe.**

O`zbekiston shaharlari azaldan ilm-fan markazi sifatida mashhur bo`lib, bunda kutubxonalar katta ro`l o`ynagan. Ayniqsa IX-XII asrlarda Amir Temur va Temuriylar davrida mamlakatda ulkan kutubxonalar tashkil etildi, ilm-fan yuksaldi. Keyingi asrlar, xususan, xonliklar davrida ham mintaqadagi yirik shaharlar, Samarqand, Buxoro, Xiva, Qo`qon shaharlarida hukmdorlar saroylarida yirik kutubxonalar faoliyat yuritgan.

XX asr boshida jadidchilik harakati rahnamolari mintaqa shaharlarida ma`rifatni keng targ`ib qilish maqsadida dastlabki ommaviy kutubxonalarga asos soldilar. Ularning shaxsiy mablag`lari va xayriyalar hisobidan tashkil qilingan ushbu kutubxonalarda jamlangan adabiyotlar mazmuni va yo`nalishi jihatidan saroy kutubxonalaridan ancha farq qilib, zamon ruhini aks ettirib turar, xalq ommasi, ayniqsa, yoshlarning dunyoqarashini shakllantirishda muhim ahamiyatga ega edi.[1:3s]

XXI asrning madaniy Renessansi aslida qanlay tushuncha?

Zamonaviy kutubxonalar taraqqiyotning muhim omili sifatida qanday ahamiyatga ega.

Renessans (fransuzcha Renaissance, italyanacha Rinascimento, lotincha renasci “tiklanish”)- bu tavsif qadimdan faqat madaniyat va san`atning gullab – yashnashi bilan bog`liq bo`lgan. Renessans atamasi ilm va fanning rivojlanishi uchun xizmat qiladi. Tiklanish termini ilk marotaba XVI asr rassomi, yozuvchi – san`atshunos Jorjo Vazarinning rassomlar tarjimai holiga bag`ishlangan asarida tilga olingan va XIX asr

fransuz olimi Jyul Mishle tufayli madaniyat va san`atning fenomenal yuksalishi ma`nosida ilmiy urfga kirgan.

Ma`lumki O`zbekiston tarixida fan va madaniyat yuksalishining ikkita muhim bosqichi bo`lgan – bular IX – XII asrlardagi Sharqiy Renessans va XIV – XVI asr boshlaridagi temuriylar davri Renessansi. Temuriylar davrida Sharq va G`arb madaniyatining global darajada o`zaro hamkorligiga yangicha turtki bergan Buyuk ipar yo`li tiklangan. Renessans atamasi ijtimoiy hayotning barcha sohalariga nisbatan qo`llanishi mumkinligi bilan asoslidir.

XX asr tarixchi olimlari va sharqshunoslari tomonidan butun Sharq – Xitoy, Yaponiya, Hindiston, Markaziy Osiyo va Kavkaz hududlari madaniyatiga nisbatan keng qo`llanila boshlangan, Zamonaviy ilmiy termonologiyada Renessans tushunchasi – ijtimoiy hayotning umumiy yuksalishi, iqtisodiy, siyosiy va ma`naviy qurilish sohalaridagi novatorlik izlanishlari natijasida madaniyat va san`atning, ilm fanning yuksalishi va gullab – yashnashini delgilaydigan yorqin metaforadir[2:2s]

Tarixdan ma`lumki, buyuk ajdodlarimiz katta ma`naviy me`rosga ega bo`lganlar. Ularning boy me`roslari hozirgi kunda turli xil davlatlarning kutubxona va muzeylarida saqlanib kelmoqda. Xususan Alisher Navoiyning “Nasoyim ul - muhabbat” asarining forsiy tilga o`girish maqsadida XVI – XVII asrlarda Hindistonda ko`chirilgan nusxasi mavjud. Ta`kidlash lozimki, Navoiyning nafaqat bu asari, balki boshqa asarlari ham fors tiliga o`girilganligi Hindistonning Madras, Haydarobod, Aligarx, Kalkutta va boshqa shaharlaridagi kitob xazinalarida saqlanayotgani aniqlangan. [3:2s]

Bugungi kunda davlatimiz rahbari tomonidan jamiyat hayotida ezgu qadriyat va an`analarni chuqur qaror toptirishga, xususan, xalqimiz, ayniqsa, yosh avlodning ma`naviy-intellektual salohiyati, onggi tafakkuri va dunyoqarashini yuksaltirishda, ona Vatani va xalqiga muhabbat va sadoqat tuyg`usi bilan yashaydigan barkamol shaxsni tarbiyalashda beqiyos ahamiyatga ega bo`lgan kitobxonlik madaniyatini oshirishga alohida e`tibor qaratib kelinmoqda.

O`zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan 2019 yil 7 iyundagi qabul qilingan “O`zbekiston Respublikasi aholisiga axborot – kutubxona xizmat ko`rsatishni yanada takomillashtirish to`g`risida”gi qarori jamiyatimizda kitobxonlik madaniyatini yuksaltirish, buning uchun joylardagi kutubxonalar faoliyatini zamon talablari asosida yaxshilashda dasturamal bo`lmoqda.

Namangan viloyati vodiya balki respublikamizda ijtimoiy, iqtisodiy va siyosiy tomondan aloxida o`z o`rniga egadir. Viloyatimiz tarixida o`z o`rniga ega bo`lgan buyuk shaxslar, allomalar, adabiyotchi olimlar yetishib chiqqanlar. Albatta bularning etuk shaxs bo`lib shakllanishlarida oiladagi to`g`ri yaratilgan ma`naviy muxit, berilgan to`g`ri tarbiya, asosiysi, farzandlarni kitob o`qishga bo`lgan mehrni shakllantirishdir. Viloyatimizda kitobxonlik madaniyati kecha yoki bugun shakllanib qolgani yo`q. Buni biz viloyatimizla yashab ijod qilib o`tgan adabiyotshunos,

tilshunos, tarixchi olim Isxoqxon to'ra Ibrat domla misolida ko'rishimiz mumkin. Ibrat tomonidan dastlab uy kutubxonasi tashkil etilgan. Tashkil etilgan bu kutubxonada ustoz domla tomonidan bir qancha turli tillarda yozilgan adabiyotlar jam bo'lgan. Bu esa o'sha davr uchun albatta katta ivkoniyat va yutuq bo'lgan. [4:130]

Xususan, 1908 yilda Namanganda Is'hoqxon o'g'li Ibrat tomonidan «Matbaai Is'hoqiya» nomli ilk nashriyot qoshida «Kutubxonai Is'hoqiya» nomli kutubxona tashkil etildi. O'sha davrlarda kutubxonalarni tashkil etishda asosiy maqsad eng avvalo yoshlar, maktab o'qituvchilari, madrasa talabalari, ziyolilarni yangi adabiyotlar, darsliklar, matbuot bilan muntazam tanishtirib borish edi. Chunki bu adabiyotlar va gazetalarni boshqa biror joydan topish amri mahol edi.

Namangan viloyati juda xam katta o'ziga xos boy tarixiy merosga egadir. Viloyatda faoliyat olib borayotgan Nodirabegim nomidagi Namangan viloyat axborot-kutubxona markazi kitobxonlarga o'z xizmatlarini ko'rsatib kelmoqda. 2019 yil ham ma'naviyat va ma'rifat dargoxi Nodirabegim kutubxonasi rekonstruktsiya qilingan binoda ish boshladi. Xususan, binoni modernizatsiyalash jarayonida kitobxonlar uchun 9 ta o'quv zali bunyod etildi. Ularda bir vaqtin go'zida 500 nafarga yaqin kitobxon mutolaa qilishi mumkin. «Bookcafe», QR kodli elektron kitoblar, audio adabiyotlar, yangi asarlar ko'rgazmasi, media va internet zallari, xorijiy yozuvchilar asarlarini o'qib-o'rganishga mo'ljallangan «Do'stlik» o'quv zali tashrif buyuruvchilar uchun har tomonlama qulaylik yaratgani bilan ahamiyatli. Binoning ikkinchi qavatida «Nodirabegim» zali tashkil etilgan bo'lib, unda hassos shoiraning hayoti va ijodi, u yashab o'tgan davrdan hikoya qiluvchi eksponatlar o'rin olgan. Yangilangan binoda aholi barcha qatlamlari, jumladan, imkoniyati cheklangan foydalanuvchilarning bemalol mutolaa qilishlari ham alohida e'tiborga olingan. Internet va media zalida ko'zi ojiz foydalanuvchilarga 76 nomdagi audio kitoblar maxsus kompyuterlar xotirasiga o'rnatilgan.

Axborot-kutubxona fondi turli yo'nalishdagi ko'plab adabiyotlar bilan to'ldirilib, ayni kunda kitoblar jamg'armasi 624 ming nusxaga, elektron resurslari esa 5000 nomga etdi. Foydalanuvchilar soni esa 28,5 ming nafardan ortdi. Kutubxona boy tarixiy merosga ega bo'lib, XVII–XVIII asrga taalluqli kitoblar, 1940 yildan buyon chiqarilgan gazeta va jurnallarni saqlab, mushtariylarga havola etib kelmoqda.

Endilikda, foydalanuvchilar kutubxona fondlaridagi o'zlariga kerakli bo'lgan resurslarni masofadan turib buyurtma berishi, ochiq axborot resurslardan ma'lumotlarni yuklab olish, mavjud xorijiy-ilmiy ta'limiy ma'lumotlar bazalaridan, shuningdek, kutubxona tarmoqlaridan (@Namanganakm, @NodirabegimMediabot, Namangan.natlib.uz kanallari), qo'shimcha xizmat turlaridan foydalanishlari mumkin.

AKMda hozirda 9 ta o'quvzali foydalanuvchilarga xizmat ko'rsatadi.

«Nodirabegim» zalida o'zbek shoirasining muzeyi tashkil qilingan. Ekskursiyaga tashrif buyuruvchilar qadimiy qo'lyozmalar, kitoblar hamda muzeyga qo'yilgan tarixiy

ekspонатlarni tomosha qilishlari mumkin. Zalda o'lkashunoslik sektori mavjud bo'lib viloyatdagi shoir va yozuvchilarning asarlari jamlangan. O'lkamizdagi shoir va yozuvchilarni kitob taqdimotlari, suhbat va uchrashuvlari o'tkazib boriladi.

“Tafakkur” bosh o'qish zalida kitoblar, respublikamizdan chiqadigan gazeta va jurnallarning 41 mingga yaqin fondi mavjud bo'lib, foydalanuvchilar muntazam ravishda foydalanishlari mumkin.

Yoshlar o'qish zalid abadiiy, siyosiy, ilmiy-ommabop kitoblar saqlanadi. O'qish zalidan o'quvchilar va abiturientlar barcha fan darsliklaridan foydalanishlari mumkin.

Internet va media markazi. Zal birvaqtning o'zida 30 foydalanuvchiga xizmat ko'rsatadi. Foydalanuvchilar uchun elektron kitoblar, audio-video resurslar va xorijiy ilmiy-ta'limiy bazalardan foydalanish havola etiladi. Shuningdek, kutubxonalararo sektori bilan birgalikda masofadan xizmat ko'rsatgan holda kitoblarni elektron ravishda uzatadi.

“O'zbekiston milliy adabiyotlar” o'qish zalida siyosiy adabiyotlar, entsiklopediyalar, O'zbekiston tarixiga oid ma'lumotlar qiziqarli va noyob manbalar foydalanuvchilar ixtiyorida.

“Ilm” o'qish zalida asosan ilmiy izlanish bilan shug'ullanuvchi tadqiqotchi, o'qituvchi, magistrant va doktorantlar uchun joriy etilgan bo'lib, o'qish zali dissertatsiyalar, ilmiy mavzudagi turli kitob va bazalar bilan xizmat ko'rsatiladi.

“Jahon xorijiy adabiyotlar” o'qish zalida 427 ming 389 ta xorijiy tillardagi badiiy adabiyotlar, o'quv qo'llanmalar o'rin olgan. Shuningdek, zal qoshida “Baynalminal – do'stlik klubi” qardosh xalqlar adabiyotlarini targ'ib qilish va taqdimotlar o'tkazish klubi ham faoliyat olib boradi.

Nodir va noyob adabiyotlar fondida XVII–XVIII asrga taalluqli nodir kitoblar, 1940 yildan buyon chiqarilgan gazeta va jurnallar saqlanib kelinmoqda. Ularning bibliografik va to'liq matnli bazasi shakllantirib borilmoqda. Kutubxona foydalanuvchilari, tashrif buyuruvchilarni fondida saqlanib kelinayotgan manbalar bilan tanishtirish, targ'ib qilish maqsadida mavzuli ko'rgazmalar tashkil etib kelinmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. “ Tamaddun silsilasi” Ilmiy jurnal. “ Iste'dod ziyo press” nashriyoti. Namangan - 2020 – S. 3 (287 sahifa)
2. “Moziydan Sado”, “Echo of Hisory”, “Эхо Истории. Ilmiy – amaliy, ma`naviy – ma`rifiy jurnal. Toshkent – 2020- №4 son [48 s]
3. “Moziydan Sado”, “Echo of Hisory”, “Эхо Истории. Ilmiy - amaliy, ma`naviy – ma`rifiy jurnal. Toshkent – 2019- №3 son [48 s]
4. “ Ensiklopedik lug`at” Tashkent -2010- [448s]

MUQANNA ASLIDA KIM EDI?...

WHO WAS MUQANNA REALLY?...

КЕМ НА САМОМ ДЕЛЕ БЫЛА МУКАННА?...

Mirzarahimova Gulnoza Muminovna

Namangan viloyati Uchqo'rg'on tumani

39- umumta'lim maktabi o'qituvchisi

Telefon: +998900505003

Gulnozamirzarahimova71@gmail.com

Anotatsiya: Maqolada o'rta asrlar davrida arablarni Orta Osiyoga yurishlariga qarshi kurashgan, qo'zg'alon yo'l boshchilaridan bo'lgan Muqanna aslida kim bo'lgani haqida manbalar asosida ma'lumotlar bayon etilgan. Maqolani o'qish davomida tariximizning yanada ko'proq manbalar asosida, to'g'ri xulosalarga kelish muhimligi haqida ma'lumotlar berildi.

Annotation: The article provides information based on sources about who Muqanna was, one of the leaders of the rebellion, who fought against the Arabs' march to Central Asia during the Middle Ages. While reading the article, information was given about the importance of coming to correct conclusions based on more sources of our history.

Аннотация: В статье на основе источников приводятся сведения о том, кем был Муканна, один из лидеров восстания, боровшегося против похода арабов в Среднюю Азию в средние века. При чтении статьи была дана информация о важности прийти к правильным выводам на основе большего количества источников нашей истории.

Kalit so'zlar: "Muqanna", ya'ni "Niqobdor", Hoshim ibn Hakim, Narshaxiy, Hamid Olimjon, Sadriddin Ayniy, Napoleon Bonapart "Le Masque prophète", Abu Rayhon Beruniy.

Key words: "Mukanna", which means "Masked", Hashim ibn Hakim, Narshahi, Hamid Alimjon, Sadriddin Aini, Napoleon Bonaparte "Le Masque prophète", Abu Rayhan Beruni.

Ключевые слова: «Муканна», что означает «В маске», Хашим ибн Хаким, Наршахи, Хамид Алимджон, Садриддин Айни, Наполеон Бонапарт «Маска пророка», Абу Райхан Беруни.

Muqanna (taxminan 719-yilda tug'ilib, Marv yaqinidagi Koza qishlog'i —783-yil Shahrisabzda vafot etgan) — Movarounnahrda Arab xalifaligi hukmronligiga qarshi ko'tarilgan ozodlik harakatining boshlig'i (VIII-asrning 70—80-yillari). Bir ko'zi ko'r, boshi kal va basharasi xunuk bo'lganligidan boshi va yuziga ko'k parda

tutib yurgan. Shuning uchun ham "Muqanna", ya'ni "Niqobdor" laqabi bilan mashhur bo'lgan.

O'sha davrni ziyolilari yozishi bo'yicha tug'ilib o'sgan vatani Sug'da bo'lib, ammo hozirgi davr tadqiqotlar natijalariga asoslangan holda aslida Sug'd davlatiga chegaradosh bo'lgan Balxdan shaxridan ekanligiga bir ovozdan kelishilgan (hozirda shimoliy Afg'oniston). Asl ismi Hoshim ibn Hakim bo'lib, Narshaxiyning yozishicha, u ko'p o'qigan, g'oyat ziyarak bo'lib, kimyogarlik, sehr va tilsim ilmlarini o'rgangan. Arab, fors tillarini yaxshi bilgan. Ya'qubiyning tasvirlashicha, Muqannaning Hoshim ul-a'var, ya'ni bir ko'zli Hoshim deb ham ataganlar. Muqanna yoshlik chog'ida kudungarlik (matolarga ohor beruvchi) kasbi bilan shug'ullangan.

Xuroson noiblaridan Abu Muslim davrida sarhanglik (kichik lashkarboshi) va Abduljab-bor Azdiy davrida (757—759) esa vazirlik darajasiga ko'tarilgan. 759- yilda Xuroson amiri Abduljab-borning xalifaga qarshi isyonida qatnashgani uchun zindonga tashlangan. Bir necha yildan so'ng zindondan qochgan. 769-yilda Muqanna Marvga qaytib kelgan, shu yildan boshlab umrining oxirigacha Movarounnahrda Arab xalifaligiga qarshi ko'tarilgan xalq harakatiga boshchilik qilgan. U mazdakiylik ta'limotini targ'ib qilgan. Qo'zg'olon mag'lubiyatga uchragach, o'zini olov yonib turgan tandir ichiga tashlab, halok bo'lgan.

Muqanna timsoliga bag'ishlangan O'rta Osiyolik va Yevropa tarixchilari va olimlari tomonidan ko'plab asarlar yozilgan. Shular jumlasidan, Hamid Olimjon Muqanna jasoratiga bag'ishlangan "Muqanna" (1943) dramasini, Sadridin Ayniy "Muqanna isyoni" (1944) tarixiy-adabiy ocherkini yozgan. 1787 yili Napoleon Bonapart Muqanna timsoliga bag'ishlangan "Le Masque prophète" 2 betli kichkina hikoya yozgan.

Lrkin Muqanna haqida yozulgan asarlarning ishonarli manba sifatida Beruniy va Narshaxiy asarlaridan foydalansak aslida, tarixni haqiqatga yaqinroq qilib yoritgan bo'lir edi. Muqanna haqida Abu Rayhon Beruniy ma'lumotlari, asoslarini bir qancha manbalar asosida ko'rib chiqildi.

Buyuk olim Abu Rayhon Beruniy (973—1048) o'z davri taqozosiga ko'ra asarlarini arab tilida bitgan. Beruniyning birinchi yirik asari „Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar“ kitobidir. Asarning arabcha nomi „Al-osor al-boqiya an-qurun al-xoliya“ bo'lib, Yevropada „Xronologiya“, o'zbek sharqshunosligida „Osor al-boqiya“ nomi bilan mashhurdir. Beruniy „Osor al-boqiya“ni muhojirlik davrida yoza boshlagan va milodiy 1000-yili yozib tamomlagan. Bu asar katta shuhrat qozonib, Beruniy 27 yoshidayoq yirik olim sifatida e'tirof etildi. „Osor al-boqiya“ning „Payg'ambarlik da'vo qilgan kishilar va ularning aldangan ummatlari — ularga olamlar egasining la'nati bo'lsin — tarixlari ustida so'z“ bobida islomdan oldingi zamonlar va islom davrida payg'ambarlik yoki xudolik da'vo qilgan kishilar haqida ma'lumot berilgan. Asarning Muqannaga bag'ishlangan qismi qisqacha. Chunki Beruniy Muqanna va

uning tarafdorlari haqidagi batafsil ma'lumotlarni bundan oldin yozilgan „Oq kiyimlilar va karmatiylar haqida xabarlar“ kitobida bayon etganini ta'kidlaydi. Afsuski, bu asar bizgacha etib kelmagan. Abu Rayhon Beruniyning „Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar“ asari arabshunos olim Abdufattoh Rasulov tomonidan o'zbek tiliga tarjima qilinib, 1968-yilda Toshkentda „Fan“ nashriyotida chop etilgan. Quyida keltirilgan parcha mazkur nashrdan olindi.

Abu Rayhon Beruniy „Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar“dan "Payg'ambarlik da'vo qilgan kishilar va ularning aldangan ummatlari — ularga olamlar egasining la'nati bo'lsin" — tarixlari ustida so'z... "Undan keyin Muqanna nomi bilan mashhur bo'lgan Hoshim ibn Hakim Marvda Kovakimardon nomli qishloqda yuzaga keldi. U bir ko'zli bo'lganidan yuziga ko'k shoyidan niqob tutgan edi. Muqanna o'zining xudo ekanini da'vo qildi va jasadga kirganini, chunki jasadga kirmasdan oldin birov unga qaray olmaganini aytdi. U Amudaryo orqali Kesh va Nasaf tomonlariga o'tdi. Xoqonga xat yozib, undan yordam so'radi, oq kiyimlilar va turklar uning atrofiga yig'ildilar, Muqanna ularga (boshqalarning) mollari va xotinlarini halol qildi, qarshilik ko'rsatganlarni o'ldirdi va Mazdakning barcha (yo'l-yo'rig'ini) ularga qonun qilib berdi, al-Mahdiy qo'shinini sindirdi va o'n to'rt yil hukmronlik qildi. Nihoyat u hijriy bir yuz oltmish to'qqizinchi yili qamal qilindi va o'ldirildi. Muqanna o'rab olingach, jasadi yo'q bo'lib ketishi va tobelari uning (yuqoridagi) gapiga ishonishlari uchun o'zini olovga tashlagan edi. Uning kuyamanu yo'q bo'lib ketaman (degan) mo'ljali muyassar bo'lmadi, balki (uning jasadi) tanurdan topildi. Uning kallasi olinib, o'sha kunlarda Halabda bo'lgan amir al-mo'minin al-Mahdiyga yuborildi."

Muqannaning Movarounnahrda tobelari ko'rinishda islom dinida bo'lsalar ham, ammo yashirin ravishda uning diniga amal qiladilar. Uning haqidagi xabarlarni forschadan arabchaga tarjima qildim va ularni „Oq kiyimlilar va karmatiylar haqida xabarlar“ (nomli) kitobimda to'la bayon etdim.

Muqanna isyoni - Movarounnahrda Arab xalifaligiga qarshi ko'tarilgan xalq ozodlik harakati (VIII asrning 769-783 yillari), Muqanna rahbarlik qilgan. Qo'zg'olonchilar oq kiyim kiyganlari uchun "oq kiyimliklar qo'zg'oloni" nomi bilan ham mashhur. Isyononda dehqonlar, qishloq hunarmandlari va mahalliy zodagonlarning 1 qismi qatnashgan. Muqanna Mazdak ta'limotining davomchisi sifatida ijtimoiy tenglikni keng targ'ib qilganligi ta'sirida qo'zg'olonchilar iqtisodiy tengsizlik va o'lkada arablar hukmronligiga qarshi kurash boshlaganlar. Muqanna o'ziga qarorgoh qilib Som tog'idagi qal'ani (Shahrisabz shahri yaqinida) tanladi. Samarqand, Buxoro, Kesh, Narshax shaharlari qo'zg'olon markaziga aylangan. Xalifa Mansur 775-yilda Jabroil ibn Yahyoni Ozarbayjondan katta harbiy kuch bilan Movarounnahrda yuborgan. Ammo Jabroil qo'zg'olonchilardan yengilgan. 10000 askar bilan Jabroilga yordamga yuborilgan Uqaba ibn Salim 1-marta Kesh va

Samarqandda G'aricha boshliq, 2-marta 14000 askar bilan Termiz yaqinida Sarhama va Kayyoki G'uziy boshliq qo'zg'olonchilar tomonidan tor-mor keltirildi. Natijada Naxshab va Chag'oniyon viloyatlari qo'zg'olonchilar qo'liga o'tdi. Isyon 776-yildan Buxoro vohasida kuchayib ketdi. Narshax qal'asi qo'zg'olonchilarning qo'rg'oniga aylantirilgan. Bunda "oq kiyimliklar"ning katta qismi to'plangan. Shu yili Narshax qal'asi yaqinida "oq kiyimliklar" bilan arablardan Buxoro amiri Husayn ibn Maoz va Samarqand noibi Jabroilning birlashgan qo'shinlari o'rtasida 4 oy mobaynida jang bo'ldi. Jangda "oq kiyimliklar"ning qo'li baland keldi, ammo son jihatidan ko'p bo'lgan arab qo'shinlari Narshax qal'asi devori ostidan uzunasiga 50 gaz lahim kavlab, uni qulatgach, qal'aga bostirib kirganlar. Qal'a ichida davom etgan shiddatli janglarda qo'zg'olonchilar yengilgan. Isyon rahbarlaridan Hakim ibn Ahmad va Hashviylar o'ldirilgan. Narshaxdagi qo'zg'olon bostirilgach, arablar asosiy kuchni Muqanna qo'zg'olonining markazi bo'lgan Samarqand va Keshga tashladilar. Xalifa Mahdiy 777-yilda Muqanna qo'zg'oloniga zarba berish uchun Nishopurga keldi. Xuroson noibi Maoz va Hirot amiri Sayd Harashiy boshliq katta qo'shin Samarqandga yuborildi. Isyonkorlar bilan bo'lgan jangda arab qo'shinlari mag'lubiyatga uchradi. Natijada Maoz Xuroson noibligidan iste'foga chikdi. 2 yillik to'qnashuvlardan so'ng Samarqand taslim bo'ldi. So'ngra arablarning birlashgan qo'shinlari Muqannaga qarshi tashlandi. Narshax va Samarqandda "oq kiyimliklar" yengilgach, mahalliy boylar sotqinlik qilib, arablarga yordam bera boshladilar. Ular arablar bilan birga Muqannaning Som tog'idagi istehkomini qamal qilishda qatnashdilar. Uzoq davom etgan qamaldan so'ng tinkasi qurigan muqannachilar taslim bo'ldilar. Muqannaning ukasi Qabzam 3000, Som qo'rg'oni mudofaasiga qo'mondonlik qilayotgan Sarhama 3300 kishilik qo'shini bilan Sayd Harashiyga taslim bo'ldilar. Ammo, arablarga taslim bo'lishni istamagan Muqanna o'zini yonib turgan tandirga tashlab halok bo'ldi.

Har bir xalq o'zining milliy qahramonlari, erksevar farzandlari, jasur sarkardalari bilan faxrlanadi. Vatanimiz tarixida ham bunday sheryurak, jasoratli bahodirlar, xalq qahramonlari ko'p o'tgan. Ammo, afsuski, ular orasida turli davru davronlar, evrilishlar tufayli, mavjud siyosiy qarashlar nuqtai nazaridan «yaratilgan» qahramonlar, soxta «erkparvar fidoyilar» ham yuzaga kelgan. Vaqt o'tib, mafkuraviy hukmronlik barham topsa-da, ayrim «qahramonlar» xalq ongu tafakkurida hali ham «mardlik va jasorat» timsoli bo'lib yashab kelmoqda. Ulardan biri Muqanna nomi bilan xalq ichida tanilgan, kelib chiqishi eroniylarga borib taqaladigan Hoshim ibn Hakimdir.

Ma'lumki, sobiq sovet mafkurasi xalqlar tarixini soxtalashtirish, milliy o'zligidan, teran tomirlaridan yiroqlashtirishga qaratilgan edi. Mafkura talabi bilan millatning asl farzandlari chetga surilib, aksariyat hollarda xoinlar, o'z millatiga, diniga, xalqiga qarshi bosh ko'targan soxta «qahramonlar» yaratilgandi.

Sovet hukmronligi yillarida diniy qadriyatlar oyoqosti qilindi. Din xalq uchun afyun ekani ochiq-oshkora targ'ib qilindi. Tarixda yashab o'tgan, o'zining bema'ni da'volari, shafqatsizligi, maishatparastligi bilan dong taratgan Hoshim ibn Hakim «erk va ozodlik kurashchisi»ga aylandi. U haqida she'rlar dostonlar yaratildi. Tarix darsliklarida Muqannaning qahramonliklari yosh avlod uchun ibrat namunasiga aylandi. Uning nomidan aytilgan she'riy misralar minglab adabiyot ixlosmandlariga yod bo'lib ketdi:

Xalqqa ayting, men aslo o'lganim yo'q,
Yov qo'liga taslim ham bo'lganim yo'q;
Men elimning yuragida yashayman,
Erk deganning tilagida yashayman!

Afsuski, bugungi kunda ham ko'pchilik uni yurtimiz, vatanimiz ozodligi uchun kurashgan, arab bosqinchilariga qaqshatqich zarba bergan yurtparvar sifatida biladi. Aksincha, hanuzgacha uning xalqimizga na jug'rofiy, na milliy, na diniy jihatdan aloqasi borligi haqida deyarli gapirilmaydi.

Hoshim ibn Hakim kim edi?

«Buxoro tarixi» asarining muallifi Abu Bakr an-Narshaxiy Muqanna va uning faoliyati haqida eng ishonchli tafsilotlarni yozib qoldirgan tarixchilardan biridir.

Uning boshi kal, bir ko'zi ko'r, yuzi juda xunuk bo'lgani uchun yuzida oltin niqob taqib yurgan va shu taxlit «muqanna» (niqobli) degan daqab olgan. O'zi esa «menda Allohning husni tajaliy etadi, agar yuzimni ochsam, uning nuri ko'z'laringizni ko'r qiladi» deb odamlarni ishontirgan.

Shu bois uni Marvdan Bag'dodga olib kelib, bir muddat zindonga tashlashadi. Zindondan chiqqach. Yana Marvga qaytib, odamlarni yo'ldan urishga, o'zining payg'ambarligiga ishontirishda davom etdi. Uning ta'limotiga ko'ra, Alloh dastlab Odam atoni yaratib o'zi uning tanasida zuhur etgan. Keyin uning ruhi Nuh, Ibrohim, Muso va boshqa payg'ambarlar jismga ko'chib o'tgan. «Ayni paytda Xudo menman, Xudo mening tanamdadir» deb da'vo qila boshlagan.

Shundan so'ng u o'z atrofiga muridlarini to'plab, atrofda qal'a va shaharlarga elchilarini yuboradi. Uni tan olmaganlarga qarshi urush e'lon qiladi. Xuroson va Movarounnahrda uning tarafdorlari ko'paya bordi. Ular 777- yilda «Oq kiyimlilar» nomi ostida arab xalifaligiga qarshi isyon ko'taradilar. Muqanna Kesh va Naxshab (Qarshi va Shahrisabz) viloyatlarini o'zining tayanch maskanlariga aylantiradi. Shu yerda, baland tog'dagi bir qal'ani o'ziga harbiy istehkom qilib belgilaydi.

Abbosiyalar xalifasi Muhammad Al-Mahdiy (775-785) unga qarshi katta qo'shin jo'natadi. Biroq, Muqannaga ko'r-ko'rona bo'ysungan tarafdorlari tish-tirnog'i bilan musulmonlarga qarshi kurashadilar.

Narshaxiy, Tabariy, Beruniy singari buyuk olimlar Muqanna xalqning boshiga katta balolar solgani, buzuqlik va fahshni targ'ib qilgani, musulmonlarni talab,

o'zlarini o'ldirgani haqida ma'lumotlar yozib qoldirishgan. Muqanna qayerda chiroyli ayol yoki qiz borligini eshitsa, o'z qal'asiga keltirar, ular bilan istagancha ko'ngilxushlik qilardi. Uning o'zi tobelari uchun zino, besoqolbozlik, talonchilik, bosqinchilik singari qabih ishlarga ruxsat bergandi.

Muqanna haqidagi to'qima afsonalar turli viloyatlarga yoyilgan, ayrim sodda odamlar bu cho'pchaklarga laqqa tushib, uni ko'rmasdan imon keltirishardi.

Kunlarning birida Muqannaning yuzlab «muridlari» uning diydorini ko'rish umidida u yashaydigan tog' etagiga kelib, uni ko'rmoqchi ekanliklarini aytadilar. Muqanna o'z siri ochilib qolishidan qo'rqib, mulozimlariga «qullarimga chiqib ayt, ular mening nurimga toqat qilolmay, kul bo'lishadi» deb buyuradi. Ammo, odamlar «parvardigorlari»ni ko'rish uchun hatto o'limga ham rozi ekanlarini aytishadi. Shunda Muqanna bir hiyla ishlatib, «banda»larga ko'rinish beradigan kunni tayin qiladi. O'zi esa, o'sha belgilangan kunda qal'asidagi ayollarga tog'ning kungay tarafida turib, qo'llaridagi kumush ko'zgu parchalarini quyoshga tutib turishni buyuradi. Quyosh Sharqdan tushishi bilan uning turi tog'da turgan ayollar qo'lidagi ko'zgu parchalarida aks aks etib, hamma yoq charog'on bo'lib ketadi. Buni «ilohiy karomat» o'rnida qabul qilgan odamlar Muqannaga sajda qiladilar.

Bu kabi soxta «mo'jizalar» Muqannaning shon-shuhratini tobora orttirardi. Tabiiyki, Muqanna tarafdorlarining kundan-kunga ortishi Abbosiylarni tashvishga solishi aniq edi. Ammo, Muqannaning tarafdorlari uning himoyasi uchun jonlaridan kechishga shay turishardi. 783 yilda Abbosiylarning Hirotdagi noibi Sa'id Xarashiy katta lashkar bilan Muqanna qal'asini qamal qiladi. Tog' tepasidagi qal'aga biror bir askar tirmashib chiqa olmas edi.

Biroq, uzoq vaqtlik qamalga dosh berolmagan Muqannaning ko'plab xos soqchilari qal'adan chiqib, arablar musulmonlarga taslim bo'ladilar. Muqanna esa, qal'a ichida faqat ayollar bilan qolgandi. Muqanna o'sha onda avval ayollarini, keyin o'zini o'ldirishni niyat qiladi. U avvaliga xizmatkorlariga qal'a ichidagi tandirga olov yoqib qizitishni buyuradi. Uch kun tandir obdon qiziydi.

U ayollariga sharob tutib, ularga yashirincha zahar soladi. Faqat birgina ayol sharobni ichmasdan yoqasining ichiga to'kib yuboradi. Ayollar bari sharobni ichishi bilan yerga yiqiladi. Haligi ayol ham o'zini o'lganga soladi. Muqanna tirik qolgan xizmatkorini ham o'ldirib, o'zini qizib turgan tandirga tashlaydi.

Shunday so'ng haligi ayol qal'a eshigini ochib, musulmonlarni ichkariga kiritadi va bo'lgan voqealarni aytib beradi. Shu tariqa, xalqni o'n to'rt yildan ziyod vaqt mobaynida aldab kelgan Muqannaning firib va nayrangdan iborat hayoti intiho topadi.

Muqanna asrlar davomida dahriylik, murtadlik, makr va nayrang timsoli bo'lib keldi. Faqatgina sovet hukmronligi yillarida, islom dini keskin ta'qib va ta'qiq ostida olingan yillarda firibgar, talonchi Muqannadan qahramon yasab, uni xalq ongiga singdirishga urinishdi.

Aslida aniq manbalardan ko‘rinib turibdiki, uning o‘zi ham dastlab arablarga xizmat qilgan. Uning asl maqsadi xalqni arablar zulmidan ozod qilish emas, aksincha o‘zining soxta dinini yoyish, odamlarni makr-hiyla bilan o‘ziga bo‘ysundirish, hukmronligini mustahkamlash edi. Ammo, tarix hamma narsani o‘z o‘rniga qo‘yadi. Muqannaning ishonchli manbalarda aks etgan kirdikorlari uning kim ekanini e’tirof etish uchun kifoyadir.

Bugungi tariximizni yosh avlodga, asl haqiqatlarni o‘rgatish, tarixiy xotirani to‘g‘ri shakllantirishda maktab darsliklarida ham Muqannaning aslida vatanparvar emas, balki murtadlik, makr va nayrang bilan nom qoldirganligini o‘qitila boshlagani tarixiy haqiqatlarni tiklanayotganligini natijalaridir.

Foydalanilgan adabiyotlar ro‘yhati:

1. Rustam JABBOROV, O‘ZA
2. Crone, Patricia. "MOQANNA". Encyclopædia Iranica. Archived from the original on 2011-11-17. Retrieved 2021-04-18. Reputed to have come from Balkh (Balk), not Sogdiana, Hāšem participated in the ‘Abbāsīd revolution (see ABBASID CALIPHATE) and continued to serve as a soldier and secretary in the army at Marv under Abu Dāwud Qāled b. Ebrāhim al-Dohli (governor of Khorasan 137-140/755-57), and his successor ‘Abd-al-Jabbār b. ‘Abd-al-Rahmān al-Azdi (140-41/757-58).
3. O‘zME. Birinchi jild. Toshkent, 2000-yil
4. <https://www.bmlisieux.com/archives/bonapart.htm>

INGLIZ TILINI O'RGANISH MKONIYATLARI
OPPORTUNITIES TO LEARN ENGLISH
ВОЗМОЖНОСТИ ИЗУЧИТЬ АНГЛИСКИЙ ЯЗЫК

Jurayeva Ozoda Abdujabborovna
Namangan viloyati Uchqo'rg'on tumani
39-sonli umumiy o'rta ta'lim maktabi
Ingliz tili o'qituvchisi
Telefon: +998942767404

Anontatsiya: Maqolada ingliz tilini o'rganish dunyodagi eng keng imkoniyalarga ega bo'lishligini, ingliz tilidagi o'rganish oson va insonlarni qaysi soha vakili bo'lishidan qat'iy nazar eng innovasion bilimlarga ega bo'lishi haqidagi fikrlar faktlar asosida yozilgan.

Annotation: In the article, the opinion that learning English has the widest opportunities in the world, that learning in English is easy, and that people have the most innovative knowledge, regardless of what field they represent, is written based on facts.

Аннотация: В статье на основе фактов написано мнение о том, что изучение английского языка самый широкие возможности в мире, что обучение на английском языке легко и что люди обладают самыми инновационными знаниями, независимо от того, какую сферу они представляют.

Kalit so'zlar: "Ibrat farzandlari", Buxoriy, Zamaxshariy, Farobiy, "imkoniyatlar tili", "muloqot tili", "Science Citation Index", TOP 10 & HOW TO, Time, Newsweek, International Herald Tribune, The Pursuit of Happiness, Remember the Titans, yoki The Freedom Writers.

Keywords: "Children of Ibrat", Bukhari, Zamakhshari, Farabi, "the language of possibilities", "language of communication", "Science Citation Index", TOP 10 & HOW TO, Time, Newsweek, International Herald Tribune, The Pursuit of Happiness, Remember the Titans, or The Freedom Writers.

Ключевые слова: "Дети Ибрата", Бухари, Замахшари, Фараби, "язык возможностей", "Язык общения", "Индекс научного цитирования", ТОП-10 и КАК, Тиме, Newsweek, International Herald Tribune, "В погоне за счастьем", "Помните титанов" или "Писатели свободы".

Bugungi kunda dunyodagi eng yetakchi til bo'lgan ingliz tilini o'rganish uchun yuz foiz sharoitlar yetarli. Imkoniyatlar esa tobora ortib bormoqda. O'zbekiston maktablarida mustaqillikning dastlabki yillarida til o'rganish uzoq yillarni, mashaqatli mehnatdek qabul qilingan bo'lsa, bugungi kunda xorijiy tillarni o'rganish bu tillarda

bemalol suhbatlashish, ilmiy izlanishlar qilish salohiyatli yosh avlodga uzoq muddatlar o'tishi talabidan voz kechdi. Maktabda oliy ta'limda tahsil olib ingliz tili bo'yicha uzoq yillar izlanishlar natijasida bilim, malaka, ko'nikmaga ega bo'lgan ustozidan, 11-sinfni tugatmasdan avval, ingliz tilini kerak bo'lsa ustozidanda ko'proq bilimlarga ega bo'lib, xorijiy davlatlardan grantlar yutib, bir emas, ko'plab institut va oliy ta'lim talabaligini muddatdan avval qo'lga kiritayotgan o'quvchilar soni atrofimizda kun sayin ortib bormoqda. Buning asosiy sababi nima? Albatta imkoniyatlarning cheksizligidadir. Bugungi til o'rganishni xoxlovchilar uchun uzoqqa mashaqqatlar chekib boorish shart emas, uydan chiqmagan holatda ham olti oy muddat ichida, onlayn kurslar, turli tezkor til o'rgatuvchi kompaniya kitoblari, bu kitoblarni faqat sotib olibgina qolmay, mutaxassislar tomonidan sizni nazorat qilib, o'zlashtirish uchun ko'mak beruvchi ustozlar, o'quv markazlardagi raqobatdoshlik natijasida shakllanayotgan turli metodik usullar, mutlaqo bepul Yoshlar ishlari agentligi tomonidan tashkil etilgan "Ibrat farzandlari" loyihasining darslari ham bugungi kundagi ko'plab tillarni o'rgatish bo'yicha amaliy faoliyatlarni yuritib kelayotgani, sovetlar mustamlakasi davrida ilm va fan namoyondalarini "yo'qotish" ishlari, bir muddat O'rta Osiyo mintaqasida olimlar nufuzini pasayishiga, qiymatlarini yo'qolishiga olib kelgan edi. Bugungi kunga kelib, Buxoriy, Zamaxshariy, Farobiy kabi buyuk ajdodlarimizga munosib davomchi bo'layotgan avlodlarni yetishib chiqayotgani bu davlat tomonidan ilm oluvchilarni qo'llab-quvvatlanyotgani, belgilangan darajalarga erishgan ustozlarlar, ilmiy izlanuvchilarni munosib moddiy va ma'naviy rag'batlantirilayotgani buning eng asosiy omilidir.

Bugungi kunda O'zbekiston Respublikasida ham Prezident Shavkat Mirziyoyev tashabbusi bilan olib borilayotgan adolatli turmush tarzi, inson qadrini barcha narsalardan ustunlik qiymatini oshirishga qaratilgan sa'y harakatlari orasida til o'rganuvchilar va o'rgangan ustozlar uchun katta imkoniyat eshiklarini ochilishini alohida ta'kidlash kerak. Ustozlarga berilayotgan yuqori foizli ustamalar, xorijiy davlatlarda tajriba almashish imkoniyatlari, sayohatlar, bepul qo'llanmalar bularning barchasi dunyodagi eng keng tarqalgan til ingliz tilini o'rganishga yaratilgan qulay sharoitlar va rag'batlardir.

Ingliz tilini yaxshi gapirishni o'rganish hayotingizni o'rgartirish yuborishi mumkin chunki Ingliz tili "imkoniyatlar tili" deb ataladi.

Men ingliz tilini "muloqot tili" deb atagan bo'lardim. Nega? Chunki menga dunyodagi barcha insonlar bir biri bilan gaplashish uchun Ingliz tilidan foydalanishga kelishib olganday tuyiladi

Dunyoda taxminan 2,000,000,000 odam ingliz tilida gapiradi. Yana 1,000,000,000 bu tilni o'rganishmoqda.

Ingliz tili dunyoda taxminan 400.000.000 odamni ona tili hisoblanadi

Dunyodagi barcha hatlarni va tabriklarni (otkritkalarni) 75% ti Ingliz tilida yoziladi

Dunyoning 196 davlatidan tahminan 60 tasida Ingliz tili asosiy til deb qabul qilingan

Deyarli barcha halqaro konferensiyalar va musobaqalar (jahon olimpiadasi) Ingliz tilida olib boriladi.

Dunyo diplomatlari va siyosatchilari muloqot qilish uchun Ingliz tilidan foydalanishadi. Ingliz tili BMT, NATO, va Evropa Erkin Savdo Asotsiyatsyasi kabi organizatsyalarda asosiy til hisoblanadi

Agar siz Ingliz tilida muloqot qila olsangiz unda:

Dunyoni barcha davlatlaridagi odamlar bilan aloqa qilasiz – Internetdagi chat, grupp, va forumlarda o'z fikr va mulohazalringiz haqida gaplashasiz. Qiziqarli insonlarga Email jo'natasiz. Ularni hayoti va madaniyati to'g'risida o'rganasiz.

Oson sayohat qilasiz – Qayerga borishingizdan qat'iy nazar odamlar bilan muloqot qilasiz— Adashib qolsangiz yo'lni so'raysiz, suhbatlashasiz, yoki... yordam so'raysiz. Kim biladi, balki Ingliz tili bir kuni hayotingiz saqlab qolar!

Global fuqaroga aylanasiz – Dunyoni istalgan yerida yashay olasiz va istagan insoningiz bilan gaplasha olasiz. Ingliz tilidan nafaqat biznes balki do'stlik yoki romantik aloqa sifatida foydalanib ajoyib insonlar bilan tanishasiz. Eng qizig'i, bir vaqtni o'zida 7 hil davlat vakillari bilan muloqot qilishingiz mumkin.

Agar Ingliz tilini bilsangiz, quyidagi misollar siz foydalanishingiz mumkin bo'lgan bilimni berishi mumkin:

Internetdagi asosiy Web sahifalar – Bu 1,000,000,000,000 dan ortiq informatsiyaga to'la sahifalar degani! Eng ajoyib fakt shundaki, bor yo'gi bitta tilni o'rganish sizga internetdagi deyarli barcha ahborotga yo'l ochadi.

Kitoblar — butun dunyodan, istalgan mavzuda. Britaniyalik yoki Amerikalik avtorlar tomonidan yozilgan, va boshqa tillardan tarjima qilingan kitoblarni o'qing. Nimaga qiziqishingizdan qat'iy nazar u haqida ingliz tilida o'qishingiz mumkin!

Nashriyot – Faqat Ingliz tilidagi jurnal va gazetalarni dunyoni istalgan yeridan sotib olsa bo'ladi. Time, Newsweek, yoki International Herald Tribune larni qidirib yurishingiz shart emas!

Fan – Ingliz tili fan dunyosining kaliti hisoblanadi. “Science Citation Index” ning 95% maqolalari Ingliz tilida yozilgan. Ulardan 50% AQSH yoki Britaniya kabi Ingliz tilida gaplashadigan davlatlarda yozilgan.

Yangiliklar – CNN, BBC yoki NBC kanallarida halqaro yangiliklarni tomosha qiling. Ular yangiliklarni ancha tezroq, va professionallik bilan efirga uzatishadi. Va siz ularni dunyoni istalgan yeridan ko'rishingiz mumkin.

TOP 10 & HOW TO – Men biror bir yangi narsani o'rganishdan oldin ko'pincha “Top 10” yoki “How to” so'zlaridan foydalanaman. Aytaylik siz android telefonlariga

dastur yaratishni o'rganmoqchisiz lekin bu haqida hech qanday bilimga ega emassiz. Unda siz Google dan “Top 10 websites on Android application development for beginners” yoki “Top 10 video courses on Android application development for beginners” yoki “How to learn Android application development for beginners” topasiz. Keyin orasidan o'zizga maqul kelganini olib o'rganishni boshlaysiz.

Ingliz tilini bilish sizga quydagi imkoniyatlarni beradi:

Texnik bilimga ega bo'ling – Ingliz tili texnologiya tilidir, ayniqsa yuqori texnologiya masalan kompyuter fani, genetika, va meditsina. Agar texnologiya haqida o'qimoqchi bo'lsangiz, buni Ingliz tilida qilishingiz kerak bo'lishi mumkin. Gazetalar, jurnallar, va ilmiy ishlarni o'qib yangi ilmiy kashfiyotlardan bohabar bo'ling.

Dunyodagi eng kuchli biznesmenlardan biri bo'ling – Halqaro biznes Ingliz tilida olib boriladi. Va bugungi kunda deyarli barcha bizneslar halqaro hisoblanadi. Shuning uchun, agar halqaro biznes o'yinida qatnashishni istasangiz unda ingliz tilini bilishingiz kerak – boshqa biznesmenlar bilan aloq qilish, koferensiyalarga borish, halqaro biznes gazeta va jurnallarini o'qish, va h.k. uchun

Halqaro tadbirlarda qatnashing – boshqa davlatdagi olimlar bilan aloqaga chiqing, halqaro koferensiyalarga boring, chet eldagi akademik markazlarn ko'rgani boring. Ajab emas, yangi tanishlaringizni orasida hayotingizni yuqori pog'onaga olib chiqishda yordam beradigan insonga duch kelsangiz.

Kompyuteringizdan yanada samarali foydalaning - Ko'p kompyuter dasturlari Ingliz tilida. Shu sababli siz ularni yaxshiroq tushuna boshlaysiz va yaxshiroq ishchiga aylanasiz.

Hozirgi ishingizni kuchaytiring yoki yaxshiroq ishga o'ting – Agar Ingliz tili bilimingizni oshirsangiz, yangi, yaxshiroq ishga o'tishingiz yoki yuqori lavozimga o'tishingiz mumkin. Dunyodagi millionlab kompaniyalar Ingliz tilini biladigan ishchilarni talab qilishadi, ularni qadirlashadi, va ko'pincha ko'proq maosh to'lashadi. Agar kompaniya 2ta yangi ishchidan birin ishga olishda qiynalayotgan bo'lsa, ular ko'pincha Ingliz tilini yaxshi biladigan ishchini tanlashadi Ingliz tilini umuman bilmaydigan ishchini o'rniga.

Ingliz tili dunyo madaniyatini his qilish imkoniyatini beradi va buni boshqa hech qaysi til berolmaydi. Ingliz tilini yaxshi bilsangiz, ajoyib ishlar qilishingiz mumkin:

Amerikancha va Britanacha filmlarni original versiyasida ko'ring – Eng zo'r kinolarni ko'pchiligi Ingliz tilida. Bo'lib o'tgan voqealarga asoslangan The Pursuit of Happiness, Remember the Titans, yoki The Freedom Writers kabi filmlarni bir bor original versiyasini ko'rganingizdan so'ng, dublyaj qilingan versiyalarini umuman ko'rgingiz kelmay qoladi! Buni ustiga, yiliga minglab Inglizcha kinolar ishlab chiqariladi.

Buyuk kitoblarni o'qing – Har bir mashxur kitob ingliz tilida yozilgan yoki tarjima qilingan. Bir nechta ajoyib kitoblar bor — shaxsan men yaqinda o'qigan va

foydasi tegkan kitoblardan bazilari 1)the Time of Your Life by Tony Robbins, 2)Think & Grow Rich by Napoleon Hill, 3)How to Win Friends & Influence People by Dale Carnegie, 4)The Law of Attraction by Michael Losier.

Ingliz tili nafaqat dunyodagi eng foydali til. U shuningdek o'rganish va foydalanish uchun eng oson tillardan biri hisoblanadi:

Sodda alfabet — hech qanday maxsus simbollar (é or ä) yoq. Kompyuteringizda sweet, part, film degan so'zlarni yozib ko'ring. Endi süß (Nemis), część (Polsha), фильм (Rus) yozib ko'ring. Qaysi biri osonroq?

Oson ko'plik qo'shimchasi — so'zga "s" ni qo'shib qo'ysangiz bo'ldi. One car, five cars; one telephone, two telephones... Bor yo'gi 3 – 4 ta mustasno bo'r holos.

So'zlarni o'rganish oson – Fransuzchada, la fille va le chien. Nemischada, das Mädchen va der Hund. Inglizchada, oddiygina a girl va a dog. Shuni bilsangiz yetarli.

Qisqa so'zlar – Asosiy so'zlarning ko'pchiligi qisqa: run, work, big, go, man. Uzun so'zlar ko'pincha qisqartiriladi: sitcom = situational comedy, fridge = refrigerator, OS = operating system. Inglizcha gapirish vaqtingizni tejaydi. :-)

100 ta so'z bilan gaplashsa bo'ladi – Eng ko'p ishlatiladigan 100 ta so'z barcha gaplarni 50% ni tashkil va bu so'zlar bilan gapirmoqchi bo'lgan gapingizni asosiy qismini aytishingiz yani muloqot qilishingiz mumkin.

So'zlar o'zgarmaydi – Lekin ko'p tillarda bitta so'zni bir necha hil formasi bor:

Ingliz: The man is blind.

Nemis: Der Mann ist blind.

Ingliz: This is a blind man.

Nemis: Das ist ein blinder Mann.

Ingliz tilini o'rganish uchun top 10 ta sabab :

Xulosa qilib aytiladigan bo'lsa;

1. Ingliz tili universal til hisoblanib, dunyo bo'yicha 5 odamdan 1 tasi ingliz tilida gapiradi.

2. Ingliz tili alifbosi ham O'zbek tiliga o'xshab lotin alifbosiga asoslangan, shu sababdan ham siz-u bizga o'rganish oson.

3. Ingliz tili dunyo bo'yicha eng yetakchi davlat AmerikaUMning rasmiy tilidir.

4.Ingliz tili Ilm-fan sohasidagi talaba va o'qituvchilar uchun ilmiy izlanish va o'rganish uchun ajoyib imkoniyat beradi.

5. Ingliz tili o'qish va ish bo'yicha ko'plab imkoniyatlar eshigini ochadi.

6. Ingliz tili ommaviy axborot vositalari tili hisoblanadi, va bu til orqali siz dunyodagi barcha yangiliklar, kitoblar, TV shoularni kuzatib borishingiz mumkin.

7. Ingli tili Aviatsiya va turizm tili hisoblanadi.

8. Ingliz tili biznes sohasida ham juda katta muvaffaqiyatga erishishga yordam beradi.

9. Ingliz tili orqali siz dunyo bo'yicha ko'plab davlatlarga sayohat qilib, ularning madaniyatini o'rganishingiz mumkin.

10. Eng asosiysi, **SIZ** yanada bilimli shaxsga aylanasiz va o'zingiz uchun yangi imkoniyatlar kalitiga ega bo'lasiz !!!

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Britishconcil.uz. <https://www.britishcouncil.uz/english/online/apps>
2. Filologiya ufqlari jurnali
3. <https://hpjdpu.uz/fil/article/download>.

**BURYAKOVNING – TOSHKENT TARIXI HAQIDAGI
ARXEOLOGIK IZLANISHLARI VA TADQIQOTLARI**

BURYAKOV - ARCHAEOLOGICAL RESEARCH AND
RESEARCH ON THE HISTORY OF TASHKENT
БУРЯКОВ – АРХЕОЛОГИЧЕСКИЕ ИССЛЕДОВАНИЯ И
ИССЛЕДОВАНИЯ ПО ИСТОРИИ ТАШКЕНТА.

Irbolayeva Iroda Sodiqjonovna

*Namangan Davlat Universiteti Tarix fakulteti
70220401 Arxeologiya mutaxassisligi magistranti*

Telefon: +998949088601

quyosh0817@gmail.com

Anotatsiya: Ushbu maqolada Toshkent tarixini o'rganishdagi arxeologik va toponimik manbalar asosida ma'lumotlar bayon etilgan. Ma'lumotlar xitoy, turkiy va yevropalik tadqiqotchilar asarlari bilan birga Buryakovning arxeologik va geologic o'rganishlaridagi malumotlar ham keltirib o'tildi. Foydalanuvchilar uchun maqolada aniq manbalar asosida xulosalar keltirildi.

Annotation: This article presents information based on archeological and toponymic sources in the study of the history of Tashkent. Along with the works of Chinese, Turkish and European researchers, information from Buryakov's archaeological and geological studies was cited. For users, the article provides conclusions based on specific sources.

Аннотация: В данной статье представлены сведения, основанные на археологических и топонимических источниках при изучении истории Ташкента. Наряду с работами китайских, турецких и европейских исследователей приводились данные археологических и геологических исследований Бурякова. Для пользователей в статье представлены выводы на основе конкретных источников.

Kalit so'zlar: "Feruzatosh", "Tosh", "Tosh mamlakati", E. Shevann, E. Pulleyblenk, A. Aalto, K. E. Bosworth, K. Pujol, M. Comparetti, N. Ya. Bichurin, "жимчужный камень", Yu. F. Buryakov, Mahmud ibn Vali, "Bahar al-asrar fi manokib al-akhyar", K. Shoniyo'zov.

Key words: "Turquoise stone", "Stone", "Stone country", E. Shevann, E. Pulleyblenk, A. Aalto, K. E. Bosworth, K. Pujol, M. Comparetti, N. Ya. Bichurin, "jimchujnyu kamen", Yu. F. Buryakov, Mahmud ibn Vali, "Bahr al-asrar fi manokib al-akhyar", K. Shaniyo'zov.

Ключевые слова: «Бирюзовый камень», «Камень», «Каменная страна», Э. Шеванн, Э. Пулейбленк, А. Аалто, К. Э. Босворт, К. Пуйоль, М. Компаретти, Н.

Я. Бичурин, «джимчужный камень». , Ю.Ф.Буряков, Махмуд ибн Вали, «Бахр аль-асрар фи манокиб аль-ахьяр», К.Шанизов.

Choch – Toshkent vohasining yozma manbalar orqali yetib kelgan eng qadimiy nomlaridan biri sfatida ma'lum. Ushbu nom zamirida qanday so'zlar yashiringan-u voqa tarixi bilan qay darajada bog'liq. Hozirda shu nomga o'xshash atamalar lug'atimizda mavjudmi?

Keyingi yillarda olimlaimiz orasida Choch nomi aslida “tosh” yoki “Feruza toshi” ma'nosidagi turkey so'z yotishi haqidagi qarashlari ancha keng yoyilgan. Aslida vohaning qadimiy nomi aynan “tosh” nomi bilan bo'liqligi ancha vaqtlardan beri xorijlik tadqiqotchilar asarlaridan joy olgan bo'lsada, ayrim tadqiqotchilar bu fikrga qo'shilmaganlar. Ta'kidlash joizki, “choch” so'zi etimologik jihatdan har tomonlama tahlil qilinmagan. Shu bois mazkur masala bo'yicha ilmiy bahslar hali davom etmoqda.

Toshkent vohasining qadimiy nomlaridan biri o'laroq, milodiy V asrdan boshlab, xitoy yilnomalarida Shi yoki Shi-go atamasi uchrashi va uning lug'aviy jihatdan uchrashi va “Tosh”, “Tosh mamlakati” ma'nosini bildirishi voqa tarixi bilan shug'ullangan tadqiqotchilar e'tiborini tortmasdan qolmadi. Sababi xitoy yilnomalaridagi “Tosh mamlakati” atamasi qariyb ming yildan beri yozma manbalarda Toshkent, Toshkand shakllarida uchrab, to hozirgacha ham shaklan, ham mazmunan o'zgarmay kelayotgan voqa nomi orasida qandaydir bog'liqlik borligi ko'rinib turardi. Jumladan har ikkala nomdagi o'xshshlikka birinchilardan bo'lib e'tibor qaratgan fransuz sharqshunosi E.Shevann ularning qadimiy turkcha “tosh” so'zi bilan bog'lagan edi¹. Xitoy manbalarida Toshkent vohasiga nisbatan qo'llanilgan Shi atamasini turkiycha “tosh”so'zi bilan bog'lash mantiqli ekanligi haqidagi fikr keyinchalik ham E.Pulleyblenk, A.Aalto, K.E.Bosvort, K.Pujol, M.Komparetti kabi bir qator evropalik sharqshunos (asosan xitoyshunos) olimlar tomonidan qo'llab-quvvatlangandi va rivojlantirildi².

Mazkur nuqtai nazarlar ancha-muncha daraja o'z tasdig'iga ega bo'lsa ham, fikrimizcha voqa nomining dastlab aynan Choch deb atalishi, keyinchalik esa uning o'rnini “Tosh mamlakati” (V asr), “Toshkent” (XI asr) nomlari olishining zamirida xorijlik olimlarning fikrlaridan bir oz farqliroq bir tarixiy voqelik yotadi. Ta'kidlash joizki, ilk tadqiqotlarimizda IX-X asrlarga taalluqli turkiy (uyg'urcha) xujjatlar va Mahmud Qoshg'ariyning “Devoni lug'otit turk” asarida (XI asr) “feruza, qilmmatbaho tosh” ma'nosida uchraydigan cas/cec (chash/chech) so'zlariga asoslanib, ular bilan Toshkent vohasining qadimiy nomi bo'lmish Choch orasida yaqinlik borligi yozilgan.

¹Максудов, Бабаяров Г.К. Этимология топонима Чач Столце Узбекистана Ташкенту 2200 лет. Труды международной научной конференции. Т., 2009. С. 199-205.

²Chavannes, 1903: 140-141.

Toshkent vohasining qadimiyatini arxeologik tadqiqotlar orqali tadqiq qilgan akademik Yu.F.Buryakov Choch nomini shakllanishida vohaning janubiy-sharqidagi tog'larda mashhur se-se toshi qazib olinishi haqidagi ma'lumot ham tasqilashini aytib o'tdi. Olimning fikricha, ushbu ma'lumot N.Ya.Bichurin tarjimalarida "ЖИМЧУЖНЫЙ КАМЕНЬ" ("marvarid tosh")³ shaklida berilgan bo'lsa-da, aslida, gap "feruza" toshi haqida boradi⁴. Shu tariqa Buryakov, arxeologik va geologik tadqiqotlar natijasida va xitoy yilnomasidagi ma'lumotlarga, shuningdek, Abu Rayhon asarlarida qayd etilgan voha konlarining Feruza toshidan yasalgan bezaklar Sharq bozorlarida yuksak qadrlanishi haqidagi dalillarga asoslanib, voha nomi ostida ba'zi tadqiqotchilar ilgari surgandek "Tosh qal'a" emas balki, "qimmatbaho tosh" ma'nosini yotishi haqidagi fikrlarni ko'tarib chiqdi. Shu o'rinda Yu.F.Buryakov fikrlarining ahamiyatli tarafi shundaki, vohada Feruza toshi qazib olinishi natijasida tog'-kon xo'jaligining taraqqiy etishi aynan Qovunchi madaniyati (mil.avv. III-II-mil.IV-V asrlar)ning rivojlanish davriga to'g'ri keladi. Bu esa ulka va davlat nomi sifatida kadimgi turkcha Choch - se-se suzi shakllanishiga olib kelgan, deb taxmin kilishga asos beradi. Darvoqe, Maxmud ibn Vali "Baxr al-asror fi manokib al-axyar" (XVII asr) nomli asarining Shosh moddasida voxaning Turkistonga qarashli ekani qayd etilib, uning Choch deb ham atalishi, hozirda esa Toshkent nomi bilan mashxurligi ta'kidlanadi. Va bu yerdagi tog'larda feruza, temir va qalay konlari ("ma'dani Feruza va ohan va arziz") mavjudligi, biroq hozirda ulardan foydalanilmasligi eslatib o'tiladi⁵.

Demak, mazkur ma'lumotlardan ayon bo'ladiki, Choch qadimda va o'rta asrlarda o'ziga qushni xududlardan farqi o'laroq, qimmatbaho tosh - feruzasi bilan mashhur bo'lgan va shu asosda voha nomi shakllangan. Bu esa milodiy mingyillikning ilk yarmida xitoyliklar voha nomini Chjeshi va Shi shakllarida qayd etar ekan, uning mahalliy nomi "qimmatbaho tosh" yoki "tosh" ma'nosini bildirishidan xabardor bo'lishgan, deb -hisoblashga imkon beradi. Garchi to'laqonli asoslab berilmagan bo'lsa-da, akademik K. Shoniyozov Toshkent vohasining eng qadimiy nomi sifatida xitoy yilnomasi "Syan Xan shu" (mil. av. 206 - mil. 25 yy.)da Yuyeni, Yuyni yoki Yuni shakllarida qayd etilgan toponimlarni ifodalovchi iyerogliflardan ba'zilarida voha nomi yashiringaniga e'tibor qaratgan edi. Olimning ta'kidlashicha, xitoyshunos tadqiqotchilar tomonidan qadimgi xitoy tilida "yuy" - nefrit, yashma kabi qimmatbaho toshlar, "ni" esa "shahar, qo'rg'on" ma'nosini bildirishi aniqlangan bo'lib, Yuy va Ni shahar, qo'rg'on so'zi bilan qo'shilib ketgan taqdirda (Yuyii), "Tosh shahar" (tub ma'noda "tosh konli shahar yoki viloyat") atamasi kelib chikadi⁶. Faqat voha bilan bog'liq Yuyni atamasi xitoy yilnomalarida aynan shu ma'noda uchramasligi K.

³ Вобойоров 2005: 123-124.

⁴ Буряков, 2007.63.

⁵ Maxmud ibn Vali, 1977: 56, il. 1 2 ,194b-195a

⁶ Shoniyozov K., 1990: 43-44.

Shoniyo'zovning mazkur fikri munozarali ekanligidan darak beradi. Shu o'rinda A. Xo'jayev tomonidan bildirilgan "Yuni so'zining qadimgi o'qilishi asosida maxalliy Qang' nomi yotadi. Boisi, ushbu atamaning ilk qismi qadimgi xitoychada Yu, aslida, Keang (Keang), ikkinchi qismi- ni esa niyek (niek) shaklida o'qilgan bo'lib, uni Keangniyek tarzida tiklash mumkin. Shu tariqa Yuni-Keangniyekni Qang' nomining xitoycha berilishidir, deb hisoblash lozim" mazmunidagi fikrlar diqqatga sazovordir⁷.

Aftidan, xitoy yilnomachilari o'z asarlarida Choch vohasi tarixini aks ettirish mobaynida, bir tomondan, vohaning maxalliy nomini xitoy tiliga Yuni, Yuyni, Shi shakllarida o'girishgan (kalka qilishgan) bo'lsa, ba'zan esa (Chjechji), ^ (Chjechje), (Chjeshi), (Chjesze) shakllarida fonetik jihatdan asliga yaqin atamalar orqali berishga harakat qilishgan. Ehtimol, xitoyliklar voha nomini o'z tillariga tarjima qilmasdan, asliyatni saqlashga urinishar ekan, ba'zan yuqorida keltirilgan iyerogliflarning birinchi qismidagi "chje" so'zini - "toshli, tosh bilan alokali" degan ma'nolarni ifodalovchi iyeroglifni bejiz tanlamagandir⁸.

Darvoqe, bir qator tadqiqotchilar fikricha, miloddan avvalgi III asrda markaziy hududi Toshkent vohasi va atroflarini o'z ichiga olgan davlat nomi bo'lmish Qang' (xitoy yilnomlarida Kangyuy) so'zining asosida ham "tosh" so'zi yotadi. Ya'ni mazkur atama xind-yevropa tillariga mansub qadimgi to'xor tilidagi kank so'zidan shakllangan bo'lib, "tosh" degan ma'noni bildiradi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati:

1. Максудов, Бабаяров Г.К. ЭТИМТОЛОГИЯ ТОПОНИМА ЧАЧ Столтце Узбекистана Ташкенту 2200 лет. Труды междуранодной научной конференции. Т., 2009. С. 199-205.
2. Chavannes, 1903: 140-141.
3. Voboyorov 2005: 123-124.
4. Буряков, 2007.63.
5. Maxmud ibn Vali, 1977: 56, il. 1 2 ,194b-195a
6. Shoniyo'zov K., 1990: 43-44.
7. Xodjayev, 2009 (I):6 3 -6 S
8. Xodjayev, 2 0 0 6 :1 1 8 - 119

⁷ Xodjayev, 2009 (I):6 3 -6 S

⁸ Xodjayev, 2 0 0 6 :1 1 8 - 119.

AUTOMOBILE INDUSTRY IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND BUSINESS DEVELOPMENT TENDENCIES

Muhammadjonov Azizbek

Student of Andijan Machine-Building Institute

Baxromjonova Dilnoza

Student of Andijan Machine-Building Institute

Sarvarbek Azimov

Assistant teacher of Andijan Machine-Building Institute

Annotation: It is known that the acceleration of socio-economic development in Uzbekistan, structural as the priorities of economic liberalization deepening of changes, leading sectors of the national economy its competitiveness due to modernization and diversification increasing, ensuring the balance and stability of the national economy, its increasing the share of industry, small business and private entrepreneurship in the structure, modernization of production, technically and technologically policy of renewal, promotion of localization of production continuation and, above all, consumer goods and components substitution of imports, expansion of intersectoral industrial cooperation and field to industry, information and communication technologies to the management system implementation is set.

Key words: Automobile, socio-economic, robust, structural, economy, sector, industry, completely knocked down, semi knocked-down.

Introduction: The Republic of Uzbekistan has witnessed significant strides in its automobile industry over the past decade, reflecting a robust growth trajectory and promising business development tendencies. As the automotive sector continues to evolve, several key factors contribute to the industry's success in Uzbekistan [1].

1. Government Initiatives and Policy Support:

Uzbekistan's government has been proactive in fostering a conducive environment for the automobile industry. Policies aimed at attracting foreign

investment, reducing bureaucratic hurdles, and providing incentives for local production have played a crucial role in the sector's expansion.

2. Strategic Partnerships and Foreign Investment:

Collaboration with international automotive giants has been a driving force in the industry's development. Establishing joint ventures and attracting foreign investment have not only infused capital but also brought advanced technology and expertise, enhancing the overall competitiveness of the Uzbek automotive market.

3. Increasing Local Production and Assembly:

The shift towards local production and assembly has been a strategic move to reduce dependency on imports and boost the domestic industry. With the establishment of assembly plants by global manufacturers, Uzbekistan has witnessed a surge in the production of automobiles, creating job opportunities and contributing to economic growth.

4. Growing Consumer Demand:

Rising disposable incomes and an expanding middle class have led to an increase in consumer demand for automobiles. This surge in demand serves as a significant driver for both local and international manufacturers, encouraging them to invest in production facilities and tailor their offerings to the preferences of the Uzbek market.

5. Technological Advancements and Innovation:

The automotive industry in Uzbekistan has embraced technological advancements and innovation, aligning with global trends. Investments in research and development, coupled with the adoption of environmentally friendly technologies, position the country as a player in the sustainable and technologically advanced automotive landscape.

As a result of reforms in this field, food products, textile, metallurgy and production of motor vehicles and others It was formed as one of the main strategic sectors, having a significant share in relation to other industries. It will be implemented in our country in the following years as a result of increased reforms, the share of these sectors in 2010 60.5 percent of the total volume of industrial products, and by 2020, 62.9 percent we can admit that it has reached percent.

Indeed, in the development of the industry of our republic, the automotive industry It is one of the promising areas of special priority is considered In particular, the automotive business is the population in the domestic market to meet the demand for cars, to leave the country with foreign currencyreducing the flow and increasing foreign currency income to the state through exporthas a significant share in ensuring a positive balance of payments.Also, the development of the industry is to ensure the employment of the population and real income serves to eliminate important social problems such as increasing. In addition, it is socio-economic as a capital-demanding and knowledge-demanding field plays an important role in development. Dedicated to automotive industry interest and its significant impact on the human way of life are many confirmed in research.A number of directions of formation and development of automotive industry and there are methods that are widely used in world practice. Before we go directly to the analysis of the automotive industry of Uzbekistan, the car a brief description of the directions and methods used in the formation of the industry we found it permissible to pass. CKD (completely knocked down), i.e. complete method of assembling a disassembled machine kit, in which the product is parts will be delivered in the form and will be collected at the address. This term originated from the automotive industry, and various components around the world delivered and assembled in the country of import.Except for the CKD method (semi knocked-down), i.e. semi-dismantling the method of assembling a set of machines is being used. This method has been used in many countries of the world for a long time used in the CIS countries. Collecting cars by SKD method delivered to the factory conditionally without wheels, steering wheel and doors. Directly in the following years of the development of the automobile industry in Uzbekistan if we talk about development trends, in 2010-2020 production of motor vehicles, trailers and semi-trailers in industry we can witness that its share fluctuated around 10-14 percentDuring this period, the manufacturing industry nominally made 38119.0 bln.increased from 367,078.9 billion soums to 367,078.9 billion soums, motor vehicles, trailers and the production volume of semi-trailers is 33718.9 out of 3562.3 billion soumsincreased to billion soms, compared to 2010, the production industry is real the value of growth is 2.1 times,

motor vehicles, trailers and semi-trailers We can see that the production of trailers has increased by 2.6 times [2].

The period of main interest in the period under analysis as, that in 2016 there was a sharp decrease in the production volume of the sector, that is, we can witness that it was 4.6 percent. from 2017 since 2020, there has been an increase in the activity of the industry the share of the sector in the industry was 11.1 percent [3].

Focusing on the analysis of the development of the automobile business in Uzbekistan, the nominal value of production in the sector and the previous year noting that indicators of relatively real growth levels were used we have to pass. Automotive industry to carry out this analysis Pay attention to the trends of industry development indicators in the next 4 years was focused and a comparative analysis was carried out. Industrial products in the Republic of Uzbekistan in 2010-2020 and growth in motor vehicle production in real terms dynamics Production of motor vehicles in Uzbekistan today It is a highly developed industry, and trucks, buses and passenger cars are currently being developed in our country. It has been on the market for the last 4 years analyzing the data of table 1, focusing on the development if we do, the production of passenger cars during this period is up to 2020 By 2017, the production of trucks increased by 99.7% Production of buses increased by 10.2% during this period We can see that it has decreased by 39.3%.Figure 3. In the automobile business of the Republic of Uzbekistan in 2017-2020 production volume and growth rates So, according to the results of our calculations, production of cars on the automobile market in our republic it was found that the weight is high [4].

Conclusion:

In conclusion, the Republic of Uzbekistan's automobile industry is on a promising trajectory with favorable business development tendencies. Government support, strategic partnerships, local production initiatives, growing consumer demand, and technological advancements collectively contribute to the industry's success [5]. As Uzbekistan continues to position itself as a competitive player in the global automotive market, stakeholders should stay attuned to evolving trends and capitalize on the opportunities presented by this dynamic sector [6]. The future holds immense potential

for further growth and prosperity in the Republic's automotive landscape. Produced in our country the share of passenger cars in motor vehicles in 2017 was 96.7, buses by 2020, if the share was 0.7 percent, and the share of trucks was 2.6 percent the share of passenger cars is 98.3, the share of buses is 0.2, trucks its share was 1.5 percent [7].

In short, in the next period, the car market will produce products a decreasing trend of the growth rate of output volume was observed and in 2020 By the end of the year, the physical volume index was 99.8 percent compared to the previous year. In addition, the increase in the price of cars in a stratified form causing a change in the share of stamps in the issue. Because it is reduction of the price difference between the models is relatively high among the population vehicles with capabilities, namely Cobalt and Lacetti(Gentra) is causing the demand for models to increase [8].

References:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. PF4947 "On the Republic of Uzbekistan in 2017 – 202 Actions on five priority areas of development on the strategy".
2. Ueno, Hiroya and Muto, Hiromichi, the Automotive Industry of Japan, In Kazuo Sato, (ed), Industry and Business in Japan, M.E. Sharpe, Inc., New York, 1980, pp. 139-190.
3. Saberi, Behzad. The role of the automobile industry in the economy of developed countries. International Robotics & Automation Journal. 4. 10.15406/iratj.2018.04.00119.
4. Azimov, S., & Shirinboyev, M. (2022). DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY FOR CREATING POLYMERIC COMPOSITE MATERIALS BASED ON POLYVINYLIDENFTORIDE AND DISPERSED FILLERS. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(13), 828-835.
5. Abduqayumovna, K. M., & Qayumjon o'g'li, A. S. (2022). MEN SEVGAN YETUK OLIMLAR. *Journal of new century innovations*, 19(5), 125-129.

6. Gulomov, J., Azimov, S., Madaminova, I., Aslonov, H., & Dehqonboyev, O. (2020). IV CHARACTERISTICS OF SEMICONDUCTOR DIODE. *Студенческий вестник*, (16-9), 77-80.

7. Behzod, B., Suhrob, A., & Sarvar, A. (2019). DIFFERENTIAL LEARNING IN PHYSICS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences* Vol, 7(12).

8. Qayumjon o'g'li, A. S., & Sulaymonovich, T. S. (2022). DEVELOPMENT OF A MACHINE FOR CUTTING COTTON. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(5), 192-198.

AUTOMOBILE INDUSTRY IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND BUSINESS DEVELOPMENT TENDENCIES

Muhammadjonov Azizbek

Student of Andijan Machine-Building Institute

Baxromjonova Dilnoza

Student of Andijan Machine-Building Institute

Sarvarbek Azimov

Assistant teacher of Andijan Machine-Building Institute

Annotation: It is known that the acceleration of socio-economic development in Uzbekistan, structural as the priorities of economic liberalization deepening of changes, leading sectors of the national economy its competitiveness due to modernization and diversification increasing, ensuring the balance and stability of the national economy, its increasing the share of industry, small business and private entrepreneurship in the structure, modernization of production, technically and technologically policy of renewal, promotion of localization of production continuation and, above all, consumer goods and components substitution of imports, expansion of intersectoral industrial cooperation and field to industry, information and communication technologies to the management system implementation is set.

Key words: Automobile, socio-economic, robust, structural, economy, sector, industry, completely knocked down, semi knocked-down.

Introduction: The Republic of Uzbekistan has witnessed significant strides in its automobile industry over the past decade, reflecting a robust growth trajectory and promising business development tendencies. As the automotive sector continues to evolve, several key factors contribute to the industry's success in Uzbekistan [1].

1. Government Initiatives and Policy Support:

Uzbekistan's government has been proactive in fostering a conducive environment for the automobile industry. Policies aimed at attracting foreign investment, reducing bureaucratic hurdles, and providing incentives for local production have played a crucial role in the sector's expansion.

2. Strategic Partnerships and Foreign Investment:

Collaboration with international automotive giants has been a driving force in the industry's development. Establishing joint ventures and attracting foreign investment have not only infused capital but also brought advanced technology and expertise, enhancing the overall competitiveness of the Uzbek automotive market.

3. Increasing Local Production and Assembly:

The shift towards local production and assembly has been a strategic move to reduce dependency on imports and boost the domestic industry. With the establishment of assembly plants by global manufacturers, Uzbekistan has witnessed a surge in the production of automobiles, creating job opportunities and contributing to economic growth.

4. Growing Consumer Demand:

Rising disposable incomes and an expanding middle class have led to an increase in consumer demand for automobiles. This surge in demand serves as a significant driver for both local and international manufacturers, encouraging them to invest in production facilities and tailor their offerings to the preferences of the Uzbek market.

5. Technological Advancements and Innovation:

The automotive industry in Uzbekistan has embraced technological advancements and innovation, aligning with global trends. Investments in research and development, coupled with the adoption of environmentally friendly technologies, position the country as a player in the sustainable and technologically advanced automotive landscape.

As a result of reforms in this field, food products, textile, metallurgy and production of motor vehicles and others It was formed as one of the main strategic sectors, having a significant share in relation to other industries. It will be implemented in our country in the following years as a result of increased reforms, the share of these sectors in 2010 60.5 percent of the total volume of industrial products, and by 2020, 62.9 percent we can admit that it has reached percent.

Indeed, in the development of the industry of our republic, the automotive industry It is one of the promising areas of special priority is considered In particular, the automotive business is the population in the domestic market to meet the demand for cars, to leave the country with foreign currencyreducing the flow and increasing foreign currency income to the state through exporthas a significant share in ensuring a positive balance of payments.Also, the development of the industry is to ensure the employment of the population and real income serves to eliminate important social problems such as increasing. In addition, it is socio-economic as a capital-demanding and knowledge-demanding field plays an important role in development. Dedicated to automotive industry interest and its significant impact on the human way of life are many confirmed in research.A number of directions of formation and development of automotive industry and there are methods that are widely used in world practice. Before we go directly to the analysis of the automotive industry of Uzbekistan, the car a brief description of the directions and methods used in the formation of the industry we found it permissible to pass. CKD (completely knocked down), i.e. complete method of assembling a disassembled machine kit, in which the product is parts will be delivered in the form and will be collected at the address. This term originated from the automotive industry, and various components around the world delivered and assembled in the country of import.Except for the CKD method (semi knocked-down), i.e. semi-dismantling the method of assembling a set of machines is being used. This method has been used in many countries of the world for a long time used in the CIS countries. Collecting cars by SKD method delivered to the factory conditionally without wheels, steering wheel and doors. Directly in the following years of the development of the automobile industry in Uzbekistan if we talk about development trends, in 2010-2020 production of motor vehicles, trailers and semi-trailers in industry we can witness that its share fluctuated around 10-14 percentDuring this period, the manufacturing industry nominally made 38119.0 bln.increased from 367,078.9 billion soums to 367,078.9 billion soums, motor vehicles, trailers and the production volume of semi-trailers is 33718.9 out of 3562.3 billion soumsincreased to billion soms,

compared to 2010, the production industry is real the value of growth is 2.1 times, motor vehicles, trailers and semi-trailers We can see that the production of trailers has increased by 2.6 times [2].

The period of main interest in the period under analysis as, that in 2016 there was a sharp decrease in the production volume of the sector, that is, we can witness that it was 4.6 percent. from 2017 since 2020, there has been an increase in the activity of the industry the share of the sector in the industry was 11.1 percent [3].

Focusing on the analysis of the development of the automobile business in Uzbekistan, the nominal value of production in the sector and the previous year noting that indicators of relatively real growth levels were used we have to pass. Automotive industry to carry out this analysis Pay attention to the trends of industry development indicators in the next 4 years was focused and a comparative analysis was carried out. Industrial products in the Republic of Uzbekistan in 2010-2020 and growth in motor vehicle production in real terms dynamics Production of motor vehicles in Uzbekistan today It is a highly developed industry, and trucks, buses and passenger cars are currently being developed in our country. It has been on the market for the last 4 years analyzing the data of table 1, focusing on the development if we do, the production of passenger cars during this period is up to 2020 By 2017, the production of trucks increased by 99.7% Production of buses increased by 10.2% during this period We can see that it has decreased by 39.3%.Figure 3. In the automobile business of the Republic of Uzbekistan in 2017-2020 production volume and growth rates So, according to the results of our calculations, production of cars on the automobile market in our republic it was found that the weight is high [4].

Conclusion:

In conclusion, the Republic of Uzbekistan's automobile industry is on a promising trajectory with favorable business development tendencies. Government support, strategic partnerships, local production initiatives, growing consumer demand, and technological advancements collectively contribute to the industry's success [5]. As Uzbekistan continues to position itself as a competitive player in the global automotive market, stakeholders should stay attuned to evolving trends and capitalize on the opportunities presented by this dynamic sector [6]. The future holds immense potential for further growth and prosperity in the Republic's automotive landscape. Produced in our country the share of passenger cars in motor vehicles in 2017 was 96.7, buses by 2020, if the share was 0.7 percent, and the share of trucks was 2.6 percent the share of passenger cars is 98.3, the share of buses is 0.2, trucks its share was 1.5 percent [7].

In short, in the next period, the car market will produce products a decreasing trend of the growth rate of output volume was observed and in 2020 By the end of the year, the physical volume index was 99.8 percent compared to the previous year. In addition, the increase in the price of cars in a stratified form causing a change in the share of stamps in the issue. Because it is reduction of the price difference between the models is relatively high among the population vehicles with capabilities, namely Cobalt and Lacetti(Gentra) is causing the demand for models to increase [8].

References:

1. Decree of the President of the Republic of Uzbekistan dated February 7, 2017 No. PF4947 "On the Republic of Uzbekistan in 2017 – 202 Actions on five priority areas of development on the strategy".
2. Ueno, Hiroya and Muto, Hiromichi, the Automotive Industry of Japan, In Kazuo Sato, (ed), Industry and Business in Japan, M.E. Sharpe, Inc., New York, 1980, pp. 139-190.
3. Saberi, Behzad. The role of the automobile industry in the economy of developed countries. *International Robotics & Automation Journal*. 4. 10.15406/iratj.2018.04.00119.
4. Azimov, S., & Shirinboyev, M. (2022). DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY FOR CREATING POLYMERIC COMPOSITE MATERIALS BASED ON POLYVINYLIDENFLUORIDE AND DISPERSED FILLERS. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(13), 828-835.
5. Abduqayumovna, K. M., & Qayumjon o'g'li, A. S. (2022). MEN SEVGAN YETUK OLIMLAR. *Journal of new century innovations*, 19(5), 125-129.
6. Gulomov, J., Azimov, S., Madaminova, I., Aslonov, H., & Dehqonboyev, O. (2020). IV CHARACTERISTICS OF SEMICONDUCTOR DIODE. *Студенческий вестник*, (16-9), 77-80.
7. Behzod, B., Suhrob, A., & Sarvar, A. (2019). DIFFERENTIAL LEARNING IN PHYSICS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).
8. Qayumjon o'g'li, A. S., & Sulaymonovich, T. S. (2022). DEVELOPMENT OF A MACHINE FOR CUTTING COTTON. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(5), 192-198.

IMPROVING THE BRAKE SYSTEM OF THE KOBALT CAR

Muhammadjonov Azizbek

Student of Andijan Machine-Building Institute

Baxromjonova Dilnoza

Student of Andijan Machine-Building Institute

Azimov Sarvarbek

Assistant teacher of Andijan Machine-Building Institute

Annotation: The Chevrolet Cobalt is a family sedan designed by GM's Brazilian division's designers using GM's standard global vehicle development processes. The Cobalt model was developed by GM's global team to become a global benchmark in its field and become a sales leader in emerging markets. Chevrolet Cobalt combines comfort, elegance and high dynamic characteristics, as well as a timeless traditional classic design. To ensure excellent safety, the Chevrolet Cobalt, made of high-strength steel, is equipped with ABS (anti-lock braking system) and airbags for the driver and front passenger. The Chevrolet Cobalt is a family sedan designed by GM's Brazilian division's designers using GM's standard global vehicle development processes. The Cobalt model was developed by GM's global team to become a global benchmark in its field and become a sales leader in emerging markets. Chevrolet Cobalt combines comfort, elegance and high dynamic characteristics, as well as a timeless traditional classic design. To ensure excellent safety, the Chevrolet Cobalt, made of high-strength steel, is equipped with ABS (anti-lock braking system) and airbags for the driver and front passenger.

Key words: Anti-lock braking system, stock pads, system, vehicle, critical, critical, operation, electric transport, airplane, astronautics, electromagnet, control system.

Introduction: Brake (Greek: τρομος - a hole into which a nail is inserted, which prevents the wheel from turning) is a device designed to reduce or completely stop the speed of movement of a machine or mechanism, and in the case of lifting machines, to keep the load in a suspended position [1].

According to the method of operation, mechanical (friction, friction), hydraulic (liquid) and electric (electromagnetic, induction, etc.); according to its structure, it is divided into columnar, strip (ribbon), disk-shaped, conical and other types [2]. Machines and mechanisms (elevating machines, mechanisms of lathes, railway wagons) use T.s. with external bearing, cars with internal bearing, manual T.s. Such T. have drums, hinges, traction springs (lever systems) in addition to pads. In the band T., instead of pads, a band (tape) is used to surround the drum. Such T. are used in lifting,

pushing and turning mechanisms of lifting machines. In disc T.s., braking occurs due to the clamping of the rotating discs together with the mechanism shaft against another fixed disc. Such T. are used in various mechanisms of transport vehicles, metal cutting machines [3].

Heavy transport vehicles, e.g., trucks, use T.s. In this case, braking occurs due to friction of the side surface of the disk with friction pads. Speed (speed limiting) T.s are used in lifting machines, converters, testing devices, etc. There are centrifugal, dynamic (hydraulic), lumped (induction) and other types of such T. Mechanical, hydraulic, pneumatic, electro-hydraulic, electro-mechanical and other methods are used to control T. For example, a hydraulic control system is used in cars and lifting cranes, a pneumatic system is used in trucks, buses, trams, railway trains, and in the chassis of airplanes [4].

Special direct or alternating current electromagnets are used in the electrical operation of T. These are used in electric transport (electric trains, trams, trolleybuses, etc.).

In aviation and astronautics, the method of aerodynamic braking (with the help of brake parachutes, mechanized elements on the wing of the aircraft), the method of braking the mode of operation of the car engine (for example, with the help of the decelerating brake in the car) is also used [5].

Brake-(Greek: τρομος - a hole into which a nail is inserted, which prevents the wheel from turning) is a device designed to reduce or completely stop the speed of movement of a machine or mechanism, and in the case of lifting machines, to keep the load in a suspended position. According to the method of operation, mechanical (friction, friction), hydraulic (liquid) and electric (electromagnetic, induction, etc.); according to its structure, it is divided into columnar, strip (ribbon), disk-shaped, conical and other types. Machines and mechanisms (elevating machines, mechanisms of lathes, railway wagons) use T.s. with external bearing, cars with internal bearing, manual T.s. Such T. have drums, hinges, traction springs (lever systems) in addition to pads. In the band T., instead of pads, a band (tape) is used to surround the drum. Such T. are used in lifting, pushing and turning mechanisms of lifting machines. In disc T.s., braking occurs due to the clamping of the rotating discs together with the mechanism shaft against another fixed disc. Such T. are used in various mechanisms of transport vehicles, metal cutting machines [6].

Heavy transport vehicles, e.g., trucks, use T.s. In this case, braking occurs due to friction of the side surface of the disk with friction pads. Speed (speed limiting) T.s are used in lifting machines, converters, testing devices, etc. There are centrifugal, dynamic (hydraulic), lumped (induction) and other types of such T. Mechanical, hydraulic, pneumatic, electro-hydraulic, electro-mechanical and other methods are used to control T. For example, a hydraulic control system is used in cars and lifting

cranes, a pneumatic system is used in trucks, buses, trams, railway trains, and in the chassis of airplanes.

Special direct or alternating current electromagnets are used in the electrical operation of T. These are used in electric transport (electric trains, trams, trolleybuses, etc.).

In aviation and astronautics, the method of aerodynamic braking (with the help of brake parachutes, mechanized elements on the wing of the aircraft), the method of braking the mode of operation of the car engine (for example, with the help of the decelerating brake in the car) is also used [7].

MAIN PART:

The braking system is a critical aspect of any vehicle, ensuring safety and control on the road. If you own a Kobalt car and want to enhance its braking performance, several measures can be taken to achieve optimal results.

1. Upgrade Brake Pads:

Consider switching to high-performance brake pads. These pads often provide better stopping power and durability compared to stock pads. Look for options that are suitable for your specific Kobalt model to ensure compatibility and effective performance.

2. Ensure Proper Brake Fluid Levels:

Regularly check and maintain the brake fluid levels. Low or contaminated brake fluid can compromise braking efficiency. Use the recommended brake fluid type for your Kobalt car and adhere to the manufacturer's guidelines for fluid replacement intervals.

3. Inspect Rotors for Wear:

Rotors play a crucial role in the braking process. Regularly inspect them for signs of wear, scoring, or warping. If you notice any issues, consider resurfacing or replacing the rotors to ensure a smooth and effective braking experience.

4. High-Quality Brake Lines:

Upgrading to high-quality brake lines can improve brake system responsiveness. Stainless steel braided brake lines, for example, enhance durability and reduce the risk of brake line expansion under heavy braking, resulting in better pedal feel.

5. Performance Brake Calipers:

Consider upgrading to performance brake calipers. These calipers can provide better clamping force and heat dissipation, contributing to improved overall braking performance. Again, ensure compatibility with your Kobalt model before making any changes.

Conclusion:

Enhancing the brake system of your Kobalt car is a worthwhile investment in both safety and performance. Upgrading brake pads, maintaining proper brake fluid levels,

inspecting rotors, investing in high-quality brake lines, and considering performance brake calipers are all steps that can collectively contribute to a more responsive and reliable braking system.

Remember, it's crucial to follow manufacturer recommendations and consult with automotive professionals for specific advice tailored to your Kobalt model. By taking these measures, you'll not only improve the safety of your driving experience but also enjoy a more satisfying and controlled ride.

Reference:

1. N.Z. Mikheev, I.F. Domnikov. Traktory -M., 1975. 335p.
2. T.S. Khudoyberdiyev and others. Used in cotton chassis of tractors. The structure is vanazanya. - Andijan. 1998, 183 p.
3. Azimov, S., & Shirinboyev, M. (2022). DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY FOR CREATING POLYMERIC COMPOSITE MATERIALS BASED ON POLYVINYLIDENFTORIDE AND DISPERSED FILLERS. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(13), 828-835.
4. Abduqayumovna, K. M., & Qayumjon o'g'li, A. S. (2022). MEN SEVGAN YETUK OLIMLAR. *Journal of new century innovations*, 19(5), 125-129.
5. Gulomov, J., Azimov, S., Madaminova, I., Aslonov, H., & Dehqonboyev, O. (2020). IV CHARACTERISTICS OF SEMICONDUCTOR DIODE. *Студенческий вестник*, (16-9), 77-80.
6. Behzod, B., Suhrob, A., & Sarvar, A. (2019). DIFFERENTIAL LEARNING IN PHYSICS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).
7. Qayumjon o'g'li, A. S., & Sulaymonovich, T. S. (2022). DEVELOPMENT OF A MACHINE FOR CUTTING COTTON. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(5), 192-198.

CAUSES OF TRAFFIC ACCIDENTS AND MEASURES TO PREVENT THEM

Muhammadjonov Azizbek

Student of Andijan Machine-Building Institute

Baxromjonova Dilnoza

Student of Andijan Machine-Building Institute

Azimov Sarvarbek

Assistant teacher of Andijan Machine-Building Institute

Annotation: According to the information published by the government of Uzbekistan, a total of 10,001 traffic accidents occurred in Uzbekistan in 2021. More than 2,425 people were killed in road traffic accidents, and the number of injured exceeded 9,230. Most of the traffic accidents that have occurred have resulted in death or serious injury. This article talks about the causes of traffic accidents in Uzbekistan and ways to eliminate them.

Key words: Car, driver, road, pedestrian, environment, transport, road traffic accident, traffic safety, speed of traffic.

Introduction: Violation of the normal movement of vehicles on highways, city streets and squares may result in the death of people, physical injuries, as well as damage to vehicles and their loads, damage to artificial structures on the road or other Accidents causing material damage are called traffic accidents. According to this definition, there are two factors in a traffic accident, which are: the death of people, bodily injury or significant property damage, and the presence of a vehicle in motion [1].

The following basic concepts are adopted in the Law on Traffic: The surface of the land area or artificial structure built or adapted for the traffic of road vehicles and used for the same purpose; Road traffic is a set of means that occurs during the movement of people and goods with or without vehicles within the roads; A road user is a person who directly participates in the process of road traffic as a driver, passenger or pedestrian; Road safety refers to the traffic situation, which reflects the level of protection of road users from road traffic accidents and their consequences; A road traffic accident is committed with the participation of at least one vehicle moving on the road, causing the death of people or damage to their health, damage to vehicles, road facilities, cargo, or other material damage. is said to the event; Ensuring road safety refers to activities aimed at preventing the causes of road traffic accidents and alleviating the severity of the consequences of such accidents; A vehicle is a device designed to transport people, goods or perform special work [2].

Highways are a complex dynamic system consisting of a variety of human-controlled mechanical and non-mechanical vehicles, moving (or not moving) pedestrians. This system is called traffic. The problems and special aspects of traffic are determined primarily through the "Car-driver-road-pedestrian-environment" system. They, in turn, operate in the environment [3].

Violation of the normal movement of vehicles on highways, city streets and squares may result in the death of people, injuries, as well as damage to vehicles and their loads, damage to artificial structures on the road or other Accidents causing material damage are called traffic accidents. According to this definition, there are two factors in a traffic accident, which are: death of people, bodily injury or significant material damage, as well as the presence of a vehicle in motion. It is observed that the participants of the movement do not follow the traffic rules [4].

In recent years, many measures have been taken to prevent road traffic accidents in our country. But despite this, it cannot be said that there are many positive changes in this regard. Unfortunately, some drivers continue to violate traffic rules.

In such conditions, some specialists and experts suggest to increase the punishment even more. However, it is difficult to achieve the main goal with this. We want to say that it is impossible to prevent traffic accidents without forming a high legal culture among all road users.

From the above analysis, we can see that a lot of car accidents end with the death of a person [5] .

CAN FINES PREVENT DISASTER?

One of the most important aspects of foreign law is that the main provisions focus on the responsibility of those who violate traffic rules. It depends not only on heavy fines, but also confiscation of vehicles, suspension of driver's license, the amount of payment for mandatory annual car insurance and the severity of violations. For example, in Germany, if a driver is fined for violating the traffic rules for one year, the amount increases to 500 euros, for the second time - to 1000 euros, and for the third time - to 2000 euros. Insurance amount of 3,000-5,000 euros for salary represents huge expenses that cannot be afforded by every German. Because of this, some violators are forced to not use the car for a year to avoid paying triple the insurance.

IT CAUSES TIRED AND MENTAL STRAIN

Also, issues of responsibility for causing traffic accidents due to fatigue are being considered, and the British government is discussing a law that will increase the punishment. The meaning of this is that the driver who drives while tired is punished for driving under the influence of alcohol. Public organizations fighting for road safety are pushing the legislative process. According to them, about 10 people die in accidents every week in the country, the culprits of which fall asleep at the wheel.

In European law, the composition of offenses such as traffic (aggressive driving) has also appeared. Aggressive driving behavior is characteristic not only of Europe, but of the whole world [6].

THE MOST SERIOUS INFRINGEMENTS

According to statistics, the most serious violations in the world are speeding, drunk driving, and running through a red light. Almost all countries of the world have the largest fines for these offenses. Exceeding the speed limit causes up to 40% of accidents, resulting in people losing their lives. The influence of the speed of movement on the number of car accidents and especially on the severity of the consequences of the accident has been confirmed by the results of scientific studies conducted several times in different countries.

Conclusion: Road traffic accidents are one of the most pressing issues today. Because a lot of people are injured in traffic accidents, and thousands of families and children of thousands of mothers are dying. Prevention of such incidents is primarily in our hands. Each of us becomes a traffic participant as soon as we leave our house, if each of us moves correctly on the roads and respects each other without violating the traffic rules, no traffic accidents will occur.

References:

1. Mirziyoyev Sh.M. Address of the President of the Republic of Uzbekistan to the OliyMajlis. - Tashkent: "Uzbekistan" NMIU, 2018. - 80 p.
2. Azimov, S., & Shirinboyev, M. (2022). DEVELOPMENT OF TECHNOLOGY FOR CREATING POLYMERIC COMPOSITE MATERIALS BASED ON POLYVINYLIDENFLUORIDE AND DISPERSED FILLERS. *Евразийский журнал академических исследований*, 2(13), 828-835.
3. Abduqayumovna, K. M., & Qayumjon o'g'li, A. S. (2022). MEN SEVGAN YETUK OLIMLAR. *Journal of new century innovations*, 19(5), 125-129.
4. Gulomov, J., Azimov, S., Madaminova, I., Aslonov, H., & Dehqonboyev, O. (2020). IV CHARACTERISTICS OF SEMICONDUCTOR DIODE. *Студенческий вестник*, (16-9), 77-80.
5. Behzod, B., Suhrob, A., & Sarvar, A. (2019). DIFFERENTIAL LEARNING IN PHYSICS. *European Journal of Research and Reflection in Educational Sciences Vol*, 7(12).
6. Qayumjon o'g'li, A. S., & Sulaymonovich, T. S. (2022). DEVELOPMENT OF A MACHINE FOR CUTTING COTTON. *Новости образования: исследование в XXI веке*, 1(5), 192-198.

ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ИННОИВАЦИОН УСУЛЛАРНИ ТАНЛАШНИ АҲАМИЯТИ

Бойқўзиев Х.Х. – Самарқанд давлат тиббиёт университети, гистология, цитология ва эмбриология кафедраси доценти.

Эшқобилова С.Т. – Самарқанд давлат тиббиёт университети, гистология, цитология ва эмбриология кафедраси

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада олий таълим тизимини тубдан ислоҳ қилиш, илғор тажрибаларга таянган ҳолда таълим жараёнини ташкил этиш ва инновацион усуллардан фойдаланиб машғулотлар самарадорлигини оширишда таълим усулларини танлашнинг аҳамияти ёритилган. Бундан ташқари инновацион таълим усулларининг маълумотларни ўзлаштириш натижаларига таъсири, вақт сарфи, таълимни ташкиллаштириш шакллари, машғулотни таҳлил қилиш, яқун яшаш ва баҳолаш меъзонлари баён қилинган.

Калит сўзлар: Олий таълим, таълим усуллари, усулларни танлаш, таълим шакллари.

Таълим бериш усулларини танлаш ва қўллашда кўпгина қуйидаги дидактик омилларни эътиборга олиш муҳим аҳамиятга эга.

Мақсадни белгилаш:

- 1) таълим бериш мақсади
- 2) педагогик вазифалар
- 3) ўқув фаолият натижалари.

Ўқув ахборотининг мазмуни, ҳажми, мақсад ва ўқув фанининг мураккаблиги каби хусусиятларини инобатга олиш лозим.

Таълим бериш усулларининг ўқув ахборотини эгаллашларига таъсири.

Г.Майер маълумотларига мувофиқ, таълим бериш 72 соатдан (3 суткадан) ўтганда, маълумотни эшитиш орқали қабул қилингандан сўнг тингловчи хотирасида 10 %; кўриш орқали – 20 %; кўриш ва эшитиш орқали – 50 %; кўриш, эшитиш орқали қабул қилиш ва мунозарада-70 %; бошқаларни ўқитганда эса 90 % ахборот ўзлаштирилади (1, 2, 8, 9, 11, 12).

Маълумотларни ўзлаштириш таълим оловчиларнинг ўқув имкониятларига, яъни, тайёргарлик даражаси, ўқув малакаларининг шаклланганлиги, унинг фаоллиги, қизиқиши, ёши, ишлаш қобилияти ва ўзига хос бошқа имкониятлари билан боғлиқ (3, 4, 5, 13, 14).

Вақт сарфи:

1) ўқув дастурида йил давомида ўқув фанига, унинг алоҳида мавзуларига ажратилган вақт чекланган бўлиши мумкин. Бу эса кўп вақт оладиган усулларни мақсадга мувофиқ жойларда қўллаш имконини беради.

2) вақт у ёки бошқа усулни тайёрлаш ва амалга оширишда меҳнат сарфининг кетиш нуқтаи назаридан муҳим омил ҳисобланади. Шу боис, бундай усулларни қўллашни режалаштиришда, ташкиллаштириш жараёни ва амалга ошириш учун зарур вақт ва имконият етарли бўлишини ҳисобга олиш зарур.

Баъзи усулларни амалга ошириш учун алоҳида шароитлар талаб этилади. Таълим беришнинг техник воситалари: компьютер, махсус компьютер дастурлари, магнитли ёзув тахтаси, махсус жиҳозланган хона ва бошқалардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ.

Таълим берувчи ва таълим олувчи ўртасидаги ўзаро муносабатлар ҳамкорлик ёки бўйсинувчанлик руҳида бўлиши лозим.

Таълим олувчиларнинг сони кўп бўлмаса, таълим беришнинг фаол усулларидан фойдаланиб, машғулот жараёнини жадаллаштириш мумкин.

Таълим берувчининг шахсий сифатлари, танланган усулларни қўллашни билиши, уйдлаши, натижаларни одилона баҳолаш ва талабаларни рағбатлантиришги билишдан иборат бўлмоғи лозим (6, 7, 10, 15, 16).

Қўшимча омиллар:

Таълим берувчи раҳбарлиги остида мавзуни ўзлаштиришни мустақил ташкиллаштириш лозим.

Дидактик воситалар:

Фаолликни рағбатлантирувчи усуллардан фойдаланиш мақсадга мувофиқ:

Назорат ва ўз - ўзини назорат қилиш яхши натижаларга эришиш имконини беради.

Таълим усуллариининг маълумотларини эслаб қолиш натижаларига таъсир этиши

№	Усуллар	Маълумотларни эслаб қолиш (% ҳисобида)
1	Маъруза ҳикоя Тушунтириш, юриқнома бериш	Тинглаганимизда 5 %
2	Китоб билан ишлаш	Ўқиганимизда 10 %
3	Намойиш кўрсатиш	Кўрганимизда 20 %
4	Видео усуллар	Кўриб ва эшитганимизда 30 %
5	Баҳс, суҳбат, ақлий ҳужум	Биргаликда муҳокама қилганимизда 40 % Ўқиганимизда ёзганимизда суҳбатлашганимизда 50 %

6	Ўқув ўйинлари Муаммоли топширик, лойиҳалар усули	Мустақил ўқиганимизда, таҳлил қилганимизда, ёзганимизда, муҳокама қилганимизда, ҳимоя қилганимизда, намоёиш қилганимизда 75 %
7	Бошқаларни ўқитганда	Бошқаларни ўқитганда 90%

Таълимни ташкиллаганининг моҳияти ва мазмуни.

Таълим шакллари (форма - лотинча сўздан олинган бўлиб, ташқи кўриниш демакдир) бу - ўқув жараёнининг мавжудлиги, унинг моҳияти, мантиқи ва мазмунини кўрсатувчи шаклдир.

Ўқув жараёнини ташкиллаганининг шакли:

Маъруза, семинар, мустақил иш ва бошқалар.

Таълим берувчи ва таълим олувчиларнинг ҳамкорликдаги фаолиятини ташкиллаганининг:

Умумий (фронтал), гуруҳли, якка тартибли.

Оммавий (фронтал) - барча таълим олувчилар олдида бир хил топширик бажариш мақсади қўйилади.

Жамоада ишлаш (коллектив) - ҳам умумий ва гуруҳларга тегишли бўлиши мумкин:

- олдинда турган иш режасини ҳамкорликда муҳокама қилиш;
- мажбуриятларни бўлиш, ҳисобот шаклини танлаш;
- хулосаларни муҳокама қилиш (тартиб билан алоҳида таълим олувчилар фикрлари тингланади ва муҳокама қилинади);
- маъқул хулосаларни танлаш (умумий келишув билан).

Гуруҳларда ишлаш- кичик гуруҳларда ҳамкорликда бир топшириқни бажариш мумкин.

Якка тартибда (индивидуал) - ўқув топшириғини ҳар бир талаба якка ўзи бажаради.

Ҳамкорликда ўзаро ўқиш технологияси

Ҳамкорликдаги ўқиш усулининг тамойил ва қоидалари.

- 1) Гуруҳга битта топширик берилади.
- 2) Битта рағбат, гуруҳнинг барча иштирокчилари ҳамкорликдаги ишнинг баҳоси (умумий натижага эришиш учун барча гуруҳ аъзолари сарфлайдиган кучи баҳоланади) ва академик натижалари йиғиндисидан ташкил топган битта баҳо олади, яъни гуруҳ муваффақияти ҳар бир иштирокчининг ҳиссасига боғлиқ.
- 3) Гуруҳнинг ҳар бир аъзосининг муваффақияти, бутун гуруҳнинг муваффақияти учун шахсий масъулиятлилиги бўлиши лозим.
- 4) Ҳамкорликдаги фаолият, гуруҳ ичида музокара, ҳамкорлик, ўзаро ёрдам бериш каби ҳаракатлар асосида ташкил топади.

5) Муваффақятга эришиш ҳар бир кишининг ўз шахсий ютуғига, имкониятларига ва қобилиятига боғлиқ.

Асосий қоидалар:

-топшириқни биргаликда оддий бажариш эмас, балки биргаликда ўқиш лозим;

-мусобақалашадиш эмас, балки ҳамкорлашадиш керак;

-биргаликда ишлашга, ўқишга ва ижод қилишга ўрганиш зарур;

-ҳар доим бир - бирига ёрдам қилишга, муваффақият қувончи ёки муваффақиятсизликни биргаликда ҳис этишга тайёр бўлиши лозим.

”Ўйланг - жуфтликда ишланг - фикр алмашинг” техникаси

Ушбу техника биргаликдаги фаолият бўлиб, талабаларни матн устида фикрлаш, ўз ғояларини шакллантириш ва уларни ҳамкорлар ёрдамида муайян шаклда ифодалашга йўналтиради.

Гуруҳларда ишни ташкил қилиш

1. Ўқитувчи савол ва топшириқ беради (олдин ўйлаб чиқиб, сўнг қисқа жавоблар ёзиш тартибда).

2. Талабалар жуфтликларга бўлиниб, бир - бири билан фикр алмашадилар ва иккала жавобни мужассам этган умумий жавобни ишлаб чиқишга ҳаракат қиладилар.

3. Ўқитувчи бир нечта жуфтликларга ўттиз секунд давомида аудитория ишининг қисқа якунини ифодалаб беришини таклиф этади.

Қуйидаги ўқув топшириқларини бажариш учун 3 гуруҳга бўлинади.

1. Мустақил хоҳлаган шаклда “ҳамкорликдаги ўқиш”, ”ўзаро ўқиш”, ”биргаликда ўқиш” тушунчаларига, сизнинг фикрингиз бўйича, муносиб тавсиф ва белгилар ёзилади.

2. Гуруҳда биргаликда ёзилганларни муҳокама қилиш ва ушбу тушунчаларни бирга таққослаб таҳлил қилишга ҳаракат қилиш лозим (график ташкил этувчилардан фойдаланишингиз мумкин).

3. Сиз учун учта ўқиш техникасидан қайси бири маъқул? Ўз жавобингизни асослаб беринг.

Ушбу мавзу бўйича гуруҳ билимини акс этадиган кўргазмали тадқиқотларни тайёрланг.

Бошқа гуруҳ аъзоларининг билимини текшириш учун саволларни тайёрланг.

Хулоса қилиб айтганда, олий таълим тизимида машғулотлар самарадорлигини оширишда. Маълумотларни эслаб қолишда, таълим усулларини тўғри танлаш, таълимни ташкиллаштириш ва таҳлил қилиш муҳим аҳамиятга эга.

Фойдаланилган адабиётлар:

1. "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури". Тошкент. 1997 йил 29 август.
2. Авлиёқулов Н. Педагогик технологиялар. Тошкент. 2008 йил.
3. Бойқўзиев Ҳ. Ҳ., Бобожанова Ш.Ш., Дехқонова Н.Т., Джуракулов Б.И., Исмоилова Н.А. "Тиббиёт олий таълим муассасаларида тиббий биологик фанларни ўқитишда илғор педагогик технологиялардан фойдаланиш". Самарқанд 2019. 51 бет
4. Бобожанова Ш.Ш. Патология фанини ўқитишда интерфаол усулларни қўллаб машғулот самарадорлигини ошириш. Тошкент. 2016 йил.
5. Ишмухаммедов Р., Абдуқодиров Р. Инновацион технологиялар . Тошкент. 2007 йил.
6. Ишмухаммедов Р., Пардаев А., Абдуқодиров А. Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент. 2008 йил..
7. Махсудов С.Н. ва бошқалар . Тиббиёт таълимида замонавий педагогик технологияларнинг қўлланилиши . Тошкент. 2016 йил.
8. Рахимов Б. Педагогик технологиялар схемаларда. Тошкент. 2009 йил.
9. Саидахмедов Н., Абдурахимов С. Педагогик технологиялар, педагогик маҳорат. Тошкент. 2010 йил.
10. Толипов О., Усмонбоева М. Педагогик технологиялар. Тошкент. 2005 йил.
11. Davronova A. B., Avazova G. A., Rakhmonova Kh. N., Mukhitdinova S. M. Development of professional self-education competence of future specialists with medical education. Journal of Universal Science Research, 1(12), 139–144.
12. Орипов Ф.С., Блинова С.А., Бойқузиёв Ҳ.Ҳ. Организация образовательного процесса на младших курсах медицинского института. «Личностный подход в обучении и гуманизация учебно -воспитательного процесса» межвузский Республиканский сборник научных статей Стр. 29-31. Самарқанд 2013.
13. Орипов Ф.С., Блинова С.А., Хамидова Ф.М. Преподавание морфологических дисциплин в медвузе сочетание традиционных и новых образовательных технологий. Материалы научно-практической конференции "Система повышения квалификации педагогических кадров в вузах Узбекистана: опыт, приоритеты и перспективы развития" 18 апрель 2018. С. 41-42.
14. Орипов Ф.С., Дехканов Т.Д., Бойқузиёв Ҳ.Ҳ., Ҳамраев А.Ҳ. Фундаментал фанларни ўқитишда горизантал ва вертикал интеграциянинг ахамияти. Сборник учебно-научнопрактической конференции "Общение с пациентом, проблемы обученич практических навыков и их решении при подготовке квалифицированных специалистов" 2018 Ташкент С. 397-398.
15. Орипов Ф.С., Дехканова Н.Т. Реализация принципов дидактики при модульной системе обучения. "Современное состояние, проблемы и перспективы медиуинского образования" международная учебно-научно-практическая конференция. Бухара 12 апреля 2018. С. 150.
16. Халимова Н.А. Ҳамраева Ю.М. Рахмонова Х.Н. Рахмонов Ф.З. Педагогическое общение в деятельности врача. Journal of Universal Science Research, 1(11), 305–315.

TIBBIYOTDA INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING AHAMIYATI

*Boyqo‘ziyev X.X. – Samarqand davlat tibbiyot universiteti,
gistologiya, sitologiya va embriologiya kafedrasida dotsenti.*

*Okboyev M.B. - Samarqand davlat tibbiyot universiteti, gistologiya,
sitologiya va embriologiya kafedrasida assistenti
Samarqand shahri, O‘zbekiston Respublikasi*

ANNOTATSIYA

Ushbu maqolada tibbiyot oliy ta‘lim muassasalarida fundamental fanlarni o‘qitishda innovatsion texnologiyalardan foydalanib mashg‘ulotlarning samaradorligini oshirish usullarining ahamiyati bayon qilingan. Shu bilan birga “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”, yuksak umumiy madaniyatga va kasb-hunar madaniyatiga ijodiy va ijtimoiy faollikka, siyosiy va ijtimoiy hayotda to‘g‘ri yo‘l topa olish mahoratiga ega bo‘lgan, istiqbolli vazifalarni ilgari surishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirish jarayonida ta‘lim tizimining oldiga qo‘yilgan vazifalari ko‘rsatib o‘tilgan.

Kalit so‘zlar: fundamental fanlar, innovatsion texnologiyalar.

Mavzuning dolzarbligi:

Bozor munosabatlariga o‘tish sharoitida talabalarning sog‘lom fikr, yangicha tafakkur qobiliyatini o‘stirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish juda muhim ahamiyatga ega. Oliy ta‘lim muassasalarida innovatsion texnologiyalardan foydalanish, talabalarning muammolarni topish, ularni hal qilish, yangi loyihalarni ishlab chiqish, ularni joriy etish bilan bog‘liq rejalarni mustaqil ravishda bajarishga imkon yaratadi. Tibbiyot oliy ta‘lim muassasalarida tibbiy biologik fanlarni kredit - modul tizimida o‘qitish jarayonida, innovatsion texnologiyalarni qo‘llashning me‘yoriy va huquqiy asoslari, qonunchilik normalari, o‘quv jarayonini tashkil etish kabi pedagogik mahorat va uning kasbiy kompetentligi muhim ahamiyat kasb etadi. Mamlakatimizda kadrlar tayyorlash milliy dasturini bosqichma - bosqich va muvaffaqiyatli amalga oshirish ko‘p jihatdan o‘qituvchi faoliyati, uning kasbiy nufuzini oshirish bilan bog‘liqdir (1, 3, 8, 11). Shunday ekan, sog‘lom va har tomonlama barkamol avlodni etishtirish, uzluksiz ta‘lim tizimida mehnat qilayotgan pedagogning saviyasiga, tayyorgarlik darajasiga va fidoiyligiga, uning yosh avlodni o‘qitish va tarbiyalash ishiga bo‘lgan munosabatiga bog‘liqdir. Ta‘lim tizimida mehnat qilayotgan pedagoglarning ko‘pchiligi ta‘lim va tarbiya jarayonida pedagogik mahoratning zaruriyati va ahamiyatini tobora chuqur anglab bormoqdalar. Shu sababli ular o‘z mahoratlarini uzluksiz oshira borishga, hozirgi kunning yuksak talablariga mos zamonaviy bilim va tajribalarni o‘zlashtirishga, ijodiy mehnat qilishga intilmoqdalar.

«Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» asosida amalga oshirilayotgan ta'lim sohasidagi islohotlarning birinchi va ikkinchi bosqichlari vazifalari muvaffaqiyatli hal qilinib, uchinchi bosqichdagi o'zgarishlar davom etmoqda. Bu bosqichda o'quv - tarbiya ishlarini butunlay yangi asosda tashkil qilish, yuqori sifat ko'rsatkichiga erishish talab qilinadi. «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» yuksak umumiy madaniyatga va kasb - hunar madaniyatiga, ijodiy va ijtimoiy faollikka, siyosiy hamda ijtimoiy hayotda to'g'ri yo'l topa bilish mahoratiga ega bo'lgan, istiqbolli vazifalarini ilgari surish va hal etishga qodir kadrlarning yangi avlodini shakllantirish, shuningdek, har tomonlama kamol topgan, jamiyatda turmushga moslashgan, ta'lim va kasb-hunar dasturlarini ongli ravishda puxta o'zlashtirgan, jamiyat, davlat va oila oldida o'z javobgarligini his etadigan fuqarolarni tarbiyalashni nazarda tutgan pedagogik g'oyani ilgari suradi (1, 2, 3, 4, 12). Ushbu pedagogik g'oya ta'lim tizimining oldiga quyidagi vazifalarni qo'yadi:

1. ta'lim va kadrlar tayyorlash tizimini jamiyatda amalga oshirilayotgan yangilanish va rivojlangan huquqiy - demokratik davlat qurilishi jarayonlariga moslash;

2. kadrlar tayyorlash tizimi va mazmunini mamlakatning ijtimoiy - iqtisodiy taraqqiyoti istiqbolligidan, jamiyat ehtiyojlaridan, fan, madaniyat, texnika va «Kadrlar tayyorlash milliy dasturi» talablarini amalga oshirish jarayonida yuqori malakali rahbarlarni tayyorlash muhim vazifa sifatida kun tartibiga qo'yish;

3. shu jihatdan qaraganda yangi o'quv rejalari, dasturlar, darsliklarini joriy etishni, zamonaviy didaktik ta'minotni ishlab chiqish, fanlar bo'yicha ma'ruza matnlari, masalalar va mashqlar to'plami, laboratoriya ishlar va boshqa o'quv - uslubiy materiallarni ishlab chiqish va mashg'ulotlarning samaradorligini oshirishga qaratilgan (5, 6, 7, 9, 13).

Mamlakatimizda innovatsion texnologiyalar barcha yo'nalishlarda qo'llanilishi, davlatimizning iqtisodiy, ijtimoiy va ilmiy yo'nalishlarning tubdan o'zgarishga olib kelmoqda. Shu jumladan, ta'lim sohasida ham innovatsion texnologiyalarning qo'llanilishi yangi interaktiv usullarni vujudga keltirdi.

Bugungi kunda Oliy ta'lim sohasida tibbiy biologik fanlarni o'qitish, ta'lim - tarbiya berish, bilimlar darajasini zamonaviy innovatsion texnologiyalarga suyangan holda tashkil qilish va baholash, tibbiy biologik fanlar bo'yicha yangi o'quv dasturlarini yaratish, muhim muammolardan biridir. Shu o'rinda aytish kerakki, ta'lim - tarbiya tizimini ishlab chiqishda, uzluksizlik, yaxlitlik va bog'liqlikni ta'minlovchi «bosqichli ta'lim» konsepsiyasi tavsiya etilgan. Konsepsiya negizi maktabgacha ta'lim sohasida o'zlashtirilgan elementar ta'lim - tarbiyadan boshlab, oliy ta'lim darajasigacha bo'lgan jarayonni qamrab oladi. Bu jarayon tarbiyalanuvchilarga tayyorgarlik, tafakkur, fikrga egalik qilish, ong va madaniyat kabi sifatlarni etkazishni talab qiladi (10, 14, 15, 16).

Yuqoridagilarni xulosa qilib shuni aytish mumkinki, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi” ni va ta’lim sohasini isloh qilish vazifalarini bosqichma - bosqich amalga oshirish, ta’lim sifatini oshirishda innovatsion texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega. Zamonaviy innovatsion texnologiyalarning ta’lim muassasalariga joriy etilishi, har tomonlama samarali hisoblanadi. Oliy ta’lim tizimida bu texnologiyani joriy qilish uchun barcha shart-sharoitlar mavjud.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”. Toshkent. 1997 yil 29 avgust.
2. Avliyoqulov N. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent. 2008 yil.
3. Bobojanova Sh.Sh. Patologiya fanini o’qitishda interfaol usullarni qo’llab mashg’ulot samaradorligini oshirish. Toshkent. 2016 yil.
4. Boyqo’ziyev X. X., Bobojanova Sh.Sh., Dehqonova N.T., Djurakulov B.I., Ismoilova N.A. “Tibbiyot oliy ta’lim muassasalarida tibbiy biologik fanlarni o’qitishda ilg’or pedagogik texnologiyalardan foydalanish».
5. Davronova A. B., Avazova G. A., Rakhmonova Kh. N., Mukhitdinova S. M. Development of professional self-education competence of future specialists with medical education. Journal of Universal Science Research, 1(12), 139–144.
6. Ishmammedov R., Abduqodirov R. Innovatsion texnologiyalar . Toshkent. 2007 yil.
7. Ishmammedov R., Pardaev A., Abduqodirov A. Ta’limda innovatsion texnologiyalar. Toshkent. 2008 yil.
8. Maxsudov S. N. va boshqalar. Tibbiyot ta’limida zamonaviy pedagogik texnologiyalarning qullanilishi. Toshkent. 2016 yil.
9. Raximov B. Pedagogik texnologiyalar sxemalarda. Toshkent. 2009 yil.
10. Saidaxmedov N., Abduraximov S. Pedagogik texnologiyalar, pedagogik mahorat. Toshkent. 2010 yil.
11. Tolipov O., Usmonboeva M. Pedagogik texnologiyalar. Toshkent. 2005 yil.
12. Орипов Ф.С., Блинова С.А., Бойкузиев Х.Х. Организация образовательного процесса на младших курсах медицинского института. «Личностный подход в обучении и гуманизация учебно -воспитательного процесса» межвузский Республиканский сборник научных статей Стр. 29-31. Самарканд 2013.
13. Орипов Ф.С., Блинова С.А., Хамидова Ф.М. Преподавание морфологических дисциплин в медвузе сочетание традиционных и новых образовательных технологий. Материалы научно-практической конференции “Система повышения квалификации педагогических кадров в вузах Узбекистана: опыт, приоритеты и перспективы развития” 18 апрель 2018. С. 41-42.
14. Орипов Ф.С., Дехканов Т.Д., Бойкузиев Х.Х., Хамраев А.Х. Фундаментал фанларни ўқитишда горизантал ва вертикал интеграциянинг ахамияти. Сборник учебно-научнопрактической конференции “Общение с пациентом, проблемы обученич практических навыков и их решении при подготовке квалифицированных специалистов” 2018 Ташкент С. 397-398.
15. Орипов Ф.С., Дехканова Н.Т. Реализация принципов дидактики при модульной системе обучения. “Современное состояние, проблемы и перспективы медиуинского образования” международная учебно-научно-практическая конференция. Бухара 12 апреля 2018. С. 150.
16. Халимова Н.А. Хамраева Ю.М. Рахмонова Х.Н. Рахмонов Ф.З. Педагогическое общение в деятельности врача. Journal of Universal Science Research, 1(11), 305–315.

АНЪАНАВИЙ ВА ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ КОНСЕПТУАЛ АСОСЛАРИ

*Бойқўзиев Х.Х. – Самарқанд давлат тиббиёт университети,
гистология, цитология ва эмбриология кафедраси доценти.*

*Исмоилова Н.А. - Самарқанд давлат тиббиёт университети,
гистология, цитология ва эмбриология кафедраси ассистенти.
Самарқанд шаҳри, Ўзбекистон республикаси.*

АННОТАЦИЯ

Ушбу мақолада анъанавий таълим ва инновацион таълим беришнинг концептуал асослари ва уларнинг бир-биридан фарқи, ютуқ ва камчиликлари баён қилинган. Шу билан бирга анъанавий ва инновацион таълим беришда таълим олувчи ва таълим берувчининг ўрни, вазифалари, ўрганиш усуллари таълим воситаларидан фойдаланиш ва таълимни ташкиллаштириш каби жиҳатлари ҳам кўрсатиб ўтилган.

Калит сўзлар: анъанавий таълим, инновацион таълим, концептуал асослар.

Анъанавий таълим бериш.

1) Таълим олувчига ёндашиш бўйича назоратчи, насихатгўй, эгаллаб бўлинган усул бўйича қайта тиклаш, таълим олувчиларнинг ташаббускорлиги ва мустақиллигини бостирувчи, қатъий ташкил этилган бўйсунуш асосидаги (афторитар) таълим (2, 3, 6, 8, 11, 13).

2) Таълим олувчининг имкониятлари, уларнинг ўзлаштириш ва билимларни қайта тиклашларига йўналтирилган таълим.

3) Ўрганиш, эслаб қолиш вазифаси, дарс бериш эса – асосий фаолият;

4) Таълим парадигмаси; таълим берувчи – китоб – таълим олувчидан иборат (1, 4, 5, 9, 10, 12, 14).

Инновацион технологик ёндашувга асосланган таълим бериш.

1) Шахсга йўналтирилган таълим ва таълимга тизимли, ҳаракатли ёндошишга асосланади. Таълим олувчи шахси – таълим жараёнининг марказий эгаси. Муносабатларнинг инсонпарварлиги ва эркинлиги, ўқишга мажбурлашдан воз кечиш.

2) Табақалаштириш ва индивидуллаштириш; умумий таълим олувчининг ақлий ривожланиш даражаси ва ушбу фанни улар томонидан ўзлаштирилишини ҳисобга олиш.

3) Ўрганиш – ақлий ривожланиш, мустақил эгаллаш жараёни ва асосийси таълим олувчиларнинг эгаллаган билимларини қўллай олиш қобилияти, хусусияти бўйича муаммоли ва изланувчанлиги.

4) Таълимнинг янги парадигмаси, яъни: таълим олувчи – китоб – таълим берувчи пайдо бўлади (1, 4, 7, 9, 15, 16).

Таълим олувчининг тутган ўрни ва вазифаси.

Анъанавий таълим бериш.

- 1) Таълим берувчи таъсиридаги бўйсинувчи объект.
- 2) Билим – бирдан бир мақсад.
- 3) Хато – жазоланади.

Инновацион технологик ёндашувга асосланган таълим бериш.

- 1) Мустақил билиш фаолиятини олиб борувчи таълим жараёнининг тенг ҳуқуқли субъекти.
- 2) Билим – шахсий муаммоларни ҳал этиш воситаси.
- 3) Хато қилишга ҳаққи бор – хатоларда ўрганади.

Таълим берувчининг тутган ўрни ва вазифаси.

Анъанавий таълим бериш.

Китоб билан бирга, ягона ташаббускор шахс – билиш субъектини назорат қилувчи, асосий билим манбаи (2, 5, 6, 10, 11, 15).

Бошқарув органларининг раҳбарлик буйруқларини бажарувчиси.

Инновацион технологик ёндашувга асосланган таълим бериш.

Таълим олувчиларнинг мустақил билиш фаолиятлари ташкилотчиси, уларнинг масъул маслаҳатчиси ва ёрдамчиси. Таълим олувчиларнинг нафақат назоратини, балки эҳтимолий четга чиқиши, уни тўғирлаш мақсадида уларнинг таълим берганлик ташхисини таъминлайди.

Таълим бериш ва ўрганиш усуллари.

Анъанавий таълим бериш.

Тайёр билимларни оғзаки баён қилиш орқали билдириш. Оддийдан умумийликка, индуктив мантиққа, механик эслаб қолишга, қайта тиклаш (ўзгаришсиз қайтариш) баёнига асосланган, намуна бўйича таълим бериш, натижада таълим олувчиларни сусткашликка, нутқ фаолиятини бўшаштиришга олиб келади.

Инновацион технологик ёндашувга асосланган таълим бериш.

Муаммоларни излаш, билимларни амалиётда қўллашга йўналтирилган, муаммоли вазиятларни яратиш, фаол билишнинг ижодий тадқиқотчилик фаолитятига асосланган фаол таълим бериш усуллари.

Таълим бериш воситалари.

Анъанавий таълим бериш.

Таълим берувчи сўзлари, кўргазмалари ва техник воситалар. Мураккаб (техник) тилда ёзилган ўқув адабиётлари, шу боис қабул қилиши қийин ва асосан уй вазифаси учун қўлланилади.

Инновацион технологик ёндашувга асосланган таълим бериш.

Анъавий воситалар билан бир қаторда – ахборотли технологияларни қўллаш. Ўқув материаллари таълим олувчилар томонидан билимларни мустақил излаш учун ишлатилади.

Таълим беришнинг ташкиллаштириш шакллари.

Анъанавий таълим бериш.

1. Оммавий таълим бериш: таълим олувчилар бир – бирлари билан ажралган муносабатда ва мустақилликнинг етишмаслиги кузатилади.

2. Таълим берувчи фақат педагогик фаолиятни режалаштиради.

3. Ўзлаштирилганлигини назорат қилади.

4. Миқдорий баҳо ва баҳолаш - мажбурийлик воситаси ҳисобланади ҳамда таълим берувчи таълим олувчи устидан ҳукмронлик қуроли бўлиб хизмат қилади. Таълим олувчи фаолиятининг якуний таҳлили ва баҳоланиши кузатилади.

Инновацион технологик ёндашувга асосланган таълим бериш.

1. Мақсадни белгилаш, якуний ўқув натижаларининг мезонли чекланувчиси, ташхисий белгиланган мақсадларни кафолатли эришишга йўналитириш; олинган натижалар сифатини ўлчашнинг мезони ва кўрсатмалари мавжуд.

2. Нафақат башорат қилади, балки педагогик фаолиятни лойиҳалайди ва режалаштиради. Шу билан бирга ўқув фаолиятининг мазмуни ва тузилишини ишлаб чиқади, таълим олувчиларнинг мустақил ўқув – билиш фаолиятларини башорат қилади, режалаштиради ва ташкиллаштиришда уларнинг ташаббусларини оширади ва қўллаб - қуватлайди. Таълим берувчи, таълим олувчи билан таълим жараёнининг ўқув диалогини тузади. Уларнинг мустақилликка интилишини ривожлантириш учун, ўзи мустақил таълим олишга тайёргарлик кўради, ўз - ўзини билишини амалга оширади ва ўз - ўзини тақдим эта олиш қобилиятлари учун шароит яратади.

3. Нафақат назорат қилади, балки таълим берилганлик, ривожланиш ва тарбияланганликнинг мониторинги ҳисобланади.

4. Таълим берувчи умумий натижани баҳолайди ва таълим олувчи билан ҳамкорликдаги меҳнатларининг кўзланатётган натижаларга нима учун эришилмади ёки қисман эришилганлигини таҳлил қилади.

Хулоса қилиб айтганда, анъанавий таълимдан инновацион таълим беришнинг бир қанча устунлик жиҳатлари мавжуд бўлиб, олий таълим муассасаларида ундан фойдаланиб, машғулотларнинг сифати ва

самарадорлигини ошриш кўзда тутилган. Инновацион таълим технологияларни қўллаш талабаларда янгича тафаккур, илмий изланувчанлик, эркин ва соғлом фикрлаш қобилиятини ўстириш, педагог кадрларнинг эса касбий тайёргарлик даражаси, педагогик маҳорати ва компетентлигининг ривожланиши асосида, таълим - тарбия жараёнини самарали ташкил этиш ва уни бошқариш бўйича билим, малака ва кўникмаларини мустаҳкамлашда муҳим ўрин эгаллайди.

Фойдаланилган адабиётлар

1. "Кадрлар тайёрлаш миллий дастури". Тошкент. 1997 йил 29 август.
2. Авлиёкулов Н. Педагогик технологиялар. Тошкент. 2008 йил.
3. Бойқўзиев Ҳ. Х., Бобожанова Ш.Ш., Дехқонова Н.Т., Джуракулов Б.И., Исмоилова Н.А. "Тиббиёт олий таълим муассасаларида тиббий биологик фанларни ўқитишда илгор педагогик технологиялардан фойдаланиш". Самарқанд 2019. 51 бет
4. Бобожанова Ш.Ш. Патология фанини ўқитишда интерфаол усулларни қўллаб машғулот самарадорлигини ошириш. Тошкент. 2016 йил.
5. Ишмухаммедов Р., Абдуқодиров Р. Инновацион технологиялар . Тошкент. 2007 йил.
6. Ишмухаммедов Р., Пардаев А., Абдуқодиров А. Таълимда инновацион технологиялар. Тошкент. 2008 йил..
7. Махсудов С.Н. ва бошқалар . Тиббиёт таълимида замонавий педагогик технологияларнинг қўлланилиши . Тошкент. 2016 йил.
8. Рахимов Б. Педагогик технологиялар схемаларда. Тошкент. 2009 йил.
9. Саидахмедов Н., Абдурахимов С. Педагогик технологиялар, педагогик маҳорат. Тошкент. 2010 йил.
10. Толипов О., Усмонбоева М. Педагогик технологиялар. Тошкент. 2005 йил.
11. Davronova A. B., Avazova G. A., Rakhmonova Kh. N., Mukhitdinova S. M. Development of professional self-education competence of future specialists with medical education. Journal of Universal Science Research, 1(12), 139–144.
12. Орипов Ф.С., Блинова С.А., Бойкузиев Ҳ.Х. Организация образовательного процесса на младших курсах медицинского института. «Личностный подход в обучении и гуманизация учебно -воспитательного процесса» межвузский Республиканский сборник научных статей Стр. 29-31. Самарканд 2013.
13. Орипов Ф.С., Блинова С.А., Хамидова Ф.М. Преподавание морфологических дисциплин в медвузе сочетание традиционных и новых образовательных технологий. Материалы научно-практической конференции "Система повышения квалификации педагогических кадров в вузах Узбекистана: опыт, приоритеты и перспективы развития" 18 апрель 2018. С. 41-42.
14. Орипов Ф.С., Дехканов Т.Д., Бойкузиев Ҳ.Х., Ҳамраев А.Х. Фундаментал фанларни ўқитишда горизантал ва вертикал интеграциянинг ахамияти. Сборник учебно-научнопрактической конференции "Общение с пациентом, проблемы обученич практических навыков и их решении при подготовке квалифицированных специалистов" 2018 Ташкент С. 397-398.
15. Орипов Ф.С., Дехканова Н.Т. Реализация принципов дидактики при модульной системе обучения. "Современное состояние, проблемы и перспективы медиуинского образования" международная учебно-научно-практическая конференция. Бухара 12 апреля 2018. С. 150.
16. Халимова Н.А. Ҳамраева Ю.М. Рахмонова Х.Н. Рахмонов Ф.З. Педагогическое общение в деятельности врача. Journal of Universal Science Research, 1(11), 305–315.

ALEKSANDR MAKEDONSKIY SALTANATI VA HARBIY YURISHLARINING ILMIIY TAHLILI

Ruzmatova Shahzoda Anvar qizi

Ijtimoiy-iqtisodiy fanlar fakulteti Tarix

(mamlakatlar va yo'nalishlar bo'yicha) fakulteti talabasi

Annotatsiya: *Ushbu ilmiy maqolada Aleksandr Makedonskiyning buyuk saltanati, harbiy yurishlari va Makedoniyalik Aleksandr tuzgan davlatning inqirozi haqida so'z boradi.*

Kalit so'zlar: *Baqtra, Afinador, diadox, Arridey, Filipp II, Yevmen, Olimpiada, Perdikka, Gabiyn yonidagi hal qiluvchi jang, Roksana va Aleksandr IV, Kasandr, Ptolomey, Antigonlar, Salavka.*

KIRISH

Aleksandr Makedonskiy Makedoniya podshosi Filipp II va uning rafiqasi Olimpiadaning o'g'li. Aristoteldan ta'lim olgan, harbiy ishni ot-asidan o'rgangan. 336-yil Filipp II fitnachilar tomonidan o'ldirilgach, Makedoniya taxtiga o'tirgan.

334-yil Aleksandr Eronga yurish boshlaydi; bu bosqinchilik urushi otasi Filipp II davridayoq boshlangan bo'lib, uning o'limi tufayli to'xtab qolgandi. Aleksandr qo'shinida sarkardalardan Antipatr, Parmenion, Ptolemey Lag va boshqa, shuningdek 30 mingga yaqin piyoda jangchi, 5 ming otliq, yengil qurollangan yordamchi otryadlar va 160 kema bo'lgan.

Aleksandr Granik (334-yil), Iss (333-yil) va Gavgamela (331-yil) janglarida Doro III qo'shinlarini yenggan. Aleksandr Eronning markaziy shaharlari — Bobil, Suza, Persepol, Ekbatana hamda Misrni egallagan. Aleksandr 329-yil Baqtriyani egallagach, satrap Bess, Oke (Ukuz, Amudaryo) dan kechib o'tib, Navtaka (Qashqadaryo vodiysi) ga chekingan. Ammo Bess tezda qo'lga olinib, qatl etilgan. So'ng, Aleksandr Samarqand (Marokanda)ni egallab, Sirdaryo tomon yo'l oladida, u yerda shahar barpo etib, uni Aleksandriya Esxata (Chekka Iskandariya) deb ataydi. Umuman Aleksandrning O'rta Osiyoga nisbatan bosqinchilik siyosati qattiq qarshilikka uchragan. Ushrushonadagi yettita shahar-qal'a Aleksandrqa qattiq qarshilik ko'rsatgan. Bularning ichida eng kattasi — Kiropol bo'lib, Kir II uni boshqa shahar-qal'alarga nisbatan baland devor bilan o'rattirgandi. Uning ichida mahalliy aholining ko'pchilik qismi, eng jangovar jangchilar to'plangandi. Aleksandr shahar atrofiga xandaq qazitirgan, manjaniqlar (devorteshar mashinalar) bilan devorning bir necha yeridan teshik ochib, u yerdan shaharga bostirib kirmoqchi bo'lgan. Bu urinishi natijasiz chiqqach, u harbiy hiyla ishlatib, shahar ichidan o'tgan quruq daryo o'zani orqali o'zining xos jangchilari bilan shaharga kirgan. Kiropol mudofaachilari bilan Aleksandr

jangchilari o'rtasida shiddatli jang bo'lgan. Unda Aleksandr boshi va bo'yniga tosh tegib yarador bo'lgan, bir qancha lashkarboshilari (Krater va boshqalar) kamon o'qidan shikastlangan. Makedon qo'shini katta qiyinchilik bilan shaharni egallagan. Shahar mudofaachilari (jami 15 ming) dan 8000 ga yaqini halok bo'lgan, qolgani ichki qo'rg'onga yashiringan, so'ng tashnalikdan qiynalib taslim bo'lgan. Makedon qo'shini qolgan shaharlarni ham shu tariqa qiyinchilik bilan egallagan.

Aleksandr mahalliy xalqning jasoratidan shu qadar xavotirga tushganki, Ptolemeyning aytishicha, u o'z jangchilariga asir olingan kishilarni bo'lib berib, to bu mamlakatdan chiqib ketmagunlaricha ularni zanjirband holda saqlashni topshirgan. Aleksandr Sug'diyonada Spitamen qo'zg'olon ko'tarib, Marokandani qamal qilgani (qarang Spitamen, Spitamen qo'zg'oloni) va Tanais ortidan saklar podshosining ukasi Kartazis boshchiligidagi katta qo'shin unga yordamga yetib kelgani haqida xabar-dor bo'lgach, qo'zg'olonchilarga qarshi 2000 kishilik qo'shin jo'natib, o'zi saklar tomon qo'shin tortgan (qarang Tanais daryosi bo'yidagi jang). Mazkur qo'shin tor-mor keltirilgach, Aleksandr shaxsan o'zi katta kuch bilan Spitamenni dasht chegarasigacha ta'qib qilib borib, ortga qaytishda 120 mingdan ortiq tinch aholini qirib tashlaydi, ko'plab qishloq va qal'alarni vayron qiladi, ekinzor, bog'-rog'larni payhon etadi. Aleksandr mil. Av. 329-328-yillar qishini Zariaspa (Balx, Baqtra)da o'tkazadi. Bahorda uning huzuriga xorasmiylar podshosi Farasman 1500 jangchisi bilan kelib o'zaro ittifoq tuzishni taklif etadi. Aleksandr 328-327-yil boshida Sug'diyonadagi tog'lar ustida joylashgan qal'alardagi qo'zg'olonchilarni bo'ysundirishga juda ko'p kuch sarflaydi, ularni mag'lub qilgach, Oksiartning qizi Roxshanak (Roksana) ga uylanadi (qarang So'g'd qoyasi, Xoriyen qal'asi va boshqalar). Mil. av. 327-yil yozida Aleksandr so'g'dlik Oropiyni So'g'diyona hokimi etib tayinlab, o'zi Hindistonga yurish qiladida, Gidasp daryosi (Hind d. Irmog'i) sohilida katta qiyinchilik bilan podsho Por qo'shini ustidan zafar qozonadi. Shu tariqa Aleksandr Panjobni egallab, Gang daryosi vodiysiga yurishni davom ettirmoqchi bo'ladi. Biroq safar va kasallik azobidan holdan toygan qo'shinning ochiqdan-ochiq qarshiligiga duch keladi. Shu bois Aleksandr Gifasis daryosi (Hind d. Sharqiy irmog'i) bo'yidan ortga qaytishga majbur bo'ladi. Aleksandr o'z davlatining poytaxti qilib Bobil shahrini tanlagan va shu yerda yangi yurishlarga tayyorgarlik ko'rish asnosida bezgak kasaliga yo'liqib vafot etgan. Aleksandr yurishlari natijasida vujudga kelgan ulkan saltanat hududi Hind da-ryosidan Dunayga qadar cho'zilgan bo'lib, u qad. Dunyoning eng yirik davlati edi. Le-kin mustahkam ichki aloqalari bo'lmagan bu saltanat Aleksandr vafot etgach, tezda parchalanib ketgan va uning hududida bir qancha ellinistik davlatlar vujudga kelgan. Aleksandr harbiy san'at tarixida yirik sarkarda sifatida mashhurdir. Qadim zamonlardan (mil. Av. 200-yil) Aleksandr haqida ko'plab rivoyat, afsona, doston va miniatyuralar yaratilgan. Ular o'rta asr adabiyotiga ham kirib kelgan.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA METODOLOGIYA

Aleksandr Makedonskiy mil.avv. 323-yil 13-iyunda vafot etadi. Iskandar o'zining vorisini rasmiy jihatdan tayinlashga ulgurmasdan, bu uning lashkarboshilari o'rtasida Iskandar merosi uchun uzoq kurashga olib keldi. Bu kurash bir necha o'n yillarga cho'zilib, juda ko'p qon to'kishlarga olib keldi.

Iskandarning o'limi vaqtida makedon taxtiga qonuniy da'vogarlar yo'q edi:

Iskandarning xotini so'g'd malikasi Roksana hali homilador edi. Pergamda Iskandarga asir tushgan fors satrapi Artabazning qizi Barsinadan 4 yoshli noqonuniy o'g'li Gerakl qolgan edi. Taxtga Filipp II ning noqonuniy o'g'li aqli zaif

Arridey ham da'vo qilishi mumkin edi. Makedoniyada Iskandarning yaqinlari Roksana agar o'g'il tuqsa uni podsho deb e'lon qilish, uning go'dakligi davrida hokimiyatni tajribali sarkarda Perdikka boshchigidagi davlat kengashiga topshirish kerak deb hisobladilar. Harbiy boshliqlar va saroy ayonlarining boshqa bir guruh Arridey nomzodini yo'qlab chiqdilar. Obro'li lashkarboshi Nearx makedon taxtiga birdan-bir da'vogar Gerakl bo'lishi mumkin deb hisobladi. Iskandarning safdoshi, lashkarboshi Ptolemey boshchiligidagi yana bir guruh podshoni saylash kerak emas, chunki Iskandarni o'g'illarining onalari Sharq ayollari, uning asiralaridir, oqibatda bunday da'voglarni taxtga chiqarish hamma vaqt noqonuniy bo'ladi deb hisobladilar. Taxt vorisi to'g'risidagi munozaralar natijasida Perdikka regentligi bilan Filipp II ning noqonuniy o'g'li Arrideyni podsho deb e'lon qilish bilan tugadi. Xuddi shu vaqtda Iskandarning bevasi Roksana o'g'il tug'di va unga Iskandar deb nom qo'yildi. Makedon taxtiga birdaniga Arridey Filipp III nomi bilan Roksananing o'g'li Aleksandr IV nomi bilan podsho deb e'lon qilindi. Osiyodagi qo'shinlar qo'mondonligini o'ziga olgan Perdikka yana regent etib tayinlandi, shunday qilib u Iskandar davlatining amaldagi hokimiga aylandi. Iskandarning vafotidan keyin amalda yagona davlatning oliy hokimi bo'lgan Perdikka Bobilda makedon podshosining eng yaqinlari o'rtasida satrapliklarni taqsimlagan edi. Yunoniston va Makedoniya Antipatrga, Frakiya Lisimaxga, Misr- Pitolomeyga, Kappadokiya va Paflagoniya-Yevmenga, Gellesfont Frigiyasi- Leonardga, Buyuk Frigiya- Antigonga, Suriya-Laomedontga, Midiya-Pifonga berildi. Barcha yangi saylangan hokimlar o'z qo'shinlari bilan o'z mulklariga jo'nab ketdilar. Iskandarning aynan ana shu sobiq safdoshlari (diadoxlar) Iskandar merosi uchun qonli kurashni boshladilar.

Iskandar o'limidan keyingi ikki yil davomida Yunoniston makedon zulmidan ozod bo'lishga urindi. Antipatr yunon qo'shinlarini tor-mor qilib bu yerga makedon garnizonlarini joylashtirdi. Er. avv. 321-yilda Misrda o'rnashib olgan va Perdikkani regentligini tan olmagan Ptolemeyga qarshi yurishda Perdikka halok bo'ldi. Endilikda davlat regenti qilib Yunoniston va Makedoniyaning hokimi keksa Antipatr saylandi. Uning buyrug'i bilan podsho oilasi Makedoniyaga ko'chirildi. Antipatr topshirig'i bilan er. avv. 321-yilda satrapliklar qisman qayta taqsimlandi. Natijada kelajakdagi

eng yirik Osiyo davlatining asoschisi Salauk Bobilni o'z qo'liga oldi. Shundan ikki yil keyin er. avv. 319-yilda Antipatr vafot qildi. U regentlikka voris qilib, keksa va tajribali harbiy boshliq Poliperxontni tayinlashga ulugrgan edi.

Ammo bu Iskandarning sobiq yaqinlari yosh g'ayratli lashkarboshilarni qondirmadi. Jumladan Antipatrning bu qaroridan o'g'li Kassandr norozi bo'lib, Poliperxontdan bu lavozimni tortib olish uchun Sharqdagi satraplar Lisimax, Antigon va Ptolemey bilan ittifoq tuzdi. Er. avv. 316-yilda Poliperxont regentlikdan chetlashtirildi, Kassandr butun Yunonistonni egallab oldi. Lekin Antigon va Iskandarning sobiq kotibi Yevmen Kassandrni kuchayib ketishidan norozi bo'ldilar.

МУХОКАМА

Iskandar davlatini yaxlitligini saqlab qolishga uringan separat kayfiyatlarga qarshi natijasiz kurashgan birdan-bir kishi Yevmen edi. U makedon podsholigining "Qonuniy" podsholari nomidan harakat qilgan, qator sabablarga ko'ra hech qanday hudud va qo'shinga ega bo'lmagan birdan-bir diadox edi. Lekin uning qo'lida Iskandar sobiq davlatining turli shaharlarida bosib olingan katta miqdordagi moliyaviy mablag'lar bor edi. Yevmen ana shu mablag'lar hisobiga katta yollanma qo'shin to'plab Bobil va Eronni bosib olishga urindi. Bu xavfga qarshi Antigon Bobil va Midiya satraplari Pifon va Salavk bilan ittifoq tuzdi va Yevmenga qarshi yurish qildi. Er. avv. 316-yilda Gabiyn yonida (Midiya va Eron chegarasi) Yevmen bilan Antigon o'rtasida hal qiluvchi jang bo'ldi. Yevmenning yollanma qo'shinlarning xoinligi jangni Antigon foydasiga hal qildi. Yevmen qo'lga olinib qatl qilindi.

Er. avv. 317-yilda Iskandarning onasi Olimpiada hokimiyatni Roksananing o'g'liga qoldirish uchun Filipp Arridey va uning xotini Evridikani o'ldirishga buyruq berdi. Shundan so'ng uning o'zi Kassandr tomonidan qatl qilinadi, Rokšana va Iskandar IV Kassandrni asirligida bir necha yil ushlab turilib o'ldiriladi (er. avv. 311-yil yoki 310-yil). Yuzaga kelgan bu vaziyat diadoxlarni o'z hududlarida o'z podsholik hokimiyatlarini o'rnatishga intilishlari uchun hech qanday rasmiy to'siq qolmaganini bildirar edi.

NATIJA

Diadoxlar o'rtasidagi urushlar uzoq davom etib, Yunoniston, Misr, Kichik Osiyo va Mesopotamiya asosiy jang maydonlariga aylandi. Er. avv. 306-yilda Antigonning o'g'li Demetriy Poliorket ("shaharlarni qamal qiluvchi") makedon garnizonlarini Yunonistondan haydab yubordi, Afina va Megarada erkinlik va demokratiya e'lon qilindi. Er. avv. 306-yilda Antigon, keyinroq Ptolemey, Lisimax, Salauk va Kassandr o'zlarini podsho deb e'lon qildilar.

XULOSA

Aleksandr Makedonskiyyaratgan imperiya taxti uchun Aleksandr Makedonskiy diadox (lashkarboshi) lari o'rtasida o'rtasida hukmronlikka intilish kayfiyati kuchaydi. Aleksandr Makedonskiyvafotidan keyin diadoxlar –lashkarboshilar o'rtasidagi

kurashdan so'ng Aleksandr Makedonskiydavlati 3 qismga bo'linib ketadi. Misrda Ptolomeylar, Gresiya va Makedoniyada Antigonidlar, O'rta er dengizining sharqiy qismidan to shim.g'arbiy Hindistongacha bo'lgan xududlarda Salavkiy qo'lida bo'lgan.

REFERENCES:

1. С.А. Ҳайдаров. (2020). Ўзбекистон тарихини ўқитишда “Зафарнома”дан фойдаланишни имкониятлари. *Science and Education*. 1(7). 192-198
2. Сулаймон Амиркулович Ҳайдаров. (2020). Тарих дарсларида интеграциялашган технологиялардан фойдаланиш. *Science and Education*. 1(8). 666-671
3. Ҳайдаров С. (2020). Ўзбекистон тарихи дарсларида педагогик технологияларни уйғунлашган ҳолда қўллашнинг методик талаблари. *Academic Research in Educational Sciences*. 1 (3). 1313-1321.

ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА СЛЕНГЛАР

Сулаймонова Саодат Шомуротовна

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Навоий академик лицейи

Инглиз тили фани ўқитувчиси

Аннотация: Инглиз ўзбек тилларида фойдаланиш доираси чекланган лексик бирликлар жуда ҳам кўп учрайди. Уларнинг аксарият кўпчилиги янгилиги ва оригиналиги билан тилда фаркланадиган лисоний ҳодиса ҳисобланади. Мавжуд тиллардаги сленгларнинг бир тилдан иккинчи тилга кўчиши масаласи ҳам долзарб.

Калит сўзлар: фойдаланиш доираси чегараланган лексик бирликлар, нофаол лексик бирликлар, сленг, сўз ўзлаштириш.

Сленг янгилиги ва оригиналиги билан фарқ қилганлиги туфайли адабий тиллексикасининг услубий синонимлари ҳисобланишини қайд қилгани ҳолда, у қуйидаги гуруҳларга бўлинади:

1) умумий сленг, яъни инглиз адабий тили таркибига кирмайдиган, аммо сўзлашув нутқида кенг тарқалган ва ҳамма учун тушунарли бўлган образли сўз ва турғун бирикмалар бўлиб, ҳиссий бўёқдорлиги билан ажралиб турадиган тил бирликларини ташкил қилади. Сленг янгилиги ва оригиналиги билан фарқ қилганлиги туфайли адабий тил лексикасининг услубий синонимлари ҳисобланади. Масалан: *bed-sitter (bed-sitting room), bob (shilling), booze (a drink, to drink liquor), to dry straight (to straighten up), hide (human skin), knock-out drops, dope (narcotic dhops), a sparkler, a glamour girl (a social success), to work the steam off (to rid oneself of excessive energy)*

2) махсус сленг, яъни у ёки бу махсус ёки касб-ҳунар профессия лексикасига кирувчи сўз ва сўз бирикмалари: денгизчилар, спортчилар, актёрлар, юристлар (ҳуқуқшунослар), талабалар ва бошқа тоифалар сленги ҳамда турли ижтимоий гуруҳлар сленги, масалан, кокни, яъни Лондоннинг оддий кишилари диалекти, олий табақа жаргони, инглиз аристократларининг фарзандлари учун очилган ёпиқ ўқув юртларида қўлланадиган сўз ва иборалар, ўғрилар жаргони ва ҳоказо. (Арнольд 1959: 267)

Ричард А Спирерс луғатида сленглар географияси биров кенг берилган. Жумладан, луғатдан касалхона жаргони, дайдилар, ҳарбий хизматчилар, автомобиль пойгачилари, журналистлар, қиморбозлар, ковбойлар, компьютерчилар жаргони, музикачилар, ўсмирлар, студентлар жаргони (булар асосан коллеж талабалари тилида қўлланади), қамоқхона жаргони, жиноятчилар жаргони, кўча жаргони (АҚШнинг йирик шаҳарлари кўчалари жаргони), молия хизматчилари жаргони (пул сотиш ва сотиб олишда қўлланадиган жаргон) каби турлари қайд қилинади

Тилшуносларнинг сленгга бўлган муносабати бир хил эмаслигини кўриб ўтдик. Айрим олимларнинг сленг адабий тил меъёрларига тўғри келмайди, деган фикрларига муносабатини билдирган И.В. Арнольд бундай қарашларга қарши чиқиб, сленг тилда мавжуд сўз ясаиш моделлари асосида шаклланишини

кўрсатган ҳолда сленг ва бошқа лексик бирликлар орасида чегара йўқлигини қайд қилади. Сленг сўзлари умумодабий тилдаги сўз ва ибораларнинг кўчма маънода қўлланиши тарзида янги маъноларда пайдо бўлиб, адабий тилга ўрнашади. Буни қуйидаги сўзлар мисолида ҳам кўриш мумкин: *above-board* “ҳалол, тўғри”, *ha I rdo* “тараш, тарамок”, *mahe-up* “грим, косметика”, *to live up* “арзимоқ, арзирли бўлмоқ”, *tube* “метро”, *vac* “таътил”, *wire* “телеграмма”, *zoo* “ҳайвонот боғи” каби.

Сленг табиатан янгиланиб туришни талаб қилади. Сленгнинг кўплаб сўзларинисбатан қисқа умр кўради, яъни улар тилдан ўрин ололмасалар, истемолдан чиқиб кетади ва одатда янги сўзлар билан алмашади. Э.Партридж инглиз тилидақўлланган “олифта , пўрим” маъносида қўлланилган бир қатор сўзларни келтиради: *blood* (1550-1660), *macaroni* (1760), *buck* (1720-1840), *dandy* (1820-1870), *swell* (1811), *toff* (1851) ва истемолда бўлган *teddy-bo*укаби.

Айтганимиздек, олимлар сленгга турлича муносабатда бўлиб келмоқдалар. Булар орасида сленг тилнинг луғат таркибини бузади деювчилар ҳам, сленгнинг экспрессивлигини назарда тутган ҳолда у тилнинг луғат таркибини бойитади деювчилар ҳам бор. Фикрларнинг бундай ҳар хиллиги сленг сўз ва иборалар орасида образли иборалар қаторида қўпол сўзлар ва ўғрилар жаргони учраши асосий сабаб деб кўрсатилади. Шунинг учун сленгни баҳолашда дифференциясиз ёндашиш ўзини окламайди. Бундан ташқари, лексикология у ёки бу тил меъёрларини белгиламайди, -бу услубиятнинг вазифасидир. Лексикологиянинг вазифаси тилнинг луғат таркибини ўрганиш ва тавсифлаш бўлиб, уларни баҳолаш тилшуносликнинг бошқа бўлимига тегишлидир. Сленгнинг ҳозирги инглиз тили сўзлашув нутқида кенг истемолда бўлганлиги унинг тилдаги мавқеи катта эканлигини кўрсатади. Сленг АҚШ ва Австралиянинг инглиз тилида тараққий этган, уларнинг тилида қўлланган кўплаб сўзлар инглиз тилидан ўрин олган. Масалан, *Attaboy*, *cute*, *full of pep*, *swell*сингари.

Адабиётлар:

1. Гальперин И.Р., Черкасская Е.Б. Лексикология английского языка.Изд “Ин-яз”, М.,1956.
2. Дублягин Ю.П, Теплецкий У.А. Краткий англо-русский и русско-английский словарь уголовного жаргона”, М., ”Терра”, 1993.
3. Дониёров Р, Қосимов А.“Терминология ва сўз ясаилишининг айрим масалалари” (“Ўзбек тили ва адабиёти”,1995,4-сон)

ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ЎЗЛАШМА ҚАТЛАМ ЛЕКСИК БИРЛИКЛАРИ

Носирова Хуршида Комил қизи

Ўзбекистон Республикаси ИИВ Навоий академик лицейи

Инглиз тили фани ўқитувчиси

Аннотация: Инглиз ва ўзбек тилларида фойдаланиш доираси чекланган лексик бирликлар жуда ҳам кўп учрайди. Уларнинг аксарият кўпчилиги янгилиги ва оригиналиги билан тилда фаркланадиган лисоний ҳодиса ҳисобланади. Мавжуд тиллардаги ўзлашма қатлам лексик бирликлари бир тилдан иккинчи тилга кўчиши масаласи ҳам долзарб.

Калит сўзлар: фойдаланиш доираси чегараланган лексик бирликлар, нофаол лексик бирликлар, сўз ўзлаштириш.

Ўзлашма сўзлар тил луғат таркиби бойишининг воситаларидан бири ҳисобланади. Ассимиляция даражасига кўра, ўзлашма сўзлар: 1) тўлиқ ассимиляция қилинган, яъни ўзлаштирган тилнинг морфологик, фонетик ва орфографик нормаларига тўғри келадиган ва сўзловчилар томонидан инглизча деб қабул қилинадиган сўзлар (*travel, street*), 2) қисман ассимиляция қилинган сўзларга, яъни талаффузда, грамматик формада ва ёзувда чет тилдаги ҳолатида сақланган сўзларга: *analysis, pl. analyses, bacillus, pl. bakilli, formula, pl. formulas & formulae, bacterium, pl. bacteria boulevard, kanal, restaurant, korps* (Бу сўзлар талаффузда кўпинча ўзгариб туради. Масалан, *restaurant* сўзининг охириги бўғини (*ro:n*), (*ra:n*), (*ra:*), (*ran*), (*ron*) каби шаклларда талаффуз қилинади) ва 3) қисман ассимиляция қилинган сўзларга бўлинади: Бу турга бошқа мамлакатлар билан боғлиқ тушунчаларни ифодаладиган ва инглиз тилида муқобили бўлмаган сўзлар киради.

Масалан, рус тилидан: *steppe, rouble, verst*.

Испан тилидан: *duenna, hidalgo, matador, real* (манга).

Халқаро байналмилал сўзлар манба нуқтаи назаридан ягона бўлиб, қатор тиллар учун умумий бўлиши билан характерланади. Уларнинг кўпчилиги латин ва грек тилларига мансуб (*democracy, philosophi, atom, satellite, synonym, rhythm*). Бир қисми эса замонавий тиллардан олинган. Масалан, *Sputnik* (русча), *sonata, soprano, violoncello* (итальянча) каби.

Байналмилал сўзлар ўқув-ўқитиш ишларида муҳим аҳамиятга эга. Лекин бундай сўзларнинг асосий маъносига эътибор қаратиш керак. Масалан, *control* сўзи инглиз тилида полисемантик бўлиб, унинг асосий маъноси *контроль қилмоқ, текширмоқ* эмас, *бошқариш, раҳбарлик, ҳокимликдир*. Инглиз тилидаги *family*

оила ёки уруғ маъносидадир. Унинг ўзбек тилидаги *фамилия* сўзи маъносига умуман алоқаси йўқ. Шунингдек, русча *индустрия* сўзи унинг синоними бўлган *промышленность* сўзига нисбатан кам қўлланади, чунки у инглизча *industry* сўзининг эквиваленти эмас. Бундан ташқари, сўнги сўз инглизчада яна меҳнатқаш, тиришқоқ маъноларига ҳам эга бўлиб, таржимада қийинчилик туғдиради. Инглизча *magazine* сўзи ҳам *журнал ва ҳарбий захира омбори* маъносида бўлиб, ўзбекча *магазин* сўзи маъносига умуман тўғри келмайди. *Original* оти ва русча оригинал сўзи барча маъноларида тўғри келади. Аммо *original* сўзининг омонимлари ҳам бўлиб, улар *бошланғич, асл* маъносидаги сифат ҳамдир.

Кельт тилидан инглиз тилига ўзлашган сўзлар асосан топонимлар бўлиб, улар сон жиҳатдан жуда камдир:

Aber-дарёнинг қуйилиш жойи; шаҳар номларида: *Aberdeen, Fberavon, Abernethe*.

Avon -кельтча. *Amhuin* -дарё. Англияда шу номдаги 14 та дарё бор.

Car, caer –қаср. Ундан *Carlisle, Cardiff, Caernarvon*.

Coill ўрмон. *Killbrook*.

Лотин тилдан ўзлашган *castium* форт, истехком сўзи воситасида ҳосил бўлган *caster, chester* терминлари иштирокида ҳосил бўлган *Lancaster, Dorchester, Manchester, Winchester* каби топонимларни кўрсатиш мумкин.

Мазкур гуруҳдаги лексик бирликлар сўзлашув нутқи воситасида ўзлашган ва инглиз тилига тўлиқ ассимиляция қилиниб, унинг асосий луғат бойлигидан ўрин олган. Шунингдек, инглиз тили грамматик тузилиши ва фонетик қонуниятларига тўлиқ бўйсунган.

Олимлар лотин тилидан инглиз тилига турли даврларда ва турли йўллар билан ўзлашган диний тушунчалар ҳақида ҳам қайд қиладилар: *altar* (лот. *altare, altus* -юқори, олий) *candle* (лот. *candela*), *cred* (лот. *credo*), *nun* (лот. *nonna*) *temple* (лот. *templum*) каби. Бу диний терминларнинг асосий қисми билвосита йўл билан, яъни лотин тили орқали грек тилидан кириб келган. Масалан, *apostle* (гр.*apostolos* хабар, пайғом етказувчи), *bishop* (гр.*episkopos*), *church* (гр. *kyriakon*), *pope* (гр.*papas*).

Шунингдек, қишлоқ хўжалигига оид терминлар ҳам кўплаб ўзлаштирилган: *spade* белча, *sicle* ўроқ, *coulter* ооч тиши, *mill* тегирмон каби.

Қурилиш материаллари терминлари: *tile* черепица, *mortar* оҳак, *marble* мрамор, *chalk* бўр.

Жаҳон маданиятига хос сўз сифатида *paper* лотинча *paperus*, грекча *papiros* сўзини киритиш мумкин.

Скандинавия тилларидан олмошлар *they* улар, *same* худди, айнан ўзи; боғловчилар: *till* ҳозирча йўқ, *though* гарчи; ва *fro* орқага равишлари

ўзлаштирилган. Скандинав тилларидан ўзлашган сифат , феъл ва от сўз туркумига хос лексик бирликлар сони ҳам жуда кўп.

Скандинавия тиллари топонимияда чуқур из қолдирган. Масалан, *by* қишлоқ, шаҳарча: *Derby, Grimsby, Kirkby, Holmby*-қиёсланг. *by-law. Dal* водий, *Avondale, Danesdale; gate* йўл, *Ntwgate, Sandgate; holm* орол, *Holmby, Langholm, Holmforth* каби.

Француз тили сиқиб чиқарилганлигига қарамай, французча сиёсий терминлар сақланиб қолди. Шундай қилиб, французча ўзлашмалар асосий луғавий бойликдан эмас, маълум лексик қатламдан ўрин олди. Булар асосан феодал муносабатларни ифодаловчи сўзлардир: *feudal, baron, vassal, liege, chivalry*.

Айрим сўзлар ўша даврдаги феодализм мафқураси билан боғлиқ терминлар бўлса-да, кейинчалик умумий маъно ифодаловчи сўзлар бўлиб қолди .Масалан: *command, oleyserve, noble, glory, danger*.

King, queen, earl, lord ва *lady* дан бошқа қарийиб барча унвонлар билан боғлиқ терминлар: *peer, prince, count, duke*, шунингдек, *sir* ва *madam* мурожаат сўзлари норман-француз тилига мансуб.

Шунингдек:

1) давлатни бошқариш билан боғлиқ: *state, realm, people, nation, government, power, authority, court, crown;*

2) пул муомаласи билан боғлиқ сўзлар: *money, property*

3) ҳарбий терминлар: *army, battle, frms, victory, navy, trops, quard*

4) ҳуқуқшуносликка оид терминлар: *accuse, court, crime, felony, plaintiff, defentant, attorney* ва бошқа кўплаб сўзлар норманфранцуз тилининг инглиз тилидаги изларидир.

Адабиётлар:

1. Гальперин И.Р., Черкасская Е.Б. Лексикология английского языка.Изд “Ин-яз”, М.,1956.
2. Дублягин Ю.П, Теплецкий У.А. Краткий англо-русский и русско-английский словарь уголовного жаргона”, М., ”Терра”, 1993.
3. Дониёров Р, Қосимов А.“Терминология ва сўз ясалишининг айрим масалалари” (“Ўзбек тили ва адабиёти”,1995,4-сон)

ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT

Muhitdinova Nargiza Anvarovna
Toshkent davlat iqtisodiyot universiteti
qoshidagi akademik litseyi

ABSTRACT

The article examines the development of economic competencies of the students. In the conditions of reforming the economy of Ukraine, the modern paradigm of education involves the training of a highly skilled future economists. The purpose of the article is to show the importance of formation of the students' competencies. On the basis of generalization of literary sources we can determine the structure of professional competence of future specialists of the economic sphere. It has been proved that the purpose of the development of personal competences is to stimulate students' interest in economic disciplines, form the ability to freely use professional economic terminology, promote the abilities of gifted students, involve students in active participation in various conferences, professional contests, etc. Also the article shows the necessity of creation of the pedagogical conditions in which the competences should be formed.

Keywords: *economic competencies, pedagogical conditions, future specialists of the economic sphere, professional competence, education.*

INTRODUCTION

These conditions include:

- 1) the interest of students in professional activities;
- 2) understanding the value of professional terminology in professional activity;
- 3) self-education, the ability to critically evaluate and analyze the results of their work;
- 4) creative approach of students to the acquisition of professional terminology.

As stated in the Concept for the Development of Economic Education in Ukraine, economic education at the present stage of Ukraine's development is determined by the objectives of the transition to a democratic and legal state, a market economy, the need to approach the global trends of economic and social development. The development of education takes place in the context of the overall process of transformation of various aspects of social life, in close connection with the restructuring in other areas, while serving as a source for providing the necessary human resource.

In the conditions of reforming the economy of Ukraine, the modern paradigm of economic education involves the training of a highly skilled future junior specialist, and this process encompasses not only the development of his professional

competence, but also the formation of internal readiness for occupation and his own implementation. Continuity of vocational education as a dynamic system enhances the role of each educational degree, provides general and professional training for further types and levels of vocational education.

Main body

Obtaining an educational qualification level for a junior specialist develops the students understanding and significance of economic theories and practices that influence the quality of the formation of professional skills and play an important role in obtaining a complete higher education in economics.

The Law of Ukraine "On Education" provides for a competent approach in education. At the same time, we believe that in order to improve the quality of the professional training of students of economic specialties, attention should be paid to: self-determination - the ability to develop their positions in life; to form their own world outlook, the ability to set and fulfill their task; self-realization - asserting oneself as a person; development of creative abilities (scientific, artistic, organizational and communicative); self-organization - skills of elementary psychic self-regulation; organization of a mode of life; achievement of the set goal.

The work with students in extra-curricular time, in particular, work in professional profile circles, plays an important role in forming the above-mentioned qualities. Theoretical analysis of the problem of the formation of economic competence directs us to the main concepts of the study: the meaning of "competence" and "professional competence". Thus, the notion of "competence" is considered as a matter in which a person is well-informed, has knowledge and experience.

The notion of "competence" is possession of the necessary competences, which contain a person's personal attitude to the subject of activity; the acquired integral characteristic of the individual, which makes it possible to carry out some activity on the basis of the use of knowledge of educational and life experience in accordance with the acquired value system.

Thus, competence is developed in the process of certain (professional or life) activities. Particular attention deserves the competence gained by students while working in student clubs, sections, projects. Such activity is carried out in the following directions: research involves independent search of literature for a particular speech, report; research of economic phenomena, financial activity of enterprises; working out with scientific articles in economic and periodical professional literature.

By the way, the search direction offers a discussion of specific situations that arise in enterprises, situations that would force students to work on their solution, referring to scientific sources and regulations; the experimental direction suggests to investigate statistical phenomena by the experimental method (to analyze, replace various statistical data). At the same time, the characteristics of professional competence are:

understanding the essence of the tasks performed; knowledge of experience in this field and its use; ability to choose means, for specific circumstances; responsibility for the results achieved.

Also, the ability to recognize own mistakes and to correct the appointment of a junior specialist in economics is determined by the fact that it is a specialist with a high level of professional education, prepared for planned economic, organizational and managerial, financial activities in the field of economics in production, in services, in management, in accordance with professional orientation.

Consequently, the economic competence of specialists in the process of professional training is understood as an integrated professional personality characteristic of a specialist that determines the possession of the necessary competences for the successful pursuit of economic activity or the performance of professional duties provided for primary positions in the field of economics in the production or services in accordance with professional orientation.

The motivational-value component provides the preconditions for the implementation of other structural components, determines the positive attitude to the profession, the level of awareness of the value of knowledge for the development of the personality and serves as the basic characteristic of readiness for professional activity. The latter in turn involves the formation and development of professional qualities of a specialist, among which diligence and systematic work, solidarity, responsibility, discipline, purposefulness, efficiency, business dedication and perseverance, erudition, self-confidence and decision-making, entrepreneurship.

In the structure of economic competence, the cognitive component can be regarded as knowledge of the facts, concepts, principles and theories of economics; accumulation of system professional knowledge, which is the theoretical and methodological basis of effective economic activity of a specialist.

Another element of the structure of economic competence must be an activity component that is characterized by the skill of using the future junior specialists in the economic field of acquired professional knowledge, involves the experience of displaying competence in standard and non-standard situations, that is, the ability to act on the model and experience of creative activity. Each component can affect the development of other components.

Conclusion

The second personality-individual condition requires students to understand the importance of professional terminology in their professional activities. The world-famous fact: we perceive and remember only what we need to perform according to official duties. Teachers of professional economic disciplines confirm the fact that students study in accordance with this principle. But because they can not independently filter and analyze the knowledge that they will need in the future, then

the result is a passive attitude to learning or "learning without interest." To ensure the formation of this condition, the teacher must construct the educational process in such a way that the study of economic terms is accompanied by solid examples and professional situations that require their use.

References

1. Baldic L.V. Formation of professional competences of future junior specialists in economics outside of academic hours / L.V. Baldic. – Publishing Center of the NUPiP of Ukraine "Irpine Economic College". – 2018. - p. 72.
2. Carlsson, B and Eliasson, G.,1991 The nature and importance of economic competence.
3. Goncharenko S. U. Pedagogical Research: Methodological Advice for Young Scientists / S.V. Goncharenko. - Kyiv-Vinnitsa: LLC "Glider", 2010. - 308 p.
4. Gurevich R. S. Information and Telecommunication Technologies in the Training of a Future Specialist / R. S. Gurevich // Continuous Professional Education: Theory and Practice. - 2002. – [vp. 4 (8)]. - p. 61-68.
5. Concept of development of economic education in Ukraine // Education of Ukraine. - 2004. - p. 4 -5

МА`NAVIYATNING JAMIYAT HAYOTIDAGI O`RNI

*Ochilov Suhrob Baxrom o'g'li**Chirchiq Davlat Pedagogika Universiteti Gumanitar fanlar fakulteti**Milliy g'oya, ma'naviyat asoslari va huquq ta'limi yo'nalishi**22/1-guruh talabasi*

Annotatsiya. Ushbu maqola ma'naviyatning jamiyat matosini shakllantirishdagi ko'p qirrali roliga bag'ishlangan. Adabiyotni muntazam ravishda o'rganish orqali biz ma'naviyatning shaxslar va jamoalarga ta'sir qilishning turli usullarini o'rganamiz. Multidiscipliner yondashuvni qo'llagan holda, biz ma'naviyatning ijtimoiy dinamikaga ta'sirini o'rganish va ijtimoiy farovonlikni rivojlantirishda ma'naviy o'lchovlarning ahamiyatini ta'kidlaydigan jiddiy natijalarni taqdim etish usullarini baholaymiz. Muhokama bo'limi ma'naviyat roli atrofidagi murakkabliklarni ochib beradi, bu esa uyg'un va inklyuziv jamiyatni rivojlantirish bo'yicha chuqur xulosalar va takliflarga olib keladi.

Kalit so'zlar: Ma'naviyat, jamiyat, farovonlik, madaniy qadriyatlar, jamiyat, e'tiqod, axloq, ijtimoiy birdamlik.

Ma'naviyat jamiyat to'qimasini shakllantirishda, shaxslarning istiqbollari, qadriyatlari va xatti-harakatlariga ta'sir qilishda muhim rol o'ynaydi. So'nggi yillarda ma'naviyatning inson hayoti va jamiyat dinamikasining turli jabhalariga ta'sirini tushunishga qiziqish ortib bormoqda. Ushbu maqola ma'naviyat va jamiyat o'rtasidagi ko'p qirrali munosabatlarni o'rganishga, ma'naviy e'tiqodlar shaxslarning farovonligi va jamoalarning hamjihatligiga qanday hissa qo'shishini o'rganishga qaratilgan.

Ko'plab tadqiqotlar ma'naviyat va ruhiy salomatlik o'rtasidagi bog'liqlikni o'rganib, ruhiy amaliyotlarning stress, tashvish va depressiyani kamaytirishga ijobiy ta'sirini ta'kidlaydi. Bundan tashqari, ma'naviy e'tiqodlar ko'pincha odamlarga hayotning maqsadi va ma'nosini beradi va umumiy hayotdan qoniqishga hissa qo'shadi. Ijtimoiy ta'sir jihatidan ma'naviyat prosotsial xulq-atvor, hamdardlik va rahm-shafqat bilan bog'liq bo'lib, jamiyat va o'zaro bog'liqlik hissini rivojlantiradi.

Ma'naviyatning jamiyatdagi rolini o'rganish uchun psixologiya, sotsiologiya, antropologiya va dinshunoslik tadqiqotlaridan kelib chiqqan holda keng qamrovli adabiyotlar sharhi o'tkazildi. Ma'naviyatning turli o'lchovlarini va uning turli xil ijtimoiy guruhlariga ta'sirini aniqlash uchun turli xil tadqiqot metodologiyalari, shu jumladan so'rovlar, intervyular va bo'ylama tadqiqotlar ko'rib chiqildi.

Ma'naviyatning jamiyat hayotidagi o'rni madaniyatlar, dinlar va individual nuqtai nazardan farq qilishi mumkin bo'lgan murakkab va ko'p qirrali tushunchadir. Ma'naviyat ko'pincha o'zidan kattaroq narsa bilan bog'lanish tuyg'usini o'z ichiga oladi va bir qator e'tiqod va amaliyotlarni qamrab olishi mumkin.

Axloqiy va axloqiy asos:

- Ma'naviyat ko'pincha shaxslar va jamoalar uchun axloqiy va axloqiy asos yaratadi. Ko'pgina diniy va ma'naviy urf-odatlar mas'uliyat va mas'uliyat hissini kuchaytirib, qanday qilib ezgu va mazmunli hayot kechirish bo'yicha ko'rsatmalar beradi.

Jamiyat Binosi:

- Ma'naviy amaliyotlar ko'pincha ibodat, ibodat yoki marosimlar kabi kommunal faoliyatni o'z ichiga oladi. Ushbu umumiy tajribalar tegishlilik va hamjamiyat tuyg'usiga hissa qo'shishi, ijtimoiy birdamlik va qo'llab-quvvatlash tarmoqlarini rivojlantirishi mumkin.

English Mexanizmi:

- Ma'naviyat qiyinchilik paytida english mexanizmi bo'lib xizmat qilishi mumkin. Ko'p odamlar qiyin hayotiy voqealar paytida tasalli, kuch va chidamlilik uchun ruhiy e'tiqodlariga murojaat qilishadi. Bu aqliy va hissiy farovonlikni oshirishi mumkin.

Ijtimoiy Adolat va rahm-shafqat:

- Ba'zi ma'naviy an'analar rahm-shafqat, adolat va boshqalarga xizmat qilish kabi qadriyatlarni ta'kidlaydi. Ma'naviyat shaxslar va jamoalarni ijtimoiy adolat tashabbuslari, xayriya ishlari va azob-uqubatlarni engillashtirish harakatlari bilan shug'ullanishga undashi mumkin.

Madaniy O'ziga Xoslik:

- Ma'naviyat ko'pincha madaniy o'ziga xoslikni shakllantirishda hal qiluvchi rol o'ynaydi. Diniy va ma'naviy amaliyotlar ko'plab jamiyatlarning urf-odatlarini va urf-odatlarini bilan ajralmas bo'lib, san'at, musiqa, adabiyot va madaniyatning boshqa jihatlariga ta'sir qiladi.

Maqsad va ma'no hissi:

- Ko'pgina shaxslar uchun ma'naviyat hayotning maqsadi va ma'nosini anglatadi. Bu odamlarga ekzistensial savollarni boshqarishga, yo'nalish tuyg'usini topishga va atrofdagi dunyo bilan chuqurroq aloqa o'rnatishga yordam beradi.

Stressni kamaytirish va farovonlik:

-Ko'pincha ma'naviyat bilan bog'liq bo'lgan meditatsiya, ibodat va ehtiyotkorlik kabi amaliyotlar stressni kamaytirish va umumiy farovonlikni yaxshilash bilan bog'liq. Ushbu amaliyotlar jismoniy, aqliy va hissiy salomatlikka hissa qo'shishi mumkin.

Mojarolarni hal qilish:

- Ba'zi hollarda ma'naviyat yarashish va nizolarni hal qilish manbai bo'lib xizmat qilishi mumkin. Umumiy ma'naviy qadriyatlar muloqot va tushunish, tinchlik va hamkorlikni rivojlantirish uchun umumiy zamin yaratishi mumkin.

Shuni ta'kidlash kerakki, ma'naviyatning jamiyatga ta'siri har xil bo'lishi mumkin va hamma shaxslar yoki jamoalar bir xil e'tiqod yoki tajribaga ega bo'lishi mumkin emas. Bundan tashqari, ma'naviyatning jamiyatdagi o'rnini madaniy, tarixiy va ijtimoiy omillar ta'sirida dinamik va rivojlanayotgan tushunchadir.

Topilmalar ma'naviyatning jamiyatda barqarorlashtiruvchi kuch sifatida harakat qilish, shaxslarni axloqiy kompas bilan ta'minlash va jamoaviy maqsad tuyg'usini tarbiyalash imkoniyatlarini ta'kidlaydi. Biroq, turli xil madaniy va diniy kelib chiqishi ma'naviyatning turli xil ifodalariga hissa qo'shishini tan olib, jamiyatdagi ma'naviy e'tiqod va amaliyotlarning xilma-xilligini tan olish juda muhimdir. Bundan tashqari, ma'naviyat va ijtimoiy-iqtisodiy omillar o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik ma'naviy qadriyatlarni ijtimoiy taraqqiyot uchun qanday qo'llash mumkinligini tushunish uchun qo'shimcha tekshirishni talab qiladi.

Xulosalar:

Xulosa qilib aytganda, ma'naviyat shaxslarning farovonligi va jamiyatlarning birdamligiga sezilarli ta'sir ko'rsatadi. Turli xil ma'naviy istiqbollarni tan olish va hurmat qilish bag'rikenglik va tushunishni rivojlantirishga yordam beradi, natijada ijtimoiy uyg'unlikni rivojlantiradi. Biroq, ma'naviyat va boshqa ijtimoiy omillar o'rtasidagi o'zaro ta'sirlarni o'rganish uchun qo'shimcha tadqiqotlar o'tkazish zarur.

•Ma'naviyat va turli xil ijtimoiy o'lchovlar o'rtasidagi munosabatlar haqidagi tushunchamizni chuqurlashtirish uchun fanlararo tadqiqotlarni rag'batlantirish.

•Ko'proq bag'rikeng va o'zaro bog'liq jamiyatni rivojlantirish uchun turli xil ma'naviy e'tiqod va amaliyotlarni hurmat qiladigan inklyuziv muloqotni targ'ib qiling.

•Ma'naviy qadriyatlarni o'quv dasturlariga singdiradigan, hamdardlik, rahm-shafqat va ijtimoiy mas'uliyat muhimligini ta'kidlaydigan ta'lim dasturlarini amalga oshirish.

•Ma'naviy amaliyotlarning ruhiy salomatlik afzalliklarini targ'ib qiluvchi tashabbuslarni qo'llab-quvvatlash, ularni jamiyatning keng qatlamlari uchun ochiq qilish.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Ma'naviyat: asosiy tushunchalar izohli lug'ati. T.: G'.G'ulom nomidagi nashriyot-matbaa ijodiy uyi, 2010.

2. Ziyomhammadov B., Ziyomammedova S., Qodirova S. Ma'naviyat asoslari. T.: O'zbekiston Milliy etiklopediyasidavlat ilmiy nashriyoti, 2000.

3. Рахмонова Г. Ш. и др. АХЛОҚ–ШАХС ТАРАҚҚИЁТИНИНГ ЮҚОРИ МАЪНАВИЙ ПОЙДЕВОРИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 160-165.

4. Рахмонова Г. Ш. и др. ТАЛАБА-ЁШЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА МАЪНАВИЙ-АХЛОҚИЙ ҚАДРИЯТЛАРНИНГ ЎРНИ ВА АҲАМИЯТИ //BOSHQARUV VA ETIKA QOIDALARI ONLAYN ILMIY JURNALI. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 108-113.

5. Rakhmonova G. S. The Content of the Development of Spiritual and Moral Competencies of Students //EUROPEAN JOURNAL OF INNOVATION IN NONFORMAL EDUCATION. – 2022. – Т. 2. – №. 2. – С. 179-183.

6. Rakhmonova G. S. Development of Spiritual and Moral Competencies in Students as a Pedagogical Problem //International Journal of Culture and Modernity. – 2021. – Т. 11. – С. 311-314.

ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И ВЫБОР ПАКЕРОВ ПРИ КАПИТАЛЬНЫМ РЕМОНТЕ СКВАЖИН

Хайдаров Санжар Илхомович

*Старший преподаватель кафедры «Разработка и эксплуатация нефтяных и газовых месторождений»
Ташкентский государственный технический университет,
Республики Узбекистан, город Ташкент*

Аннотация. Пакер для скважины – незаменимая уплотнительная конструкция, которая работает благодаря деформации. Тем самым создаёт надёжную изоляцию внутри скважин под воздействием механической силы, создаваемой весом буровых труб. Это простой по конструкции элемент, что свидетельствует о его надёжности.

Annotation. A well packer is an indispensable sealing structure that works due to deformation. In this way, it creates reliable insulation inside the shaft under the influence of the mechanical force generated by the weight of the drill pipes. It is a simple element, which indicates its reliability.

Ключевые слова: Пакер, механический пакер, гидравлический пакер, якор, чашечный пакер, надувной пакер, насосно-компрессорная труба, обсадная колонна.

Капитальный ремонт скважин подразумевает проведение комплекса работ по восстановлению работоспособности эксплуатационных колонн.

На первом этапе проведения таких работ делают обследование скважины. Это позволяет выявить глубину забоя, наличие песчаной пробки и общий вид эксплуатационной колонны. При этом часто используют пакер для определения технического состояния эксплуатационных колонн. Установка пакера позволяет выполнить опрессовку колонны для выявления дополнительных поломок. Капитальным ремонтом скважин обычно занимаются специализирующиеся на этом организации, имеющие все необходимое оборудование и опыт.

Пакеры представляют собой устройства, используемые в процессе бурения, эксплуатации и ремонта нефтяных и газовых скважин. Их основное применение – разобщение слоёв породы в открытом стволе и защита внутреннего пространства колонны от воздействия внешней среды. Пакеры позволяют контролировать давление внутри скважины и обеспечивают эффективное управление процессом добычи нефти и газа, а так же проводить множество скважинных операций под высоким давлением. Существует несколько типов пакеров, которые могут быть использованы в зависимости от конкретных скважинных условий.

Одним из наиболее распространённых типов является:

Механический пакер, который спускается на заданную глубину и механически путём осевых перемещений устанавливается внутри обсадной колонны. После разгрузки веса НКТ (БТ) резиновые элементы пакера

раздуваются и создают герметизацию (плотное уплотнение) над и под пакерной зоной.

Чашечный пакер в отличие от механических не имеет закоривающих устройств (плашек). В пакерах применены специальные самоуплотняющиеся манжеты, что обеспечивают мягкое воздействие на стенки ОК, обеспечивает лёгкий срыв и многократность проведения СПО. Для пакеровки не требуются веса труб, осевых перемещений, возможна установка пакера в любом интервале эксплуатационной колонны и на любой глубине.

Надувной пакер не имеет закоривающих устройств (плашек), устанавливаются гидравлический, путём создания давления в трубках НКТ / ГНКТ/ СНКТ. Применяются в вертикальных, наклонных, горизонтальных скважинах, в скважинах бутылочного типа и эллипсоидной формы в месте посадки пакера. Пакер способен проходить через участки скважины с меньшим диаметром и при активации раздуваться до 2-х раз относительно исходного диаметра, что невозможно в любых других типах пакеров.

Разбуриваемый пакер, работает по принципу гидравлической фиксации. Устанавливается внутри обсадной колонны, а также в открытом стволе скважины с помощью установочного инструмента. Пакеры различаются на извлекаемые и не извлекаемые, при необходимости разбуриваются с помощью фрезерующих разрушающих инструментов. Гидравлический пакер создаёт плотное уплотнение между стенками скважины и обсадной колонной, что позволяет контролировать давление и эффективно управлять процессом скважинных операций.

Важно выбирать правильный тип пакера для каждого проекта, учитывая конкретные условия скважины и требования к добыче. Неправильный выбор

пакера может привести к проблемам с управлением давлением, а также к повреждению обсадной колонны и другому оборудованию внутри скважины.

Ниже представлены некоторые тип пакера и варианты их применения.

ПРО-ЯМО-ЯГ(Ф), ПРО-ЯМ-ЯГ(Ф)

Пакеры механические с гидравлическим якорем (на 100 МПа)

- ГРП
- ТКРС

Предназначены для герметичного разобщения интервалов ствола обсадной колонны и её защиты от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций.

ПРО-ЯВЖ

Пакер с упором на забой с верхним механическим якорем (на 35 МПа)

- Добыча
- ППД
- ТКРС
- ЛНЭК
- ШГН

Предназначен для длительного герметичного разобщения интервалов ствола обсадной колонны и её защиты от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций.

ПРО-ЯДЖ-О-М

Пакер механический двухстороннего действия осевой установки с уменьшенной нагрузкой до 40-80 кН при пакеровке (на 35 МПа).

- ППД

Предназначен для герметичного длительного разобщения интервалов ствола обсадной колонны нагнетательной скважины и её защиты от динамического воздействия закачиваемой воды

ПРО-ЯМО4-ЯГ4, П-ЯМО4-ЯГ4

Пакеры механические с гидравлическим якорем и увеличенным проходным каналом до 75,9 мм осевой установки на 100 и 63 Мпа.

- ГРП
- Добыча
- ППД
- ТКРС
- ЛНЭК

Предназначены для герметичного разобщения интервалов ствола обсадной колонны и её защиты от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций

ПРО-ЯВЖТ

Пакер с упором на забой с регулируемой нагрузкой снятия и верхним механическим якорем (на 35 МПа)

- ГРП
- Добыча
- ППД
- ТКРС
- ЛНЭК
- ШГН

Предназначен для длительного герметичного разобщения интервалов ствола обсадной колонны и её защиты от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций.

П-ЯДЖ-О, П-ЯДЖ

Пакеры механические двухстороннего действия (на 25 МПа)

- ППД

Предназначен для герметичного длительного разобщения интервалов ствола обсадной колонны нагнетательной скважины и её защиты от динамического воздействия закачиваемой воды

ПРО-ЯМО4-КБ

Пакер механический на 100 МПа

- ГРП
- Добыча
- ППД
- ТКРС
- ЛНЭК

Предназначен для герметичного разобщения интервалов ствола обсадной колонны и защиты её от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций

ПРО-Ш-К-ЯМО, ПРО-Ш-К-ЯМ

Пакеры механические с уравнительным клапаном.

- ГРП
- Добыча
- ППД
- ТКРС
- ЛНЭК
- ШГН

Предназначены для длительного герметичного разобщения интервалов ствола обсадной колонны и её защиты от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций

ПРО-ЯМО3-Н

Пакер механический осевой установки натяжением колонны (на 35 МПа с тремя системами безопасного извлечения).

- Добыча
- ППД

Предназначен для герметичного разобщения интервалов ствола обсадной колонны и её защиты от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций.

ПРО-Ш-К-ЯМО2-ЯГ1(М)

Пакер механический нижний для селективных обработок осевой установки с гидравлическим якорем и уравнивающим клапаном (на 70 МПа).

- ГРП
- Добыча
- ППД
- ТКРС
- ЛНЭК
- ШГН

Предназначен для длительного герметичного разобщения интервалов ствола обсадной колонны и её защиты от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций

ПРО-ЯМО, ПРО-ЯМ

Пакеры механические (на 100 МПа).

- ГРП
- Добыча
- ППД
- ТКРС
- ЛНЭК
- ШГН

Предназначены для герметичного разобщения интервалов ствола обсадной колонны и её защиты от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций

ПРО-ЯТ-О, ПРО-ЯТ

Пакеры-трубодержатели механические двухстороннего действия с возможностью натяжения колонны НКТ (на 35 МПа).

- ГРП
- Добыча
- ППД
- ТКРС
- ЛНЭК
- ШГН

Предназначены для герметичного разобщения интервалов ствола обсадной колонны и её защиты от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций.

ПРО-ЯМОГ(М)

Пакеры механические осевой установки (на 70, 50 МПа).

- ГРП
- Добыча
- ППД
- ТКРС
- ЛНЭК
- ШГН

Предназначены для герметичного разобшения интервалов ствола обсадной колонны и её защиты от динамического воздействия рабочей среды в процессе проведения различных технологических операций.

Литература:

1. «Справочник мастера КРС по сложным работам» Ю.В. Ваганов, А.В. Кустышев. Тюмень ТюмГНГУ-2016г.
2. Каталог научно-производственная фирма «Пакер».
3. <http://npf-paker.ru/katalog/169/2442/>

BOLALARNI RASIONAL OVQATLANTIRISH

*To'rayeva Ra'no Ravshnbek qizi,
Sadullayeva Zulayho Alisherovna
Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchilari*

Annotatsiya: Ushbu maqolada bolalarni ovqatlantirish, uning turlari, o'ziga hos jihatlari haqida nazariy bilimlar muhokama qilinadi. Bundan tashqari maqolada bollarni rasional ovqatlantirishning o'ziga xos jihatlari tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: bolalar, ovqatlantirish, rasional, tabiiy, sut, chaqaloq.

Tabiiy - ko'krak suti bilan ovqatlantirish. Bu bola tuhilgandan 1-1,5 yil ichida adekvat ovqatlantirishning tabiiy shakli hisoblanadi. Ko'krak suti bilan emizish bola hayotining birinchi 6-oyligida to'g'ri ovqatlantirishning yagona usuli hisoblanadi. Tugruqxonada chaqaloqni birinchi marta ko'krakga qo'yish birinchi muloqot muolojasi bilan olib boriladi. Vaqtiga yetib tuhilgan chaqaloqda tug'lgandan so'ng 102-150 min orasida ovqat qidirishning tug'ma dasturiga asosan ko'krakni emish uchun imkoniyatlar bor: ona ko'kragiga emaklab borish, oqzini katta ochgan holda qol va ogizning koordinasion xarakati bilan ko'krak uchini qidirish, ko'krakni so'rish va uyqusi kelgunicha emish. Ko'krak bilan emizishni bola tug'lgandan keyin birinchi soat davrida boshlash kerak, chunki bu vaqtda bolaning ikkala refleksi (qidiruv va sorish), ko'krak bezi sohasi sezgirligi onaning taktill stimulyasiyasi bu vaqtda yuqori bo'ladi. Tug'ruqdan keyin teri muloqoti yaqinroq bo'lishi kerak, asoratlanmagan tug'ruqdan so'ng, ona qorniga bolani yotqizib qo'yish tavsiya etiladi.

Ona va bola sog'ligi uchun ko'krak suti bilan emizishning afzalliklari Emizikli bola uchun:

- Disseptik kasalliklarning tarqalishi va davomiyligi pasayadi
- Respirator infeksiyalardan himoyani ta'minlaydi
- Otit va otit qaytalanishining tarqalishini kamaytiradi
- Chaqaloqlar nekrotik enterokoliti, bakteremiya, meningit, botulizm va siydik yo'llari infeksiyasidan himoyalaydi
- Autoimmun kasalliklarga moyillikni kamaytiradi
- To'satdan o'lim sindromiga moyillikni kamaytiradi
- Sigir sutiga allergiya rivojlanishi moyilligini pasaytiradi
- Katta yoshdagi bolalarda semirishga moyillikni kamaytiradi
- Sut tarkibida yarim to'yinmagan yog' kislotalarni borligi tufayli psixomotor rivojlanish va ko'rish o'tkirligi oshadi

- IQ shkalasi boyicha aqliy rivojlanish ko'rsatgichi ortadi, bu sut tarkibidagi omillar yoki yuqori stimulligi bilan bog'liq

- Jag' nuqsonlari kamayadi Ona uchun:

- Bola tuhilgandan keyin ko'krak bilan emizishni erta boshlash, onaning tug'ruqdan keyin kuch tiklashiga, bachadon involyusiyasi tezlashuviga va qon ketishni oldini olishga, shu bilan birga onalar o'limini pasayishiga, onada gemoglobin zahirasini saqlashga, qon ketishini pasayishi hisobiga, uning organizmida temir miqdorini ko'payishiga olib keladi

- Klimaks oldi yoshi davrida ko'krak bezi saramasiga moyillikni kamaytiradi

- Tuxumdonlar saramasiga moyillikni pasaytiradi

- Suyaklar mineralizasiyasini yaxshilaydi va shu orqali klimaks oldi yoshi davrida son suyagi sinishiga moyillikni pasaytiradi.

Og'iz suti - sariq yo'ki kulrang-sariq rangdagi yelimsimon, quyuyq suyuqlik, homiladorlikning oxirida va tug'ruqdan keyin birinchi 3 kunida ajraladi. Isitilganda yengil eriydi. Og'iz sutida oqsil, vit A, karotin, askorbin kislotasi, vit V12, Ye, tuzlar, doimiy sutga nisbatan ko'p bo'ladi. Albumin va globulin fraksiyalari kazeindan ko'proq. Kazein laktasiyaning 4-kunidan boshlab paydo bo'ladi, uning miqdori asta-sekin ko'payadi. Bolani ko'krakga qo'yishdan oldin og'iz sutida IgA, yog va sut shakari yetuk sutga nisbatan kam bo'ladi. Og'iz suti oqsili bola oqsil zardobiga o'xshashligi sababli o'zgarmagan holda so'riladi. Og'iz suti gemotrof va amniotrof oziqlanish davrlari o'rtasidagi oraliq shakli va laktotrof oziqlanish boshlanishi hisoblanadi. Birinchi kunlarda og'iz sutining energetik qiymati 1500 kkal/l, 2-kunda - 1100kkal/l, 3 - kunda 800 kkal/lga teng keladi. Etuk (doimiy) sut - bir necha kundan keyin ishlab chiqiladi, uning miqdori oshadi, ko'krak bezlari to'lishadi, shishadi va og'ir bo'ladi. Bu xolat "sutni otishi" deb ataladi. Erta sut - emizishning boshida ishlab chiqiladi. Kechki sut - emizishning oxirida ishlab chiqiladi. Rangi oq, erda sutga nisbatan unda yoglar ko'p. Bu yog' tabiiy ovqatlantirishda asosiy energiya manbai bo'lib hisoblanadi. Erta sut kechki sutga qaraganda, havorang tusda, u ko'p hajmda ajraladi va boshqa komponentlar bilan ta'minlaydi. Birinchi 6 oyligida issiq iqlim bo'lishiga qaramay, qo'shimcha suyuqlik ichirish mumkin emas. Agar bola chanqashni suv bilan qoniqtirsa, ko'krak sutini kam miqdorda emadi. Sun'iy ovqatlantirish - bolani ona suti o'rnini bosuvchi aralashmalar bilan shisha idishdan ovqatlantirish, bunda bolani kuniga bir marta ko'krak suti bilan emizish yo'ki ko'krak suti xajmi 50-100 ml ga teng bolishi ham mumkin. Sun'iy ovqatlantirish bola uchun fiziologik hisoblanmaydi, bolaning kelgusi hayotidagi biologik xususiyatlarni o'zgarishi va kasallanish spektrini o'zgartiradi. Aralash va sun'iy ovqatlantirish faqatgina hayot ko'rsatmasiga asosan o'tkaziladi, agar onasida adekvat laktasiya bolmasa, bolada surunkali och qolishga yuqori moyillik bo'lsa. 4-10% tuqqan ayollarda adekvat laktasiya bo'lmaydi. Ona tomonidan tabiiy ovqatlantirishga qarshi ko'rsatmalar: • Sil

kasalligining basillo ajralishi bilan kechadigan ochiq shakli; • VICH infeksiyasi; • O'ta xavfli infeksiya (chechak, sibir yarasi), qoqshol; • Yurak, buyrak, jigar kasalliklarining dekompensasiya davri; • O'tkir ruhiy kasalliklar; • Xavfli o'smalar; Agar onasi quyidagi yuqumli kasalliklar - qizamiq, suv chechak bilan kasallangan bo'lsa, u holda bolaga immunoglobulin yuborilgandan so'ng ko'krak bilan emizilsa bo'ladi. Terlama, surunkali gepatit, ich burug, salmonellezda - ona sutini sog'ib, sterilizasiyadan keyin bolaga berish mumkin. O'RVI, angina, bronxit va pnevmoniyadan keyin onaning tana qarorati tushsa va umumiy ahvoli yaxshilansa bolani emizishga ruxsat beriladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Belozеров Yu.M. Detskaya kardiologiya. M. 2004. 597 s.
2. "Bolezni detey rannego vozrasta", - rukovodstvo dlya vrachev pod redaksiyei A.A.Baranova, - Moskva-Ivanova, 1998, -s.241-257.
3. Denisov M.Yu. Prakticheskaya gastroenterologiya dlya pediatria. M., 2001.
4. Kaganov S.Yu. Bronxialnaya astma u detey i yee klassifikatsiya. V kn.: Bronxialnaya astma u detey. Pod red. S.Yu. Kaganova. M: Meditsina 1999; 12-27. 5. Klinicheskaya meditsina. Spravochnik prakticheskogo vracha. M., 1997, T.1, str.497-501.
6. Lasisa O.I. , Lasisa T.S. Bronxialnaya astma v praktike semeynogo vracha. - Kiev: ZAO "Atlant UMS". - 2001. - 263 s.
7. Moshich P.S., V.M.Sidelnikova, D.Yu.Krivchenya. "Kardiologiya detskogo vozrasta". Moskva, 2004 god.
8. Nazirov F.G., Denisov I.N., Ulumbekova E.G.. Spravochnik-putevoditel prakticheskogo vracha. 2000 god.

TAYANCH-HARAKAT SISTEMASI KASALLIKLARIDA REABILITATSIYA ISHLARINI OLIB BORISH USULLARI

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchilari
Yangiboyeva Dilfuza Yangiboyevna
Muratova Shahnoza Shuxratovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada tayanch-harakat sistemasi kasalliklarida reabilitatsiya ishlarini lib borish usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: Kinematika, kontraktura, jarohat, skolioz, kifoz, lordoz.

Kinematika lotinchada «harakatlanish» ma'nosini bildirib, reabilitatsiyada inson harakat a'zolarini, ularning fiziologiyasini o'rganuvchi fanning bir bo'limi hisoblanadi. Insonning harakatiga javob beruvchi tizim tayanch-harakat tizimidir. Tayanch harakat tizimi organizmning asosiy vazn qismini egallaydi va u ikki qismdan iborat: 1-aktiv qismi (faol); 2-passiv qismi (nofaol). Bu ikki qismning tuzilishi farqli: faol qism muskullardan iborat, passiv qism esa suyaklar hamda ularga biriktirilgan boylam va paylardan iborat. Muskullar, suyaklar va boylamlar bir-biriga bog'liq. Insonning yer yuzida aniq harakatlanishini ta'minlashda markaziy va periferik asab tizimining ahamiyati katta. Odam gavdasining biror qismi harakatga kelganda, avvalo, shu harakat qaysi bo'g'imlarda sodir bo'layotgani, bo'g'imlar holatini, muskullar qay tarzda ish bajarayotganini ko'z oldimizga keltirishimiz kerak. Odam gavdasini muvozanatda saqlanishi uchun og'irlik markazidan vertikal chiziq gavda tayanch sathining ichidan o'tishi kerak. Shundagina gavdani vertikal holatda saqlab turish mumkin. Gavdani yoki gavda ayrim qismlarini noto'g'ri tutilishi noproporsional va assimetrik tarzda turishi asosan muskullar patologiyasi mavjudligidan dalolat beradi. Shu tariqa muskullarning yaxshi rivojlanmaganligi (tug'ma nuqson) yoki biror yetkazilgan jarohat natijasida muskul tuzilishi o'zgarishini nazarda tutishimiz kerak. Qattiq kuyish, kuchli chuqur jarohat yoki o'tkir ta'sirli kimyoviy modda muskul tuzilishi butunligini buzadi. Bir qancha vaqt mobaynida muskul to'qimasi o'zini regeneratsiyalaydi (tiklab oladi), lekin bitishi jarayonida zarar ko'rgan muskul qismida biriktiruvchi chandiq to'qima hosil bo'ladi. Bu to'qima elastik va cho'ziluvchan bo'lmaydi. Natijada muskul bitib ketgan, lekin tuzilishi, harakati, faoliyati o'zgargan bo'ladi. Ushbu holat – kontraktura deb nomlanadi. Harakatga salbiy ta'sir ko'rsatadigan omillar, ya'ni inson organizmiga va aynan harakat a'zolari (mushak, suyak, paylar va bo'g'inlar) ga ta'sir etuvchi ko'pgina omillar mavjud: – muskul to'qimasining yallig'lanishi (miozit); – suyak to'qimasining yallig'lanishi (osteit, osteomyelit); – bo'g'inlar yallig'lanishi (artrit). Artritlar ko'pgina infeksiyali va

allergik kasalliklar belgisi bo'lib, insonga ancha zarar yetkazadi. Xususan, revmatizm kasalligida, bo'g'inlarda mavjud bo'lgan biriktiruvchi to'qimaning yallig'lanishi kuzatiladi. Bu kasallikni esa β -gemolitik streptokokk keltirib chiqaradi. Demak, bakterial yoki virus infeksiyasini harakat chegaralanishiga olib keluvchi omil, deb hisoblaymiz. Jarohat – harakat chegaralanishiga olib keluvchi yana bir jiddiy omil hisoblanadi. Jarohat turlari juda ko'p bo'lib, ulardan kesilgan jarohat (kesuvchi jism ta'sirida), uzilgan jarohat, teshilgan yoki chopilgan jarohat, shilingan jarohat turlari mavjud. Muskullar - harakatlanishi asab tolalari orqali yetib keluvchi impulslarga bog'liq bo'ladi. Ya'ni, asab impuls ta'sirida, u yoki bu muskul harakatlanib qisqaradi va o'z vazifasini bajaradi. Agar bemor markaziy yoki periferik asab kasalligiga duchor bo'lgan bo'lsa, bu harakat buzilishida o'z ta'sirini ko'rsatadi. Masalan, umurtqa pog'onasi orasidan asab tolalar bo'yin qismida zararlangan bo'lsa, insonning nafaqat qo'llari, balki oyoqlari hamda kichik chanoq sohasi organlari ham zararlanishi mumkin. Yuz nervining yallig'lanishi yuz tuzilishini o'zgarishiga (assimmetriyasiga) sabab bo'ladi va natijada yallig'langan tomon muskullari faoliyati buziladi, ya'ni yutish va chaynash jarayoni qiyinlashadi. Bolalar kasalliklarida harakat buzilishi va chegaralanishi Yuqorida aytib o'tilgan kasalliklar va jarohatlar bolalarda ham ko'p uchraydi. Lekin asosiy o'rinni bolalar harakatsizlanishiga olib keluvchi omil – raxit kasalligi egallaydi. Bu kasallik bir yoshgacha bo'lgan bolalarda ko'p uchraydi. Raxit kasalligida – D vitamini tanqisligi natijasida bola organizmida kalsiy (Ca) moddasi kamayib ketishi, kalsiy almashinuvining buzilishi kuzatiladi. Bu esa salbiy ta'sir ko'rsatadi. Organizmda kalsiy moddasi yaxshi o'zlashtirilmaganligi uchun bolada soch to'kilishi, kuchli terlash, injiqlik, mushaklar tortilishi, gipotrofiya (ozib ketishi), rivojlanishning orqada qolishi va osteomalyatsiya (suyak yumshab ketishi), osteodeformatsiya (suyaklarning qiyshayib ketishi) kuzatiladi. Kifoz haqida tushuncha. Kifoz – umurtqa pog'onasining frontal, ya'ni old yoki orqa tomonga qiyshayishi hisoblanadi. Uning kelib chiqish sabablari skolioznikiga o'xshash bo'lib, yumshoq o'rinda yotish, 2 oylikdan 2 yoshgacha bo'lgan davrda bolalarni bir xil vaziyatda yotqizish, 3 yoshgacha bo'lgan davrda raxit kasalligini boshdan kechirishi (raxit kasalligi ham bolalar suyaklarining yumshab ketishi va umurtqa pog'onasining qiyshayishiga olib keladi) va hokazolarni sabab qilib ko'rsatish mumkin. Umurtqa pog'onasi qiyshayishini davolashda (ikkala holda ham) davolash badantarbiyasi va massaj yetakchi o'rinni egallaydi. Osteoxondroz kasalligida massajni qo'llash. Osteoxondroz kasalligi o'rta yoshli va katta yoshli aholi o'rtasida ko'p uchraydigan kasallik. Kasallik etiologiyasi asosida quyidagi ko'pgina omillar yotadi: noto'g'ri ovqatlanish, kam harakatlilik, moddalar almashinuvining buzilishi, endokrin bezlar faoliyatining buzilishi, (ayniqsa, qalqonsimon bez va buyrak usti bezi). Asosan, moddalar almashinuvining buzilishi organizmda shunday o'zgarishlar keltirib chiqaradiki, bunda tog'ay to'qimasi yumshoqlashib, parchalanib ketadi. Natijada

to‘qimaning elastikligi yo‘qolib, harakat chegaralanadi, umurtqa pog‘onasi tog‘ay to‘qimalarida yallig‘lanish o‘choqlari va og‘riqlar paydo bo‘ladi. Organizmda tog‘ay to‘qimasi, asosan, bo‘g‘imlar xaltasida, umurtqalararo disklarda yuqalashib ketadi va disk ezilib qoladi. Natijada disklar orasidan chiqib ketuvchi asab tolalari siqilib qoladi, faoliyati buziladi, yallig‘lanishlar paydo bo‘ladi. Bu kasallikni davolashda, avvalo, tog‘ay to‘qimasini tiklash uchun – xondropoetik va yallig‘lanishga qarshi dori-vositalari, ratsional ovqatlanish va fizioterapiya muolajalari qo‘llanilishi mumkin. Fizioterapevtik muolajalardan – elektroforez, UVCH-terapiya va massaj, keyinchalik (o‘tkir og‘riqli sindromlar va yallig‘lanish alomatlari yo‘qolganda) davolovchi jismoniy tarbiya qo‘llaniladi. So‘ngra umurtqa pog‘onasining xastalangan bo‘limida umumiy massaj qo‘llaniladi. Shuningdek, suv ichida tortib qo‘yish muolajasi ham umurtqalar orasi ochilishiga va qisilgan asablar ozod bo‘lib, qon bilan yaxshi ta‘minlanishiga va faoliyati tiklanishiga olib keladi Bolalarda raxit kasalligi va unda massajni qo‘llash. Bu kasallik 2 oydan 2–3 yoshgacha bo‘lgan bolalarda, kasallikdan keyingi asoratlari esa 1 yoshdan 7 yoshgacha bo‘lgan bolalarda va undan kattalarda ham aniqlanadi. D vitamini mavjud bo‘lgan oziqovqat mahsulotlari – tuxum sarig‘i, jigar, sariyog‘, baliq va baliq moyi, mol go‘shiti, qizil sabzi, ko‘katlar, loviya va boshqa qator sabzavotlar tavsiya etiladi. Bu mahsulotlarda mavjud bo‘lgan turli xil vitaminlar va minerallar emizikli bola organizmiga ona suti bilan kiradi. Kasallikni oldini olish maqsadida yosh bolalarga 2 oylikdan boshlab D3 vitaminini spirtli yoki yog‘li eritmasi 1–3 tomchidan buyuriladi. Raxitga chalingan bolada quyidagi belgi va alomatlar payda bo‘ladi: ko‘p terlashi (ayniqsa uyqu paytida), injiqlik, yig‘loqilik, tez-tez kasal bo‘lishi, boshning ensa sohasida soch to‘kilishi. Agar boshlang‘ich bosqichlarda kasallik davolanmasa, D vitamin yetishmovchiligi avjiga chiqib, suyaklar tarkibi o‘zgaradi, ular yumshab ketadi. Bunday bolalarda tishlar yorib chiqishi kechikadi, tirnoqlar dag‘al va xira bo‘lib qoladi, sinuvchan bo‘ladi. Kasallikning og‘ir holatlarida kalla suyaklari va ko‘krak suyaklari qiyshayishi (deformatsiyasi) kuzatiladi. Yura boshlagan bolalarda esa oyoq suyaklari qiyshayishi (O shaklida yoki X shaklida) kuzatiladi. D vitamin yetishmovchiligi deyarli barcha moddalar almashinuviga ta‘sir etadi va natijada organizmda kalsiy (Ca) moddasi yaxshi o‘zlashtirilmaydi, hatto suyaklar tarkibidan ham yuvilib ketadi. Bu esa suyaklar yumshab ketishiga olib keladi. Bola yaxshi o‘smaydi, kech o‘tiradi, kech yuradi, intellektual (aqliy) rivojlanish ham kechikadi. Kasallikni davolashda, eng avval, onalarga bu kasallik haqida to‘liq ma‘lumot berishdan boshlash kerak. Emizikli ona to‘g‘ri ovqatlansa, bolani to‘g‘ri ovqatlantirsa, to‘g‘ri parvarishlasa, bunday noxushliklar yuzaga kelmaydi. Oziq-ovqat ratsionini to‘g‘ri tashlik qilish, kunlik ratsionda oqsillar, yog‘lar, uglevod larni to‘g‘ri balanslangan (muvozanatlangan) holatga keltirish, raxit kasalligini davolash va profilaktikasida muhim o‘rin egallaydi. Medikamentoz davolash D3 vitaminining eritmalaridan terapevtik dozalarda buyurishdan, tarkibida Ca (kalsiy) moddasi va D

vitamin mavjud bo'lgan mahsulotlar ratsionga kiritilishidan boshlanadi. Shuningdek, oftobda ertalabki soatlarda bolani sayr qildirish kerak bo'ladi. Odam terisida quyosh nuri ta'sirida ham D provitamini ishlab chiqariladi. Bundan tashqari davo sifatida massaj, davolovchi jismoniy tarbiya, tuzli eritmalar, quyosh va havo vannalari ham yaxshi natija beradi. Bolalarda raxit kasalligida, massaj umumiy va alohida tana qismlari uchun qo'llaniladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. F.Sh.Bahodirova. Reabilitatsiya, massaj va mehnat bn davolash. Toshkent «IQTISOD-MOLIYA» 2016
2. Usmonxodjayeva A.A. , Adilov SH.Q. Umumiy va xususiy fizioterapiya asoslari o'quv qo'llanmasi, 2008-yil , TTA
3. Internet saytlari: tma.uz, ziyo.uz.com, , tibbiyot.uz
4. Ulxo'jayeva K.E., Xudoyberganova B.T. Fizioterapiya va tibbiy reabilitatsiya. T., 2004.

СОГ'ЛОМ TURMUSH TARZINI TARG'IB QILISH

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchisi
Allberganova Sevinchoy Ruslanovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada sog'lom turmush tarsi tushunchasi, uning o'ziga hos xususiyatlari, sog'lm turmush tarzining targ'ib qilish va sog'lom turmush tarzning oltin qoidalari atroflicha muhokama qilingan.

Kalit so'zlar: sog'lom, turmush tarzi, qoida, kun tartibi.

Sog'lom turmush tarzi – bu sog'liqni saqlash va mustahkamlashga, ish qobiliyatining yuqori darajasini ta'minlashga, faol uzoq umr ko'rishga qaratilgan, ilmiy asoslangan tibbiy va gigienik me'yorlarga asoslangan gigienik xulq-atvor, ya'ni odamlarning sog'lig'ini saqlash va mustahkamlashga qaratilgan turmush tarzi.

Sog'lom turmush tarzining asosiy aspektlari:

- salomatlikni mustahkamlovchi turmush tarzi, jismoniy va ruhiy zo'riqish o'rtasidagi mutanosiblik;
- jismoniy tarbiya va chiniqish;
- muvozanatli ovqatlanish;
- odamlar o'rtasidagi uyg'un munosabatlar;
- to'g'ri jinsiy aloqa;
- ish va turmush tarzida shaxsiy gigiena va mas'uliyatli gigienik xatti -harakatlar;
- yomon odatlarga salbiy munosabat.

Sog'lom turmush tarziga rioya qilish istisnosiz hamma odamlarga taalluqlidir: ham sog'lom, ham sog'lig'ida ayrim nuqsonlari bo'lganlarga.

Insonning o'zi sog'lom turmush tarziga rioya qilish orqali sog'lig'ini mustahkamlashi mumkin, lekin tana o'sishi va qarishi bilan zarur harakatlar oshib boradi. Afsuski, sog'lik, u yoki bu maqsadga erishishning muhim hayotiy ehtiyoji sifatida, qarilik yaqin haqiqatga aylanganda, odam tomonidan anglab yetiladi.

Har qanday harakatning qiymati maqsadning ahamiyati, unga erishish ehtimoli va tatarbiyasi bilan belgilanadi. Insonning xulq-atvori yoki turmush tarzi qoniqtirilishi lozim bo'lgan biologik va ijtimoiy ehtiyojlarga bog'liq (masalan, ochlik va chanqoqlikni qondirish, ish topshirig'ini bajarish, dam olish, oila qurish, bolalarni tarbiyalash va hok). Ma'lumki, zamonaviy odamning kasalliklari, birinchi navbatda, uning turmush tarzi va kundalik xatti-harakatlariga bog'liq. Hozirgi vaqtda sog'lom turmush tarzi kasalliklarning oldini olishning asosi hisoblanadi.

Sog'lom turmush tarzining shakllanishi odam tomonidan tashqaridan olingan ma'lumotlar orqali, turmush tarzini teskari aloqa, o'z his-tuyg'ularini, ob'ektiv morfofunktsional ko'rsatkichlar dinamikasini, ega bo'lgan valeologik bilimlar bilan o'zaro munosabatini tahlil qilish yordamida to'grilash orqali amalga oshiriladi. Sog'lom turmush tarzini shakllantirish juda uzoq davom etadigan jarayon bo'lib, butun umr davom etishi mumkin. Sog'lom turmush tarziga rioya qilish natijasida tanada sodir bo'ladigan o'zgarishlardan kelib chiqadigan teskari aloqa darhol ish bermaydi, ratsional turmush tarziga o'tishning ijobiy ta'siri ba'zan yillar davomida kechiktiriladi.

Sog'lom turmush tarzi odatiy hol bo'lib qolgan ko'plab yoqimli hayot sharoitlaridan voz kechishni (ortiqcha ovqatlanish, qulaylik, spirtli ichimliklar va hok) va aksincha, ularga o'rganmagan odam uchun doimiy va muntazam zo'riqishlarni va qattiq cheklovlar mavjud bo'lgan turmush tarzini ko'zda tutadi. Sog'lom turmush tarziga o'tishning birinchi davrida odamning intilishlarini qo'llab-quvvatlash, uning sog'lig'i, funktsional ko'rsatkichlaridagi ijobiy o'zgarishlarni ko'rsatish uchun zarur maslahatlar berish o'ta muhimdir.

Shaxsning sog'lom turmush tarziga o'tishida quyidagilar kelib chiqsa samaradorligini bildiradi:

- ijobiy va samarali tarzda xavf omillarining ta'sirini, kasallanishini kamaytirganda yoki yo'q qilganda va natijada davolanish xarajatlarini kamaytirganda;
- inson hayotining sog'lom va bardoshli bo'lishiga hissa qo'shganda;
- yaxshi oilaviy munosabatlar, bolalar salomatligi va baxtini ta'minlaganda;
- shaxsning o'zini o'zi anglash ehtiyojini qondirish uchun asos bo'lib, yuqori ijtimoiy faollik va ijtimoiy muvaffaqiyatni ta'minlaganda;
- shaxsning yuqori ish qobiliyatini, ishda charchoqning kamayishini, yuqori mehnat unumdorligini va shu asosda katta moddiy boylikka olib kelganda;
- yomon odatlardan voz kechish, faol dam olish vositalari va usullaridan unumli foydalanish bilan vaqt byudjetini oqilona tashkil etish va taqsimlash imkonini berganda;
- quvnoqlik, yaxshi kayfiyat va optimizmni ta'minlaganda.

Inson salomatligi ko'p omillarga va aksariya hollarda insonning turmush tarziga bog'liq:

- genetik omillar – 15-20%;
- atrof-muhit holati – 20-25%;
- tibbiy ta'minot – 10-15%;
- odamlarning yashash sharoitlari va turmush tarzi – 50-55%.

Xavf omillarining odamga ta'siri faqat individualdir va ma'lum bir kasallikning rivojlanish ehtimoli organizmning moslashish qobiliyatiga bog'liq.

SUVNI KIMYOVIY BIRIKMALAR BILAN ZARARSIZLANTIRISH

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchisi
Latipova Rohat Zaripovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada Suvni tozlash va uning turlari tahlil qilinadi Bunda xalqaro tajriba o'rganilgan holda uning turlariga to'xtalib o'tilga.

Kalit so'zlar: suv, xlor, kimyo, gidroxlorid.

Rossiya suvni zararsizlantirish maqsadida xlor ishlatgan birinchi davlatlar qatoriga kiradi (1910 yil). Ilgarilari suvni xlorlash faqat suv orqali tarqaladigan epidemik kasalliklar ko'payganda qo'llanilgan. Hozirgi kunda suvni xlorlash keng tarqalgan va ishonchli profilaktik tadbirlardan biri bo'lib, suv orqali tarqalishi mumkin bo'lgan epidemiyalarning oldini olishda muhim o'rin tutgan. Xlorlash jarayoni suvni xlor (gaz) bilan yoki tarkibida faollashgan xlorli, oksidlovchi va bakteriotsid ta'sirga ega kimyoviy birikmalar, masalan, xlorli ohak, natriy gipoxloridning uchdan ikki asosli tuzi bilan tozalashga asoslangandir. Kuzatiladigan kimyoviy jarayonni quyidagicha ifodalash mumkin. Xlomi suvga qo'shganda u gadrolizga uchraydi: $C l_2 + H_2O = HOCl + HCl$, ya'ni bunda xlorat kislota bilan xlorli kislota hosil bo'ladi. Xloming bakteriotsidlik ta'sirini aniqlashga tegishli hamma gipotezalarda xlorli kislota ahamiyatiga katta o'rin berilgan. Avvallari xlorli kislota suvda atomar kislorodgacha parchalanishi (tenglamada $HOCl = HCl + O$), bakteriotsid xususiyatga ega deyilgan. Hozirgi kunda bunday tushuncha to'liq emas deb topilgan. Aniqlanishicha, rH 6,0 ga teng bo'lgan tabiiy suvda xlorli kislota H- va OCl^+ (gidroxlorid - ion) gacha dissotsiyalanadi, bu tenglamada $HOCl = H + OCl^+ + rH = 7,2-7,5$ bo'lganda suvda miqdori jihatidan xlorid kislota bilan gipoxlorid ioni bir xil, lekin rH ko'rsatkichi oshishi bilan tenglama o'ng tomonga og'adi. Xlorid kislota va gipoxlorid - ion shaklida suvda uchraydigan xlor, ozot faol xlor deb belgilangan. O'tkazilgan yangi tekshirishlar shuni ko'rsatadiki, suv xlorlanganda suvdagi mikroblarga asosan xlorli kislota, qolaversa, bir qancha sust gipoxlorid ion bakteriotsid ta'sir ko'rsatadi. Yirik vodoprovodlarda suvni xlorlash uchun uning gazli turidan foydalaniladi. Buning uchun po'lat ballonlarda yoki sistemalarda keltirilgan xlor suvga qo'shiladigan xlomi qadoqlarga bo'lib berib turadigan maxsus taqsimlagichlarga ulanadi. Kichikroq vodoprovodlarda faol xlor o'miga xlorli ohak ishlatiladi. Xlorli ohak saqlab qo'yilganda parchalanib ketishi mumkin. Yorug'lik, namlik va yuqori haroratda faol xlor tez yo'qolib ketadi. Shuning uchun xlorli ohak bochkalarda qorong'i, salqin, quruq, yaxshi shamollatib turiladigan binolarda saqlanadi, ishlatish oldidan esa uning faolligi tekshiriladi. Xlorli ohak tarkibida 36% gacha faol xlor bor. Amalda

qoMlaniladigan xlorli ohak tarkibida odatda, 20-25% faol xlor boMadi. Natriy gipoxloridning uchdan ikki asosli tuzi xlorli ohakka qaraganda ancha barqaror va tarkibida 50-52% faol xlor boMadi. Ko'p yillik tajribalar shuni ko'rsatadiki, zararsizlantirilgandan keyin suv tarkibida 0,3-0,5 mg/litr qoldiq xlor boMishi kerak. Qoldiq xloming bu miqdori bir tomondan zararsizlantirishga ishonch hosil qilinganligidan dalolat bersa, ikkinchi tomondan suvning organoleptik xossasini o'zgartirmaydi. Yuqoridagi usulda tozalangan suv ichak kasalliklarini chaqiruvchi mikroblardan (ich terlama, paratiflar, ichburug1, vabo, salmonella, patogen shtammi ichak tayoqchasi) dan butunlay tozalanadi. Poliomiyelet chaqiruvchi viruslardan xoli qilishi to'g'risida aniq maMumotlar yo'q. Shunisi aniqki, ko'pchilik kasal chaqiruvchi viruslar xlorlangan suvda o'z faolligini saqlaydi. Shu sababli suvni zararsizlantirish uchun tarkibida ko'p miqdorda ammoniy tutgan birikma bilan qo'shib olib boriladi. Bu usulda xlorldashda zararsizlantirishga mo'ljallangan suvga ammiak qo'shiladi, 1-2 daqiqadan so'ng xlor qo'shiladi. Bunda suv tarkibida bakteritsidlik xususiyatiga ega bo'lgan xloramin NH_2Cl - monoxloramin va $NHCl_2$ - dixloramin hosil boMadi. Bulaming ichida monoxloraminning bakteritsid xususiyati ammoniy birikmasining xlorga boMgan nisbatiga bogMiq. NH_3Cl ni har xil tenglikda 1:3, 1:4, 1:6, 1:8 qoMlash, suv ning tarkibiga qarab keltirilgan tengliklardan birini tanlash mumkin. Xloramin bilan suvni zararsizlantirish xlor bilan zararsizlantirishga nisbatan sekin o'tadi, shu sababli xlor bilan tarkibida ko'p miqdorda ammoniy tutgan birikma qo'shib olib borilganda suvni zararsizlantirish muddati 2 soatdan kam boMmasligi kerak. Agar vodoprovod uchun olinadigan suv manbai tarkibida ammoniy tuzlari boMsa, bunda oddiy xlorldash usulini qoMlaganda ham xloramin hosil boMadi, bu o'z navbatida suvni zararsizlantirish muddatini uzaytiradi. Shu sababli xlorldashning natijasini aniqlashda qoldiq xlor bilan bir qatorda xloramin miqdorim ham aniqlash kerak. Tabiiyki, suv bilan uni zararsizlantirish uchun qoMlaniladigan kimyoviy reagentlar orasida 30 daqiqalik bogManish boMishi kerak. Undan keyingi qoldiq xlor miqdori suvni zararsizlantirish sifatini belgilaydi.

Suvni xlorning katta miqdori bilan zararsizlantirish. Bu usul qoMlanganda suvga 10-20 mg/l hisobidan xlor qo'shiladi, bunda 15 daqiqa ichida xlor yuqori darajada, ishonchli bakteritsid ta'sir ko'rsatadi. Katta miqdordagi xlor bilan hatto loyqa suvni ham 30-60 daqiqa ichida zararsizlantirish mumkin. Bunday katta miqdordali xlorga chidamli kasal chaqiruvchi Bernet rikketiysi, ichburug* amyobasi, tuberkulyoz bakteriyasi, viruslar qirilib ketadi. Lekin xloming shunday katta miqdorida ham sporalari Sibir yarasini chaqiruvchi va gijja tuxumlari o'zining hayot faoliyatini saqlab qoladi. Bunday usulda xlorldashda suvda ko'p miqdorda qoldiq xlor bo'lgani uchun uning organoleptik xususiyatiga ta'sir qiladi. Shu sababli bunday suvlarni ortiqcha xlordan xoli qilish maqsadida dextlorlanadi. Dextlorlash suvni faol ko'mir suzgichdan o'tkazish yoki har 1 g qoldiq xlorga 3,5 mg giposulfit natriy ($Na_2S_2O_3 \cdot 5H_2O$) qo'shish tufayli

erishiladi. Ortiqcha xlorlash usulidan odatda ekspeditsiyada, harbiy sharoitda tanish bo‘lmagan suv manbaini zararsizlantirishda va yoz kunlari vodoprovod suvini iste‘mol qiluvchilar orasida ichak kasalliklari ko‘p tarqalganda foydalaniladi.

Foydalanilgan adabiyotlar

1. Otaboyev Sh., Z.Iidoyatova. "Ekologiya, gigiyena va sihat-salomatlik", "Fan" nashriyoti 2007 y.
2. Otaboyev Sh. "Ekologiya, din va salomatlik", Toshkent islom universiteti, 2007 y.
3. Ismoilov M.N. "Bolalar va o'smirlar gigiyenasi", Darslik, Toshkent, 1994 y.
Demidenko N.M. tahriri ostida "Gigiyena", Toshkent, 2002 y.
4. Shayxova G.I. tahriri ostida "Bolalar va o'smirlar gigiyenasi", Toshkent, 2004 y.
5. Bahritdinov Sh.S., Xudoyberganov A.S. "Nutritsiologiya", Toshkent, 2000 y.
6. Отабоев Ш., Искандаров Т.И. "Коммунальная гигиена", Ташкент, 1997 y.

DORILARNING OQSILLAR BILAN BOG'LANISHI

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchisi
Quryozova Gulzebo Farhodova*

Annotatsiya: Ushbu maqolada dorilarning oqsillar bilan bog'lanishining o'ziga xos xususiyatlari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: dori, oqsil, qon, limfa, hujayra, metabolit.

Qonga va limfa oqimiga tushgan dorining bir qismi qon oqsillari bilan bog'lanadi, bu o'z navbatida dori farmakokinetikasi va farmakodinamikasiga ta'sir qiladi, chunki dorining oqsillar bilan bog'langan qismi faollik ko'rsatmaydi, chunki ular «nishon» hujayra bilan o'zaro ta'sirga kirishmaydi. Qon oqsillari o'ziga xos tuzilishga ega bo'lib, turli dori moddalari yoki ularning metabolitlari bilan o'zlarining faol markazlari yordamida bog'lanadi. Bog'lanish tezligi va mustahkamligi oqsil ning koni'ormalsion ko'rinishi va oqsil markazlarining dori molekulasiga bilan o'xshashligi va hosil bo'ladigan bog'larning (kovalent, ion, vodorod, vandervaal) tabiatiga bog'liq. Dori va oqsillarning o'zaro ta'siri qaytar jarayon bo'lib, massa ta'siri qonuniga bo'ysunadi. Bu jarayon juda tez kechadi, $T \ll 20 \text{ m/sck}$ atrofida bo'ladi va dorining qondan chiqib kctishini ta'minlamaydi, chunki oqsil dori kompleksi hujayra qobig'idan o'tmaydi. Dorining kiritilayotgan miqdori uning chiqib kctayotgan miqdoriga teng bo'lganda dorining qon va to'qimadagi miqdori teng bo'ladi. Dori jigar va buyraklar, bosh miya orqali o'tayotganda ma'lum darajada faolsizlanadi va oqsillar bilan bog'lanadi. Bu holatda dissotsiatsiya darajasi hosil bo'lgan oqsil dori kompleksiga hamma vaqt ham teng bo'lmaydi. Shu sababli ba'zi bir dori moddalarining qonda yoki to'qimada ko'proq to'planishi kuzatilishi mumkin. Masalan, propranolol va gidralazin jigardan birinchi marta o'tayotganda metabolizmga uchraydi. Bu holda oqsil bilan dorining bog'langan qismi qancha ko'p bo'lsa, dori to'qimaga shunchalik kam tushadi va jigarda metabolizmga tez uchraydi. Dorining organizmda tarqalish hajmi qancha ko'p bo'lsa, uning qondagi miqdori shuncha kam bo'ladi. Dori moddalari barcha oqsil fraksiyalari (albuminlar, globulinlar) hamda qon lipoproteinlari, kislotali alfa-glikoproteinlar bilan bog'lanishi mumkin. Masalan, tetratsiklinlar 14 foizgacha albuminlar. 38 foizgacha turli lipoproteinlar, 8 foizgacha boshqa oqsillar bilan bog'lanishi mumkin. Morfin va kodein ko'proq globulinlar; aminazin, imizin-lipoproteinlar; propranalol va verapamil esa kislotali alfa-glikoproteinlar bilan bog'lanadi. Ko'p hollarda oqsil depo vazifasini bajaradi. Dori va oqsil orasidagi bog' qaytar ko'rinishda bo'lganligi sababli, qondan chiqib ketgan har bir dorining faol molckulasi oqsil kompleksining dissotsiatsiyalanishi hisobiga to'ldiriladi. Bu hodisa dori molekulasining qon va to'qima

oqsiliga yaqinligiga ega bo'lganda kuzatiladi. Dorining to'qima oqsili va yog'larga yaqinligi yuqori bo'lsa. dorining qondagi miqdori kam, to'qimada esa yuqori bo'ladi. Masalan, dori 75 foizga oqsillar bilan bog'langanda, miya va yog'larga so'rilmagach uning bu to'qimalarda miqdori ortadi, bu esa oqsil dori kompleksi dissotsiatsiya hisobiga to'ldiriladi. Shu sababli qonda dori miqdori kamayadi. miya to'qimalarida va yog'larda uning miqdori ortadi. Ba'zi to'qimalarda. masalan, qalqonsimon bez to'qimasida yod va mis, suyak to'qimasida esa tetratsiklinlar yaxshi to'planadi. Tana kuyganda, o'sma kasalligi, yurak yetishmovchiligi, jigar kasalliklarida, nefrotik sindrom, sepsis, turli jarohatlar, uzoq yotgan bemorlarda va qariyalarda oqsil miqdori kamayib ketadi. Miokard infarkti, buyrak ko'chirib o'tkazilganda, jarrohlik operatsiyalaridan keyingi davrda, o'sma kasalliklarida, qon kasalligida, yarali kolitda kislotali alfa-glikoproteinlar ko'payadi. Gipotireoz, surunkali o'pka kasalliklari. alkogolizmda lipoproteinlar miqdori ortadi. Biriktiruvchi to'qima kasalliklari. jigarining surunkali kasalliklarida, mieloma kasalligida globulinlar miqdori ortadi. KJinikada uchraydigan yuqorida sanab o'tilgan holatlar dorining qondagi va to'qimadagi sof holdagi miqdorini ko'paytirishi yoki, aksincha, kamaytirishi mumkin. shu sababli bunday holatlarda bemorga dorini miqdorlashda buni nazarda tutish amaliy ahamiyatga ega. Ayniqsa, buyrak va jigarining surunkali kasalliklari oqsillarning sifat o'zgarishiga sabab bo'ladi, bu esa dorilarning oqsil bilan bog'lanishini o'zgartiradi. Dori moddalarining oqsil bilan bog'lanishining buzilishi turli yo'nalishda bo'ladi. Masalan, yurak yetishmovchiligida xinidinning oqsil bilan bog'lanishi (86 foizdan 82 foizga) kamayadi. surunkali o'pka yetishmovchiligida (84 foizdan 93 foizga) ortadi, yoki jarrohlik operatsiyalaridan keyin (78,5 foizdan 87,5 foizga) ortadi. Keyingi ikki klinik vaziyatlarda xinidinning oqsil bilan bog'lanish jarayonining ko'payishini qondagi oqsillarda konformatsion o'zgarishlar sababli, xinidin bilan bog'lanadigan markazlarning ko'payishi bilan tushuntirish mumkin. Buyrak faoliyati susayishi bilan kechadigan klinik holatlarda bemorlarda, difenin, butadion, barbituratlar, salitsilatlar va sulfanilamidlarining albuminlar bilan bog'lanish foizi sog'lom odamlarga nisbatan kamayadi.

YUQUMLI KASALLIKLAR TASHXISLASH USULLARI

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchisi
Zaripova Shirin Yaqubboy qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yuqumli kasalliklar tashxislash usullari, ularning turlari tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: kasallik, yuqumli, tashxislash, bemor.

Yuqumli kasalliklarni tashxislash asosan 3 bosqichda amalga oshiriladi: 1-klinik (subyektiv va obyektiv); 2-laboratoriyaviy; 3-instrumental. Yuqumli kasalliklarga chalingan bemorlarni tashxislashda birinchi bosqich muhim ahamiyat kasb etadi. Subyektiv tekshirish bemor shikoyatlari, kasal va kasallik tarixini o'z ichiga oladi. Yuqumli kasalliklarda bulardan tashqari epidemiologik anamnez katta ahamiyat kasb etadi. Bemor shikoyatlari batafsil va faol ravishda yig'ilishi muvofiqdir, chunki bemor ba'zi bir shikoyatlarga (holsizlik, badan sarg'ayishi, darmonsizlik va boshqalarga) e'tibor bermaydi. Epidemiologik anamnezda vrach faraz qilayotgan kasallik turg'unlik davri davomida kasallik manbai bilan muvofiq, u yoki bu oziq-ovqat mahsulotlari, suv iste'moli, teri va shilliq qavatlar butunligi buzilishi bilan boradigan muolajalarga e'tibor qaratishi lozim. Obyektiv ko'rganda, xuddi boshqa fanlardagidek, organ va tizmalar galma-gal ko'zdan kechiriladi. Aksariyat bemodarda teri va ko'rinarli shilliq qavatlarda o'zgarish namoyon bo'lishi e'tiboiga olinib, diqqat bilan ko'zdan kechirilishi lozim. Terining rangi, toshgan toshmalar tavsifi (o'mi, toshish bosqichi, soni, xarakteri), gemorrajiyalarning tavsifi va shilliq qavatlardagi o'zgarishlar (Filatov-K oplik, M ursu, enantemalar) tashxis qo'yishning asosi hisoblanadi. Yuqumli kasalliklarni tashxislashda muhim ahamiyat kasb etadigan o'zgarishlar (o'lchami kattalashishi, harakatchanlik, og'riq) muhim ahamiyat kasb etadi.

Infeksiyon jarayonga berilgan boshqa a'zo va tizimlarda bo'ladigan o'zgarishlarga batafsil o'sha kasalliklar bo'yicha muhimi va amaliyotda to'xtalib o'tiladi. Yuqumli kasalliklar klinik tashxislanib, laboratoriyaviy usullar bilan tasdiqlanadi. Qon, siydik va najasning umumiy tahlili tashxisot uchun muhim ahamiyat kasb etadi. Periferik qondagi har bir element o'zgarishi u yoki bu kasallikdan dalolat berishi mumkin. Diareya sindromi bilan kechuvchi kasalliklarda eritrotsit yoki gemoglobin miqdori oshishi, bakterial infeksiyalarda leykotsitoz, virusli infeksiyalarda leykopeniya, parazitlar kasalliklarda eozinofiliya, yalliglanish jarayonida EChT o'zgarishi kuzatiladi. Yuqori va davomli toksikozlarda va ba'zi yuqumli kasalliklarda siydikda oqsil, tsilindr, eritrotsitlar, bakteriyalar topilishi qayd qilinadi. Ichak infeksiyalarida najasning umumiy tavsifining o'zgarishi juda ahamiyatli. Bu kasalliklarda najasning makroskopik (hidi, shakli, patologik aralashmalar) va mikroskopik (hazm bo'lmagan ovqatlar, eritrotsit, gijja tuxumlari, soddajonzotlar va h.k.) xususiyatlari o'zgaradi. Yuqumli kasalliklarni tashxislashda bakteriologik tekshiruv asosiy o'rinlardan birini egallaydi. Bakteriologik tekshiruv uchun qon, siydik, najas, suyak ko'migi, rozeola, orqa miya suyugligi kabi materiallar xizmat qiladi. Materiallar, albatta, steril sharoitlarda olinishi muvofiqdir. Serologik

tekshiruvlar ko'pchilik yuqumli kasalliklarni tashxislashda muhim ahamiyat kasb etadi. Serologik tekshiruvlar qon zardobidagi antigen yoki antitelalami aniqlashga asoslangan. Komplementni biriktirish reaksiyasi (KBR), passivgemagglutinatsiya reaksiyasi (PGAR), agglutinatsiya reaksiyasi (AR), Vidal, Rayt reaksiyalari asosan antitelalami aniqlashga, O-agregat gemagglutinatsiya (O-AGA), autoeritrotsitlar bilan gemagglutinatsiya reaksiyasi (AEGR) antigenlarni aniqlashga asoslangandir. Keyingi uslublar kasallikning birinchi kunidan natijasini ko'rsatadi. Immunoferrment tahlil (IFT) yordamida ham antigen va antitelalami aniqlash mumkin. XX asning oxirlarida amaliyotga tadbiiq qilingan zanjirli polimeraz reaksiyasi (ZPR) qo'zg'atuvchining nafaqat antigen va antitelalami, balki nuklein kislotalarni (RNK, DNK) aniqlashga asoslangan. Bu usullar VGlaming etiologik tizimini o'rganishda keng qo'llanilmoqda. Albatta, bu usullarning ham ijobiy va salbiy tom onlari mavjud. Ba'zi kasalliklarda bu usul bilan tez tashxis qo'yish mumkin. Masalan, salmonellyoz, dizenteriya, toksoplazmoz, virusli gepatitlar kabi kasalliklarda kasallikning birinchi kunidan tashxis qo'yish mumkin. Ba'zi kasalliklarda esa bu reaksiyalar yillar mobaynida ijobiy natija berishi mumkin. Masalan, qora oqsokda Rayt reaksiyasi 1,5-2-yil, Xedderson 3-5-yilgacha musbat natija beradi. Biologik tekshiruv usuli asosan ilmiy tadqiqotlar va ba'zi yuqumli kasalliklar (botulizm) uchun qo'llaniladi. Tashxisot uchun laboratoriya hayvonlari (dengiz cho'chqachasi, oq sichqon) xizmat qiladi. Teri alleigik sinamalari asosan surunkali yuqumli kasalliklar va ba'zi o'tkir kasalliklar tashxisoti uchun qo'llaniladi. Qora oqsokda Byume sinamasi, kuydirgida antraksin, tulyaremiyada — tulyarin, tuberkulyozda mantu va boshqalar. Kasallik davomida patologik jarayonga jigar ham qo'shilgan bo'lsa, unda biokimyoviy tekshiruvlar amalga oshiriladi. Hozirgi paytda gepatobiliar sistemasida bo'ladigan o'zgarishlarsindrom prinsipi asosida o'rganiladi va quyidagi sindromlar: a) tsitolitik sindrom; b) gepatodepressiv sindrom; v) mezenximal yallig'lanish sindromi; g) xolestatik sindromi; d) porto-kaval shunt sindromi tavofut qilinadi. Tsitolitik sindrom indikatorlari jumlasiga alaninamino-transferaza (AlAT), aspartaminotransferaza (AsAT), laktatdehidrogenaza (LDG), aldolaza fermentlari kiradi. O'tkir virusli gepatitlarda yuqoridagi fermentlarning faolligi oshadi. Gepatodepressiv sindrom indikatorlari o'z ichiga jigar yutishajratish funksiyasini ko'rsatuvchi (brom sulfalein, indometatsinli sinamalar) proagulyatorlar va qon ivishiga qarshi komponentlar, oqsil sintezigabog'liq (qondagi albumin) lipidlar almashinuviga bog'liq (xolesterin) indikatorlarini oladi. Amaliyotda ko'pincha qon ko'rsatkichlari fibrinogen, protrombin indeksi, prokonvertin, fibrinolitik faollik, oqsil sinteziga bog'lik albumin hamda lipidlar almashinuvini ko'rsatuvchi xolesterin aniqlanadi. O'tkir va surunkali virusli gepatitlarda yuqoridagi ko'rsatkichlarning sintezi kamayganligi xos bo'ladi. Kam ayish darajasi kasallikning kechish og'irligini belgilaydi. Mezenximal yallig'lanish sindromi globulin, timol va sulema sinamalari, IgM, IgA, IgE kabi indikatorlarni o'ziga birlashtiradi. O'tkir va surunkali gepatitlarda ularning ko'rsatkichi sezilarli darajada o'zgaradi. Bu sindrom indikatorlari kasallikni tashxislashda, kasallik davri va patologik jarayonning faolligini aniqlashda, davolash taxminini baholash uchun qo'llaniladi. Timol sinamasi VG bilan og'rigan bemorlarda yuqori bo'ladi, sulema sinamasi esa kam ayadi. Sulema sinamasining 1 ml va undan past ko'rsatkichi o'tkazilgan sirrozlarga xos bo'ladi. Qon zardobidagi globulinlar jigar

holatini ko'rsatuvchi asosiy ko'rsatkichlardandir. Bu ko'rsatkich VGV bilan kasallangan bemorlar qon zardobida yuqori bo'ladi. O't dimlanish sindromi, bilirubin (umumiy, bevosita, bilvosita), ishqoriy fosfataza, 5-nukleotidaza, GGTF fermentlari, o't kislotalari, xolesterin, b-LP va triglitserid kabi indikatorlarni o'z ichiga oladi. Virusli gepatitlarda bilirubin almashinuvini tomonidan chuqur o'zgarishlar kuzatiladi. Qondagi giperbilirubinemiya bevosita bilirubin fraksiyasi hisobidan bo'ladi. Ishqoriy fosfataza fermenti faolligi faqatgina gepatobilier sistema kasalliklarida emas, balki suyaklar shikastlanishi, raxit kasalligida, biriamchi giperparatireoidizm kabi kasalliklardakuzatiladi. Jigar va o't yo'li kasalliklarida ishqoriy fosfataza faolligi oshishi o'tning dimlanishidan darak beradi. 5-nukleotidaza fermenti faolligining oshish qonuniyati ishqoriy fosfatazaga nisbatan sezgirroq bo'ladi. Qon zardobidagi xolesterin miqdori jigar osti o't dimlanishida ham oshishi mumkin. Uning ko'payish darajasi o't dimlanishi davriyligiga bog'liq. Portokaval shunt sindromi indikatorlari bo'lib ammiak, fenol, indol, skatol va bir necha aminokislotalar (triptofan, metionin) xizmat qiladi. Bu ko'rsatkichlar miqdori o'tkir jigar ensefalopatiyasi, jigar komasi va jigar sirrozlarida oshadi. Yuqumli kasalliklarni tashxislashda invaziv (laparotomiya, laparoskopiya, rektoromonoskopiya tekshirish) usullar va noinvaziv (UTT, komputerli tomografiya, rengenoskopiya) usullar muhim ahamiyat kasb etadi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Otabekov N.S., Mamatqulov I.X. // O'zbekiston tibbiyotjurnali. 2000, 1-2:16-17.
2. Ahmedova M.D., Boboxo'jayev S.N. // O'zbekiston tibbiyotjurnali 2005 № 1:67-68.
3. Ахмедова М.Д., Нарэнев И.А. //И н ф е к ц и я , иммунитет и фармакология. Ташкент, 2004.-№2.71-75.
4. А хмедова М .Д ., М ум и н о в У.А. //И н ф е к ц и я , иммунитет и фармакология. Ташкент, 2004.-№ 2.31-33.
5. Ahmedova M.J. va boshqalar. Yuqumli kasalliklar va bemorlar parvarishi. Toshkent, 2002

YUQUMLI KASALLIKLARNI DAVOLASH TAMOYILLARI VA USULLARI

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchisi
Rajabova Risolat Farxod qizi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada yuqumli kasalliklarni hususiyatlari, ularni davolash tamoyillari va usullari tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: kasallik, yuqumli, davolash, tamoyil, usul.

Yuqumli kasallik bilan og'rigan bemomi davolash usullari etiologik va patogenetik jihatdan asoslangan hamda uning o'ziga to'g'ri keladigan bo'lishi kerak. Yuqumli kasalliklarda qo'llaniladigan dori vositalari quyidagi guruhlariga bo'linadi: A) Antibiotiklar: 1. Penitsillin guruhi: - tabiiy: benzilpenitsillin (natriy va kaliy tuzlari), benzilpenitsillin prokain, fenoksimetilpenitsillin, benzatin benzilpenitsillin - sun'iy: oksatsillin, am pitsillin, am oksitsillin, karbennitsillin, tikartsillin, azlotsillin, piperatsillin. Bu vositalar gramm musbat (streptokokk, stafilokokk, pnevmokokk), gramm manfiy (gonokokk, meningokokk), kuydirgi, treponem alarga kuchli ta'sir qiladi. 2. Tsefalosporinlar: I avlod-kefzol, tsefaleksin, tsefadrosil; II avlod-tseklor, tsefUroksim aksetil; III avlod-klaforan, rotsefin; IV avlod-tsefmetazon, tseftirom. Bular asosan kokklarga ta'sir qiladi. 3. Beta-laktam antibiotiklari: aztreonam, im ipenem. 4. Tetratsiklin guruhi: tabiiy - tetratsiklin; sun'iy - doksitsiklin gidroxlorid. 5. Streptom itsin guruhi: streptom itsin, degidrostreptom itsin. Bu guruhga yuqoridagilardan tashqari, oksitetratsiklin, m orfotsiklin, rifam pitsin kiradi. Bular ham ta'sir doirasi keng antibiotiklardir. Ular gram m usbat va grammanfiy bakteriyalariga ta'sir ko'rsatadi. 6. Levomitsetin gumhi - levom itsetin, levomitsetin suksinat ta'sir doirasi ancha keng grammanfiy va grammusbat bakteriyalar, rikketsiyalaiga ta'sir ko'rsatadi. 7. Aminoglikozidlan neomitsin, gentamitsin, kanamitsin, tobromitsin, metilmitsin, amikatsin. Bu vositalar ham grammusbat ham gram m anfiy bakteriyaiarga ta'sir ko'rsatadi. 8. Makrolidlar va azalidlar: eritrom itsin, spiramitsin, klaritromitsin, azitromitsin. Bular grammusbat bakteriyalariga ta'sir ko'rsatadi. 9. Polimiksinlan polimiksin V, polimiksin M. Bu vositalar grammanfiy mikroblar (shigella, salmonella, esherixiya, ko'k yiring tayoqchasi) ga kuchli ta'sir ko'rsatadi. 10. Linkom itsin guruhi: linkom itsin, klindomitsin 11. Zamburug'larga qarshi antibiotiklar nistatin, levorin, amfoteritsin V, flukonazal mikozlarda qo'llaniladi. 12. Tuberkulezga qarshi preparatlar: izoniazid, rifampitsin, sireptomitsin, kanamitsin, PASK, tioatsetazon B. Sulfanilamidlar: Sulfadimidin, sulfadiazin, sulfametoksin, sulfadimetoksin, sulfalen, sulgin, ftalozol, sulfapiridazin, madribon, salozopiridazin. Bu vositalar og'iz orqali berilganda ichakdagi konsentratsiyalari yuqori bo'lib, patogen

mikroblarga kuchli ta'sir qiladi. 8-oksixinolin hosilalari: enteroseptol, intestopan, 5-nok, miksofarm, intetriks, nitroksolin. Ular ham mikroblarga qarshi ta'sir ko'rsatadi. Naftridin hosilalari vaftorxinollar: oksalin kislotasi, pipem ed kislotasi, nalidil kislotasi, tarivid, sifloks, lomefloksatsin, norfloksatsin, ofloksatsin, pefloksatsin, tsiprofloksatsin. Xinoksalin hosilalari: xinoksidin, dioksidin, dioksikol. Nitrofurantoin hosilalari: nitrofurantoin, furazolidon, m akm iror, nifkol, furagin, furazolin. Viruslaiga qarshi preparatlar: interferon (IFN) lar (reaferon, roferon, intron A, viferon, pegasis, remantadin, atsiklovir). - Interferenogenlar (amiksin, tsikloferon, neovir). - Nukleozidlar: ribavirin, zeffiks. G. Parazitar kasalliklarni davolashda metronidazol, omizol, tinidazol, fansidar, alb endazol, mebendazol kabi preparatlar amaliyotda qo'llanilmokda. D. Bakteriofagoterapiya — bakteriofag nukleoproteiddan tashkil topgan juda m ayda oqsil zarralardan iborat. U tirik, biroq m ustaqil yashay olm aydi. Ichburug4, vabo, gazli gangerenada bakteriofag bilan davolash yaxshi natija beradi. E. Zardob bilan davolash — seroterapiya. Zardoblar ham m a vaqt Bezredko usulida ishlatiladi. A w alo mushak orasiga 0,5-1 ml, 1-2 soat o'tgach qolgan ham m a qismi yuboriladi. Oxirgi yillarda poliglobulin qo'llanilmokda. Undagi G dan tashqari Ig A va ternir moddasini biriktiradigan oqsil m odda — transferrin bor. Transferrin bakteriotsid xususiyatga ham egadir. Yo. Immunoterapiya: 1) spetsifik; 2) nospetsifik. Spetsifik immunoterapiya organizmning immun tizimiga o'ziga xos, y a'ni spetsifikomil bilan ta'sir ko'rsatish prinsipiga asoslangan. Bunda har xil vaksinalarva shifobaxsh zardoblardan foydalaniladi. Vaksina — o'ldirilgan yoki patogenlik xususiyati yo'qotilgan va antigenlik xususiyati saqlangan bakteriyalardan tayyorlanadi. Vaksina asosan yuqumli kasalliklarning surunkali shakllarida (brutsellyoz, tulyarem iya, ichburug'da) qo'llaniladi. Yuqumli kasalliklarni patogenetik davolash muhim tadbirlardan biridir. Patogenetik davolash har bir kasallikda yuzaga keladigan patologik o'zgarishlarga moslab buyuriladi. Umumiy zaharlanishga qarshi preparatlar (5-10% li glyukoza, reopoliglyukin, gemodez) intoksikatsiya yuzaga kelganda, tuzli eritmalar ("Disol", "Trisol", "Xlosol", "Kvartasol") dehidratatsiya kuzatilganda buyurilsa, jigar yallig'lanishi bilan boradigan kasalliklarda gepatoprotektorlar (kobavit, fosfogliv, tiotriazolin, essel forte, geptral, gepabene, karsil) o't haydovchi preparatlar (ursosan, xolasas, febixol, namatak qiyomi) tavsiya qilinadi. Hazm qilish faoliyati buzilganda ferment preparatlari (kreon, mezim forte, penzital), disbakterioz yuzaga kelsa, eubiotiklar (bifidum bakterin, lineks, xilak forte) buyuriladi. Umumiy - quv atlash maqsadida vitaminlar va polivitaminlarni buyurish o'rinlidir. Oxirgi yillarda yuqumli kasalliklarni davolashda kortikosteroidlar keng qo'llanilmoqda. Buyrak usti bezidan quyidagi gormonlar: gidrokortizon, kortikosteron, aldosteron, dezoksikortikosteron ajratib olingan. Steroid gormonlarning sintez yo'li bilan olinganlari: kortizon, prednizolon, triamtsinolon, deksametazon ham keng qo'llanilmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Otabekov N.S., Mamatqulov I.X. // O‘zbekiston tibbiyotjurnali. 2000 , 1-2:16-17.
2. Ahmedova M .D., Boboxo‘jayev S.N. // O‘zbekiston tibbiyotjurnali 2005 № 1:67-68.
3. Ахмедова М .Д., Нарэнев И.А. //И н ф е к ц и я , иммунитет и фармакология. Ташкент, 2004.-№2.71 -75.
4. А хмедова М .Д ., М ум и н ов У.А. //И н ф е к ц и я , им м унитет и фармакология. Ташкент, 2004.-№ 2.31-33.
5. Ahmedova M.J. va boshqalar. Yuqumii kasalliklarva bemorlar parvarishi. Toshkent, 2002

FIZIOTERAPIYADA MASSAJ QANDAY FOYDA BERADI

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchisi
Asqarova Dilfuza Sharifboyevna*

Ushbu maqolada massaj terapiyasi fizioterapiyaning muhim jihati bo'lib, bemorlar uchun juda ko'p foyda keltiradi. Bu og'riqni, mushaklarning kuchlanishini va qattiqligini kamaytirishga, harakat orolig'ini yaxshilashga va jarohatlar va operatsiyalardan tiklanishni kuchaytirishga yordam beradi. Bundan tashqari, u dam olishga yordam beradi, stress va xavotirni kamaytiradi va kayfiyatni yaxshilaydi. Ushbu maqolada biz fizioterapiyada massaj terapiyasining ahamiyatini o'rganamiz va uning foydalari, usullari va natijalarini muhokama qilamiz.

Kalit so'zlar: massaj, terapiya, bemor, og'riq.

Massaj terapiyasi asrlar davomida shifo va yengillikni targ'ib qilish uchun ishlatilgan. So'nggi paytlarda, ayniqsa, fizioterapiya sohasida juda mashhur bo'ldi. Massaj terapiyasi turli xil texnikalar yordamida yumshoq to'qimalarni, shu jumladan mushaklar, tendonlar, ligamentlar va fastsiyalarni manipulyatsiya qilishni o'z ichiga oladi. Fizioterapevtlar ko'pincha massajdan davolanish rejasining bir qismi sifatida bemorlarga jarohatlardan xalos bo'lish, harakatchanlikni yaxshilash, og'riq va qattiqlikni kamaytirish va dam olishga yordam berish uchun foydalanadilar. Massaj terapiyasi fizioterapiyaning muhim qismidir, chunki u bemorlar uchun juda ko'p foyda keltiradi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, massaj terapiyasi og'riq va mushaklarning kuchlanishini kamaytiradi, harakat doirasini yaxshilaydi va jarohatlar va operatsiyalardan tiklanishni kuchaytiradi. Shuningdek, u dam olishga yordam beradi, stress va xavotirni kamaytiradi va kayfiyatni yaxshilaydi. Journal of Pain Research jurnalida chop etilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, massaj terapiyasi tizza osteoartriti bo'lgan bemorlarda og'riqni kamaytiradi va harakat doirasini yaxshilaydi. Xalqaro terapevtik massaj va Kuzov jurnalida chop etilgan yana bir tadqiqot shuni ko'rsatdiki, massaj terapiyasi surunkali bel og'rig'i bo'lgan bemorlarda mushaklarning kuchlanishini kamaytiradi va moslashuvchanlikni yaxshilaydi. Bundan tashqari, massaj terapiyasi sport jarohatlarini davolashda samarali bo'lishi mumkin. Journal of Athletic Training jurnalida chop etilgan tadqiqot shuni ko'rsatdiki, massaj terapiyasi mushaklarning og'rig'ini kamaytirishga va sportchilarning moslashuvchanligini yaxshilashga yordam beradi. Bemorning ehtiyojlari va ahvoriga qarab fizioterapevtlar foydalanadigan turli xil massaj usullari mavjud. Ba'zi umumiy texnikalarga quyidagilar kiradi:

1. Shved massaji: bu yumshoq va tasalli beruvchi massaj usuli bo'lib, u bo'shashishni rag'batlantirish va qon aylanishini yaxshilash uchun uzun zarbalar, xamir va dumaloq harakatlarni o'z ichiga oladi.

2. Chuqur to'qimalarni massaj qilish: ushbu usul mushaklarning surunkali kuchlanishini va yopishqoqligini yo'qotish uchun chuqurroq bosimni o'z ichiga oladi. Ba'zida bu noqulay bo'lishi mumkin, ammo og'riq va qattqlikni kamaytirishda samarali bo'ladi.

3. Trigger nuqtasi massaji: ushbu usul og'riq va kuchlanishni yo'qotish uchun mushaklarning ma'lum nuqtalariga bosim o'tkazishni o'z ichiga oladi.

4. Miyofasiyal bo'shatish: ushbu usul taranglikni yo'qotish va harakatchanlikni yaxshilash uchun biriktiruvchi to'qimalarga yumshoq bosimni o'z ichiga oladi. Massaj terapiyasi jismoniy va psixologik jihatdan juda ko'p afzalliklarga ega. Jismoniy jihatdan massaj terapiyasi mumkin:

1. Og'riq va qattqlikni kamaytiring: massaj mushaklarning kuchlanishini engillashtiradi, yallig'lanishni kamaytiradi va qon aylanishini yaxshilaydi, bu og'riq va qattqlikni kamaytirishga yordam beradi.

2. Harakat oralig'ini yaxshilang: massaj qo'shma harakatchanlik va moslashuvchanlikni yaxshilashga yordam beradi, bu esa harakat doirasini yaxshilaydi.

3. Qayta tiklashni kuchaytirish: massaj qon oqimini yaxshilash va davolanishni rag'batlantirish orqali jarohatlar va operatsiyalardan tiklanish vaqtini qisqartirishga yordam beradi. Psixologik jihatdan massaj terapiyasi mumkin:

1. Stress va xavotirni kamaytiring: massaj dam olishga yordam beradi va stress gormonlarini kamaytiradi, bu esa tashvishlarni kamaytirishga yordam beradi.

2. Kayfiyatni yaxshilang: massaj kayfiyatni yaxshilashga yordam beradigan organizmning tabiiy kimyoviy moddalari bo'lgan endorfin ishlab chiqarishni ko'paytirishi mumkin. Massaj terapiyasi fizioterapiya sohasida qimmatli vositadir. Bu bemorlarga jarohatlardan xalos bo'lishga, og'riq va qattqlikni kamaytirishga va harakatchanlikni yaxshilashga yordam beradi. Shuningdek, u stress va xavotirni kamaytirish va kayfiyatni yaxshilash kabi ko'plab psixologik afzalliklarga ega bo'lishi mumkin. Ammo shuni ta'kidlash kerakki, massaj terapiyasi mustaqil davolash emas, balki ko'pincha jismoniy mashqlar va cho'zish kabi boshqa fizioterapiya muolajalari bilan birgalikda qo'llaniladi. Massaj terapiyasi ko'plab sharoitlar uchun samarali va xavfsiz davolash variantidir. U bemorlarga jarohatlardan xalos bo'lish va ularning umumiy salomatligi va farovonligini yaxshilashga yordam beradigan keng qamrovli fizioterapiya davolash rejasining bir qismi sifatida ishlatilishi mumkin. Shu bilan birga, massaj terapiyasini o'tkazish tajribasiga ega bo'lgan malakali fizioterapevt xizmatiga murojaat qilish muhimdir. Shuningdek, bemorlar massaj terapiyasini boshlashdan oldin fizioterapevtga har qanday sog'liq holati yoki dori-darmonlari to'g'risida xabar berishlari kerak. Foydalanilgan adabiyotlar. Shuni ta'kidlash kerakki, massaj terapiyasi

mustaqil davolash emas, balki ko'pincha jismoniy mashqlar va cho'zish kabi boshqa fizioterapiya muolajalari bilan birgalikda qo'llaniladi. Bemorlar fizioterapevtning tavsiyalariga amal qilishlari va massaj terapiyasidan maksimal foyda olish uchun tavsiya etilgan mashqlar yoki mashg'ulotlarni bajarishlari kerak. Massaj terapiyasi fizioterapiyaning muhim tarkibiy qismi bo'lib, bemorlar uchun ko'plab jismoniy va psixologik foyda keltirishi mumkin. Malakali fizioterapevt bilan ishlash va ularning tavsiyalariga amal qilish orqali bemorlar massaj terapiyasining to'liq afzalliklarini his qilishlari va umumiy salomatligi va farovonligini yaxshilashlari mumkin.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бабажанова, В. А., Утепбергенов, А. К., Баймуратова, Г. А., & Ережепова, Г. Д. (2017). Исследование крепости телосложения (индекс Пинье) у юношей, проживающих в различных районах Приаралья. In *Инновационные технологии в образовании и науке* (pp. 11-14)..
2. Утепбергенов, А. К., Утениязова, Д. К., & Есенбекова, Э. Ж. (2017). Исследование экологических факторов в изменении антропометрических показателей у юношей в Республике Каракалпакстан. In *Инновационные технологии в образовании и науке* (pp. 16-18).
3. Kutlimurotovich, U. A. (2021). The Concept of The Management of Body Functions and Their Properties. *Organism and environment*.
4. Утепбергенов, А., & Кутлымуратов, М. (2016). ФИЗИОЛОГИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ НЕКОТОРЫХ КАРАКАЛПАКСКИХ НАРОДНЫХ ИГР. *Апробация*, (3), 88-9

KO'Z TO'R PARDASI AJRALISHI KASALLIGINING HAVFLI JIHATLARI

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchisi
Matchanova O'g'iljon Yusupboyevna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada ko'z to'r pardasi ajralishi kasalligining sabablari, davolash va oldini olish bilan bog'liq tibbiy muolajalar tahlil qilingan.

Kalit so'zlar: ko'z, to'r parda, oqibatli, davolash

Ko'z to'r pardasi ajralishi –xavfli oftalmologik kasallik bo'lib, ko'rlik va nogironlikka olib kelishi mumkin. Har yili 100 ming aholidan taxminan 10-20 kishida bu kasallik tashxis qilinadi. Bemorlarning 70% 20 yoshdan 55 yoshgacha bo'lgan odamlardir. Ko'z to'r pardasi ajralishining uch turi mavjud:

To'r parda yorilishi bilan bog'liq regmatogen ajralish.

Ko'z travmasi bilan bog'liq bo'lgan travmatik ajralish.

Ekssudativ ajralish — bu ma'lum bir ko'z kasalligi, to'r parda va tomirli qatlam o'smalari, turli xil yallig'lanish jarayonlarining natijasidir. Ko'z to'r pardasining regmatogen yoki birlamchi ajralishi ko'z to'r pardasining yorilishi va uning yuzasi ostiga suyuq tarkibining kirib borishi natijasidir. Uni qo'zg'atishi mumkin:

to'satdan qilingan harakatlar;

qattiq jismoniy ishlarni bajarish, og'irliklarni ko'tarish;

miya shikastlanishi;

haddan tashqari bosim;

yiqilish.

Ikkilamchi ko'z to'r pardasi ajralishi quyidagi hollarda kuzatiladi:

yallig'lanishli oftalmologik kasalliklar;

ko'z o'simalari;

qandli rinopatiya;

okklyuziv patologiyalar.

Ikkilamchi ekssudativ ajralish ko'z to'r pardasi ostida(subretinal bo'shliqda) suyuqlik to'planishi natijasida hosil bo'ladi. Ko'z to'r pardasining travmatik ajralishi-bu jarohatlar (shu jumladan operatsiyalardagi jarohatlar) natijasidir. Uning alomatlari har qanday vaqtda – zarba paytida, undan keyin yoki bir necha yil o'tgach paydo bo'ladi. Ko'z to'r pardasi ajralishining eng keng tarqalgan belgilari orasida quyidagilar bor:

yorug'lik hodisalari (bemor mavjud bo'lmagan zigzag chiziqlarini, yorug'lik chaqnashlarini, qora dog'larni ko'radi);

ko'zdagi og'riq;

ko'rishda xira "parda" hosil bo'lishi;

ko'rishning keskin pasayishi (bemor ertalab kechqurunga qaraganda yaxshiroq ko'radi);

yashirin g'ilyalik.

Bemorni tekshirish paytida shifokor vizual funktsiyalarni, ko'z o'tkirligi va ko'rish maydonlarini tekshiradi. Goldman linzalari (biomikroskopiya usuli) yordamida oftalmolog shishasimon tanada patologik o'zgarishlar mavjudligini (mahalliy qon ketishlar, destruksiya joylari, kordonlar) aniqlaydi. Ko'z ichi bosimini o'lchash uchun tonometriya o'tkaziladi. Bundan tashqari, quyidagilar amalga oshiriladi:

to'g'ridan-to'g'ri oftalmoskopiya;

teskari oftalmoskopiya;

B rejimida bemor ko'zining ultratovush tekshiruvi.

Ko'z to'r pardasi ajralishini davolash pigment epiteliasini fotosensitiv retseptorlari (tayoqchalar va konuslar) bilan yaqinlashtirishga, yorilish zonasida joylashgan to'qimalar bilan to'r pardasining yopishtirishga qaratilgan.

Ko'z to'r pardasi ajralishida operatsiya turlari

Ko'z to'r pardasini olib tashlash bo'yicha operatsiyalar bugungi kunda ekstraskleral (skleral yuzada) yoki endovitreal (ko'z olmasi ichida) yo'l bilan amalga oshiriladi. O'z navbatida, ekstraskleral usul sklerani balonlash yoki to'ldirishni o'z ichiga olishi mumkin.

Ko'z to'r pardasi ajralishini ekstraskleral to'ldirish

Jarrohlik paytida jarroh silikon plombalarning (gubkalar) skleral yuzasiga tikadi. Sklerada bosilgan joylar hosil bo'lib, ular Ko'z to'r pardasi keyingi ajralishiga to'sqinlik qiladi to'plangan suyuqlikning asta-sekin rezorbsiyasi uchun maqbul sharoitlarni ta'minlaydi.

Ekstraskleral plomba turlariga quyidagilar kiradi:

sektoral;

radial;

sirkulyar.

Ajralgan to'r pardaning ekstraskleral balonatsiyasi

Shikastlangan sklerani balonlash balon kateterining yorilish zonasiga vaqtincha tikish orqali amalga oshiriladi. U skleraning chuqurlashishiga va suyuqlikning rezorbsiyasiga yordam beradi. Ajralgan to'r pardani endovitreal davolash

Endovitreal usullarga deformatsiyalangan shishasimon tanani olib tashlash va uni maxsus dori bilan almashtirishga qaratilgan vitrektomiya kiradi.

Lazer bilan davolash

Bugungi kunda lazer terapiyasi to'r pardaning ajralishini oldini olish uchun faol qo'llanilmoqda. Shuningdek, u boshqa jarrohlik usullari bilan birlashganda ajoyib natijalarga erishishga imkon beradi.

ГЕПАТИТ С — YUQISH YO‘LLARI, BELGILARI, TASHXISLASH USULLARI

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o‘qituvchisi
Sapayeva Go‘zal Rashidovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada virusli kasalliklardan biri bo‘lgan gepatit C kasalligi, uning yuqish usullari, belgilari va tashxislash usullari tahlil qilingan.

Kalit so‘zlar: virus, gepatit, tashxislash, sariq.

Virusli gepatitlar – bu turli viruslar qo‘zg‘atadigan yuqumli kasalliklar guruhi bo‘lib, asosan jigarining jarohatlanishi, organizmning umumiy zaharlanishi va ba‘zi hollarda sariqlik bilan kechadi. Qadimdan xalq orasida bu xastalik “sariq kasalligi” deb ataladi. Bu kasalliklarning qo‘zg‘atuvchisi virus bo‘lganligi bois, bugungi kunda ular “virusli gepatitlar” deb yuritilmoqda. Surunkali gepatitlar orasida C virusli gepatit alohida o‘rin tutadi. Dunyoda gepatitning bu turi asosan parenteral, ya‘ni, qon va qon mahsulotlarini quyish, nosteril shprislari orqali inyeksiya qilish (bu holat giyohvand moddalarni tomir ichiga qabul qiluvchi kishilar orasida uchraydi), a‘zolar transplantatsiyasi (organizm a‘zolarini ko‘chirib o‘tqazish) va teri butunligining buzilishi bilan bog‘liq bo‘lgan boshqa tibbiy hamda tibbiy bo‘lmagan muolajalar orqali ham yuqishi mumkin. Ayrim hollarda bu kasallikning yuqish yo‘li aniqlanmay qoladi. Virusli gepatit C qon bilan yuquvchi kasalliklar guruhiga kiruvchi kasallik bo‘lib, 80% hollarda parenteral yo‘l bilan yuqadi. Jinsiy, maishiy aloqa, vertikal yuqish hollari ancha kam uchraydi. Jinsiy yo‘l bilan yuqish mumkinligi virusning nafaqat qonda, balki boshqa biologik suyuqliklarda (sperma, bachadon shillig‘i) ham topilishi bilan izohlanadi. Vertikal yuqishda virus onadan homilaga homiladorlik paytida (tug‘ma, intranatal) yoki tug‘ilish paytida (perinatal) o‘tishi mumkin. Kasallanish xavfi qon preparatlariga (qon, plazma, eritrotsitar, trombositlar massasi) va gemodializga muxtoj bemorlarda yuqori bo‘ladi.

Shuning uchun kasallikning yuqishi qon va buyrak kasalligi bor bemorlarda tez-tez uchrab turadi. Aniqlanishicha, virus qon va qon preparatlari quyilganda 10% hollarda, venaga narkotik qabul qiluvchilarda 65% hollarda va boshqa yo‘llar bilan 25% hollarda yuqar ekan. Kasallik ko‘proq 15-30 yoshgacha bo‘lgan bemorlarda ko‘proq uchraydi. O‘zbekiston hududida o‘tkir gepatitlar bilan kasallanganlarning 5-6%ida aynan gepatit C uchraydi. C virusli gepatit ko‘pincha klinik alomatlarsiz kechishi, ko‘p hollarda jarayonning surunkali tus olishi, jigardan tashqari organizmning boshqa ko‘pgina a‘zolarining zararlanishi va og‘ir asoratlarga sabab bo‘lishi bilan tavsiflanadi. Dastlab mazkur gepatit turi shartli ravishda “A ham emas, B ham emas” degan nom bilan yuritilgan. Bu shartli tashxisning nomi amaliyotda 15 yilgacha qo‘llanilib kelgan. Ushbu turdagi gepatitlar surunkali kechishga moyilligi va jigar sirrozi hamda jigar saratoni kabi asoratlar bilan yakunlanishi mumkinligi bois bugungi kunda jahon tibbiyotining eng muhim muammolaridan biri bo‘lib qolmoqda. C virusli gepatit dunyo miqyosida keng tarqalgan kasalliklardan biridir. 1989 yilda C gepatit virusi aniqlangan bo‘lib, bu virus sababchi bo‘ladigan xastalikka tegishli bo‘lgan ayrim muammolar hanuzgacha o‘z yechimini kutmoqda. Virus ribonuklein kislotaga ega bo‘lib, bugungi kunda uning b

ir nechta genotiplari aniqlangan. O‘zbekistonda asosan 1-genotip virus ko‘proq aniqlanadi. Shu bilan birga 2–va 3-genotiplar ham uchraydi. Virusning 3–va 4-genotiplari asosan Afrika va Janubiy-Sharqiy Osiyo davlatlarida ko‘proq kuzatilmoqda. C gepatit virusi gepatotrop ya’ni, jigarni zararlaydigan virus bo‘lib, qon orqali organizmga tarqaladi hamda jigar hujayralari – gepatotsitlarga o‘rnashib olib, shu hujayralarda rivojlana di va ularni jarohatlaydi. Bu virusni “immun tizimga chap beradigan” virus ham deyiladi. Virusdagi bu xususiyatning mexanizmi hanzuzgacha to‘liq o‘rganilmagan. Hozirgi vaqtda olimlarimiz virusning immun tizim ta’siridan qochish sababini virusning juda o‘zgaruvchanligi bilan bog‘lashmoqda. Organizmda immun tizim hujayralari virusni tezda taniy olmaydi va natijada kasallik cho‘ziluvchan surunkali tus oladi. Virusning organizmdagi lipoproteinlar deb nomlanuvchi yog‘ va oqsil tabiatli moddalar bilan birlikda organizm immunitetidan yashirinishi mumkin degan farazlar ham ilmiy asosda o‘rganilmoqda. Shu sababli ham bu kasallik makkor hisoblanadi.

Jahonda bu xastalik B virusli gepatitga qaraganda ko‘proq uchraydi. Kasallikning klinik belgilariga kelsak, xastalikning o‘tkir kechishi deyarli aniqlanmay qoladi: bunga sabab bir tomondan kasallikning asosan yengil kechishi bo‘lsa, ikkinchi tomondan uning ko‘pincha sariqliksiz o‘tishidir. Surunkali C virusli gepatitning asosiy xususiyatlaridan biri uning uzoq yillar davomida klinik belgilersiz kechishidir. Shuning uchun ko‘p hollarda C gepatit virusi profilaktik ko‘riklardan o‘tishda yoki xastalikning asoratlari ya’ni, jigar sirrozi yoki jigar saratoni bosqichida aniqlanadi.

Bu gepatitlar ko‘pincha katta yoshdagi kishilarda uchraydi. Bolalar kasalliklari orasida surunkali C virusli gepatitlar juda kam hollarda aniqlanadi. Kasallik yuqqanida 10-15 yil va undan ko‘p vaqt o‘tganda kasallikning ayrim klinik ko‘rinishlarini aniqlash mumkin. Bu vaqtda bemorlar ishtahaning pasayishi, yog‘liroq ovqatlarning qiyin hazm bo‘lishi, ko‘ngil aynishi, kam hollarda qusish, og‘izda achchiq ta’min sezishdan shikoyat qiladilar. Bu bemorlarda qabziyat bilan ich ketishining almashib turishi, qorin damlashi, o‘ng qovurg‘a ostida og‘riq yoki og‘irlik, tana vaznining kamayishi, uyquning buzilishi va milklarning qonab turishi kuzatilishi mumkin. Jigar kattalashadi, paypaslab ko‘rilganda og‘riq sezilishi mumkin. Ayrim bemorlarda tana aloq kattalashishi aniqlanadi. Kasallik xolestatik komponentlar (o‘t dimlanishi) bilan kechganda ko‘z va terining sarg‘ayishi kuzatiladi. Xastalikning bu turida intoksikatsiya (organizmning zaharlanish) belgilari kam namoyon bo‘ladi. Bemorning umumiy ahvoli ko‘pincha qoniqarli bo‘lib, ko‘proq terining qichishishi va tana haroratining subfebril (37,0o-37, 5o) darajada ko‘tarilishi kuzatiladi. Qonda umumiy bilirubin miqdori ko‘paysada, jigar fermentlari me‘yoriy ko‘rsatkichlarda aniqlanishi mumkin. Kasallikning xolestatik turi ko‘pincha katta yoshdagi kishilarda uchraydi. Surunkali C virusli gepatitda jigar zararlanishidan tashqari boshqa a‘zolarining kasalliklari ham ko‘p uchraydi: vaskulit (qon tomirlarining yallig‘lanishi), polimiozit (tananing ko‘pgina mushaklarining yallig‘lanishi va og‘riq bilan kechishi), piyelonefrit (buyraklarning yallig‘lanishi), ko‘rishning xiralashishi kabi o‘zgarishlar aniqlanadi.

Bemorlarda C va B gepatit viruslari birga aniqlanishi ham mumkin. Bunday gepatitlarni mikst-gepatitlar deyiladi. Yuqumli kasalliklarning asosiy qonuniyatlaridan biri bu har bir yuqumli kasallikning o‘z qo‘zg‘atuvchisi borligidir.

Гепатит С kasalligini tashxislash

Surunkali C virusli gepatitga tashxis qo'yishda epidemiologik ma'lumotlar va kasallikning klinik belgilari (umumiy holsizlik, o'ng qovurg'a ostida og'irlik yoki og'riq), obyektiv tekshiruv ma'lumotlari (jigar va kam hollarda taloqning kattalashishi) kasallikni aniqlashda muhim rol o'ynaydi. Kasallikka yakuniy tashxis qo'yishda laboratoriya tekshiruv usullari asosiy o'rin tutadi. Qonning umumiy klinik va biokimyoviy tahlillari natijalari o'rganiladi. Qonda jigar fermentlari hisoblangan alaninaminotransferaza (AlAT) ko'rsatkichlarining oshishi jigardagi jarayonning faolligini ko'rsatadi. Olimlarimiz tomonidan keyingi yillarda olingan ma'lumotlarga ko'ra mazkur ko'rsatkichning doimiy ko'tarilib turishi jigar to'qimalarining jarohatlanayotganligini bildiradi. Shuning uchun qondagi bu biokimyoviy ko'rsatkichni muntazam ravishda tekshirib turish maqsadga muvofiqdir. Zamonaviy serologik va virusologik laboratoriya tekshiruvlaridan immunoferment tahlil orqali C gepatit virusiga qarshi ishlab chiqilgan antitelolar va polimeraza zanjir reaksiyasi usulida virusning turi, qondagi miqdori va genotiplari aniqlanadi. Qonda virus miqdori (virus yuklamasi)ning aniqlanishi ham virusning jigar hujayralariga faol ta'sir ko'rsatayotganligini bildiradi. Qondagi virus miqdori aniqlangandan keyin virusning qaysi genotipga mansubligi tekshiriladi. Tashxis qo'yishda ultratovush tekshiruvi (UTT) va jigar fibroskanda tekshirish noinvaziv (teri va shilliq qavatlarni jarohatlamaydigan) tekshiruv usullaridan bo'lib hisoblanadi. Bu tekshiruvlar orqali jigarning kattaligi, yuzasining tekis va silliqligi, uning to'qimalarining zichlashuvi, jigar da fibroz to'qima rivojlanishining darajasi va boshqa ko'rsatkichlar aniqlanadi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yxati

1. Otabekov N.S., Mamatqulov I.X. // O'zbekiston tibbiyotjurnali. 2000, 1- 2:16-17.
2. Ahmedova M .D., Boboxo'jayev S.N. // O'zbekiston tibbiyotjurnali 2005 № 1:67-68.
3. Ахмедова М .Д., Н арэнев И.А. //И н ф е к ц и я , иммунитет и фармакология. Ташкент, 2004.-№2.71 -75.
4. А хмедова М .Д ., М ум и н о в У.А. //И н ф е к ц и я , иммунитет и фармакология. Ташкент, 2004.-№ 2.31-33.
5. Ahmedova M.J. va boshqalar. Yuqumii kasalliklar va bemorlar parvarishi. Toshkent, 2002.
6. Boboxojaev S.N., Do'stjonov B.O. Qorin tifi—paratif kasalliklari va bu xastaliklarda parhez masalalari. Toshkent, 1997

МАКТАБГАЧА ТА'ЛИМ ТАШКИЛОТЛАРИДА БОЛАЛАРНИ ТАРБИЯЛАШДА ХОРИЖИЙ ТАЖРИБАЛАРНИНГ О'ЗИГА ХОС ҶИНАТЛАРИ

Ashurova Shozoda Toyirovna
Navoiy viloyati Zarafshon shahar 1-DMTT tarbiyachisi
Ismoilova Madina Pirimqulovna
Navoiy viloyati Zarafshon shahar 1-DMTT tarbiyachisi
Sodiqova Guliston Ubaydullayevna
Navoiy viloyati Zarafshon shahar 1-DMTT tarbiyachisi
Muxammadiyeva Nozimaxon Sayfiddinovna

Annotatsiya: Maktabgacha yoshdagi bolalarni tarbiyalashda xorijiy tajribalarning o'ziga xosligi.

Kalit so'zi: bolaning, tasavvurlari, haqiqatni, to'ldiradi, xorijiy, borliq, hayotdagi.

Maktabgacha ta'lim va tarbiyaning davlat ta'lim standartlariga ko'ra maktabgacha ta'lim — maktabgacha yoshdagi bolalar qiziqishi, iqtidori, individual ruhiy va jismoniy xususiyatlari, madaniy ehtiyojlarini inobatga olgan holda hamda bolada ma'naviy me'yorlarning shakllanishi, hayotiy va ijtimoiy tajriba egallanishini ko'zda tutgan har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan yaxlit jarayon hisoblanadi. Mana shu jarayonda maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qabul turli davlatlarda turlicha ekan. Maktabgacha ta'lim tashkilotiga qabul yoshi

O'zbekiston Germaniya Yaponiya Italiya Xitoy

1 yosh 4 oylik 3 yosh 3 yosh 3 yosh

O'zbekiston Respublikasi "Maktabgacha ta'lim va tarbiya to'g'risida" gi qonunning 34-moddasiga binoan bolalar yoshlariga qarab guruhlarga ajratilgan. Jumladan, ilk rivojlanish guruhi (bir yoshdan uch yoshgacha), kichik guruh (uch yoshdan to'rt yoshgacha), o'rta guruh (to'rt yoshdan besh yoshgacha), katta guruh (besh yoshdan olti yoshgacha), maktabga tayyorlov guruhi (olti yoshdan yetti yoshgacha). Germaniyada esa bolalarga "nafaqa chiqqan bobo, buvilar nabiralarga qarashi kerak"-degan tushuncha mavjud emas. Shuning uchun ota-onalar farzandlarini 4 oylikdan boshlab bog'chaga berishga majburdirlar. Ko'pgina nemis oilalari farzandlarini ancha erta bog'chaga beradilar. Germaniyada maktabgacha ta'limning 6 xil turi mavjud bo'lib, ular bir-biridan tubdan farq qiladi va rang-barangligi bilan boshqa davlatlarnikidan ajralib turadi.

Yaponiya, Italiya va Xitoy davlatida bolalar asosan 3 yoshdan bog'chaga qabul qilinadi. Faqatgina juda majbur bo'lgan oilalar farzandlarini bolalarga qarash markazlariga berishlari mumkin. Masalan, Yaponiyada bolalar yashisiga (bolaga qarash markazi) bolani uch oylikidan berish mumkin, lekin bunday holat yaponlar orasida keng tarqalgan emas, chunki bunday yoshda bolani yashiga joylashtirish uchun onada juda jiddiy sabab bo'lishi kerak. Shuningdek bunday ayol jamiyat tomonidan yaxshi ona deb baholanmaydi. Atrofdagilarning fikri esa yaponlar uchun "eng asosiy"

deb hisoblanadi. Yaponiyada bolalar yaslisiga faqat ota-onasi ishlaydigan bolalar qabul qilinadi.

Mamlakatimizda esa bolalar bog'chaga bir yoshdan qabul qilinadi xususiy bog'chalarda. Farzandi uch yoshga to'lmagan onalarga mehnat qonunchiligida imtiyozlar belgilangan. Davlatimiz maktabgacha ta'lim tashkilotlariga qamrov masalasini oshirish hamda maktabgacha tayyorlovni to'liq amalga oshirish maqsadida yangi tahrirdagi qonun hujjatlariga tegishli normalar kiritildi.

Jumladan, O'zbekiston Respublikasi "Ta'lim to'g'risida"gi qonunga muvofiq maktabgacha ta'lim va tarbiya olti yoshdan yetti yoshgacha bo'lgan bolalarni boshlang'ich ta'limga bir yillik majburiy tayyorlashni ham nazarda tutadi. Endilikda respublikamizdagi 6 yoshdan-7 yoshgacha bo'lgan barcha ta'lim olishga layoqati bo'lgan bolalar davlat va nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlarida 1 yillik maktabgacha tayyorlov guruhida boshlang'ich sinflarga tayyorlanadi va ularga sertifikat beriladi.

Bu jarayon rivojlangan mamlakatlarda esa ancha ilgari boshlanadi. Masalan, Italiyada bolalar 3 yoshdan-6 yoshgacha maktabga tayyorlanadilar. Bu jarayon davlat bog'chalarida va xususiy katolik bog'chalarida amalga oshiriladi. Angliya, Shotlandiya va Uelsda majburiy ta'lim 5 yoshdan, Shimoliy Irlandiyada esa 4 yoshdan boshlanadi. Shuning uchun ham majburiy ta'limda o'qitishni boshlash muddati Yevropada eng erta deb hisoblanadi.

Maktabgacha tayyorlov guruhlari

O'zbekiston Angliya, Shotlandiya, Uels Shimoliy Irlandiyada Italiya Singapur

6-7 yosh 5-6 yosh 4-6 yosh 3-6 yosh 3-6 yosh

Singapurda ham maktabgacha ta'lim ta'limning boshlang'ich bo'g'ini hisoblanadi. Bog'chaga bolalar 3 yoshdan qabul qilinadi. Ikki-uch yil davomida ularga ona tili va ingliz tili, o'qish, sanash, kuylash, rasm chizish, raqs tushish kabilar o'rgatiladi. Singapurda davlatga qarashli bog'chalar yo'q. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining barchasi xususiy bo'lib, ayrimlarigina diniy tashkilot yoki jamg'armalar tomonidan boshqariladi.

Uzluksiz ta'lim tizimida xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalarini o'rganar ekanmiz, har bir davlat o'ziga xos bo'lgan xususiyatlariga ega ekanligiga ishonch hosil qilamiz. Bu xosliklar qaysidir jihatdan o'sha mamlakatlarning rivojlanishiga, taraqqiy etishiga ham xizmat qilganligini ko'rishimiz mumkin. Bunga hattoki tarixning ham o'zi guvohdir.

Masalan, yaponlardagi bolalar bog'chalarida ta'lim dasturlari ham inobatga olingan, yozish va o'qishdan tashqari bolalarga qo'shiq aytish o'rgatiladi, sport musobaqalari o'tkazilib, muntazam sayrlarga chiqib turiladi. Ammo bular bilan bir qatorda bu tadbirlarni o'tkazilishidan maqsad - bolada xamjihatlik, jamoada yashash hislarini rivojlantirishdan iborat. Qo'shiq aytilsa, xor (jamoada) aytilishi kerak, yakkaxon qo'shiqchi qo'llanilmaydi, musobaqa o'tkazilayotganda yoki hamma yoki guruh g'oliblikka erishiladi, mutlaqo yakka g'olib bo'lmaydi. Bu yapon jamiyatini modernizatsiya qilishda qo'lni qo'lga berishga yo'naltiradi. Davlat va jamiyat taraqqiyoti uchun yapon sidqi dildan xizmat qiladi. Dunyo bozorini egallagan Xitoy ham bu natijaga ta'limni isloh qilish bilan erishdi. Xitoy xalqi butun dunyoga o'zining mehnatsevarligi bilan mashhur. Ikkinchi jahon urishidan so'ng qisqa muddat ichida

Xitoy mahsulotlari dunyo bozorini to'ldirganligi buning yaqqol isbotidir. Xitoyliklar juda ham intizomli va sportsevar xalq. Albatta, farzand tarbiyasida ham bu o'z aksini topgan. Agarda Yevropa mamlakatlarida bola tarbiyasiga asosan ota-ona mas'ul bo'lsa, Xitoyda bu narsa davlat zimmasidadir.

Uch oydan boshlab chaqaloq bog'chaga topshiriladi. Bir yarim yoshdan boshlab kichik xitoyliklar raqsga tushish, ashula aytish, rasm chizish, sanash va harflarni tanishga o'rgatila boshlanadi. Bog'chalarda tarbiya bilan birgalikda jismoniy rivojlanishga katta e'tibor beriladi. Bolaning qiziqishlari inobatga olinib, uning iqtidorini namoyish qilishga harakat qilinadi. Boshlang'ich sinfdanoq intizomli bo'lish, injiqlik qilmaslik va yaxshi o'qish talab etiladi. Itoatkorlik va «men»ni yuzaga chiqarmaslik xitoy tarbiyasining asosidir.

Xitoylik bolalarda bolaligidanoq uchta asosiy fazilat: mehnat qobiliyati, intizom va kattalarga hurmat shakllantiriladi. Ularga yoshligidanoq, nima bo'lishidan qat'i nazar, ular eng yaxshi bo'lishi kerakligi o'rgatiladi. Ehtimol shuning uchun xitoyliklar fan, madaniyat va san'atning barcha sohalarida yetakchi o'rnlarni egallab kelmoqdalar.

Buyuk Britaniyadagi maktabgacha ta'lim o'quv rejasida nafaqat umumiy ta'lim jarayoniga urg'u beriladi, balki boladagi o'qish va hisoblash kabi ko'nikmalarga alohida ahamiyat beriladi. Bunda 4-5 yoshdagi bolalar rivojlanishning olti yo'nalishidagi aniq ko'nikma va bilimlari belgilandi: shaxsiyatlik; ijtimoiy-emotsional; kommunikativ; xabardorlik; matematik; jismonan; ijodiy. Maktabgacha yoshdagi bolalar ko'p o'ynashlari kerak, lekin adabiyot va matematikani bilish doirasidagi talablar shunchali yuqoriki, o'yin uchun vaqt qolmaydi.

Maktabgacha ta'lim xalqaro bozorining umumiy ko'rsatkichlarining statistik tahlili o'tkazildi. Natijalar. O'zbekistonda maktabgacha ta'lim bozorini rivojlantirish uchun quyidagi muhim omillarga e'tibor qaratish lozim:

1. Maktabgacha ta'lim tashkilotlari sonini ko'paytirish.
2. Maktabgacha ta'lim xizmatlari turini ko'paytirish.
3. Maktabgacha ta'lim xizmatlari bozorida sof raqobat muhitini shakllantirish.
4. Ota-onalarning maktabgacha ta'lim xizmatlari sifatidan qoniqishini oshirish.

O'zbekistonda maktabgacha ta'lim xizmatlari bozorini yuqoridagi uchta omil bo'yicha rivojlantirish maqsadida davlat tadbirkorlarga nodavlat maktabgacha ta'lim tashkilotlari faoliyatini tashkil etish uchun davlat-xususiy sheriklik asosida katta imtiyozlar beradi. 2017 yilga nisbatan davlat va xususiy maktabgacha ta'lim tashkilotlari soni 2018 yilda 363 taga etdi, 741 ta davlat-xususiy sheriklik shartnomasi imzolandi. To'rtinchi fikrni tushuntirish uchun ota-onalarning maktabgacha ta'lim sifatidan qoniqishiga ijobiy ta'sir ko'rsatadigan omillarni aniqlash va kelajakda maktabgacha ta'lim tizimida buni hisobga olish kerak. Bolani maktabgacha tarbiya bilan qamrab olishda ota-onalarning ta'lim sifatidan qoniqishining muhimligini hisobga olgan holda, butun dunyo bo'ylab maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ota-onalarning qoniqishi bo'yicha ko'plab tadqiqotlar o'tkazildi. Tadqiqotlar shuni ko'rsatadiki, ko'plab rivojlangan mamlakatlar erta bolalik ta'limi samaradorligini oshirmoqda. Masalan, 2014 yilda iqtisodiy hamkorlik va taraqqiyot Tashkilotining (OECD) maktabgacha ta'lim dasturlarida 3-5 yoshdagi bolalarni qamrab olish darajasi 85% ni tashkil etdi. Shu sababli, bolalarni maktabgacha ta'lim bilan to'liq qamrab olish uchun nafaqat maktabgacha ta'lim tashkilotlari sonini ko'paytirishga, balki ota-

onalarning maktabgacha ta'lim sifatini qondirishga ham ko'proq e'tibor qaratish lozim. Tadqiqotimizning asosiy maqsadi yosh bolalarning qobiliyatlarini o'z vaqtida aniqlash va ularni keyingi rag'batlantirish tizimini joriy etishdir. Bunday tizim kelajakda bolalarning qobiliyati va kasbga yo'naltirish bo'yicha kasb tanlash jarayonini osonlashtiradi. Bizning fikrimizcha, kasbga yo'naltirish bo'yicha ishlar maktabgacha ta'lim bosqichida amalga oshirilishi kerak va o'rta ta'lim tizimida shunga muvofiq ta'lim berish maqsadga muvofiqdir. Marketing tushunchalarida individual yondashuv iste'molchilar ehtiyojlarini qondirishda muhim rol o'ynaydi. Shu sababli, ta'lim sohasining uzluksizligi va uzluksizligini, shuningdek, maktabgacha ta'lim xizmatlari bozorini rivojlantirishda xorijiy tajribadan foydalanishni ta'minlash muhimdir. Natijalarni qo'llash sohasi. Tadqiqot natijalaridan chet el tajribasi asosida maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim xizmatlarining yangi turlarini yaratishda foydalanish mumkin. Xulosa. Rivojlangan mamlakatlarning maktabgacha ta'lim xizmatlarini O'zbekiston ta'lim tizimiga samarali joriy etish maktabgacha ta'lim bozorini yanada rivojlantirishga va mamlakatda sof raqobat muhitini shakllantirishga olib keladi. Ushbu rivojlanish mamlakatda ta'lim tizimining uzluksizligi va uzluksizligi, shuningdek, global ta'lim xizmatlari bozoriga kirish uchun keng imkoniyatlar yaratadi.

Ta'lim sifatini boshqarish va nazorat qilish, uzluksiz ta'lim tizimini to'la boshqarish tizimlarini shakllantirish hamda tadbqiq qilish - davlat ta'limi siyosati, hozirgi zamon talabi ustuvor yo'nalishlaridan biri sifatida e'tirof etilmoqda.

Ta'lim sifati ustuvorligi ta'lim siyosatining yadrosi sifatida maktabgacha ta'lim tashkilotidan boshlab, ta'lim tizimining barcha bosqichlarida boshqaruvning samarali mexanizmlarini yaratish muammosini nihoyatda dolzarb qilib qo'yadi. Maktabgacha yoshdagi bolaning har tomonlama rivojlanishi, unda "komil inson" asoslarini shakllanishi va yuzaga kelish davri - noyob davr deb belgilanganligi tufayli maktabgacha ta'lim, ayniqsa muhim rol o'ynaydi.

Maktabgacha ta'lim tashkiloti bozor munosabatlari sharoitida sifatni ta'minlovchi ta'lim tashkiloti sifatida namoyon bo'lishi ham o'rganilmoqda. Shunday vaqtda o'ziga xos xususiyatlarini bilmasdan bunday sharoitda ta'lim sifatini takomillashtirish konsepsiyasini yaratish mumkin emas.

Maktabgacha ta'lim tizimini uning sifatiga muvofiq modernizatsiyalashning tahlili quyidagilar o'rtasidagi bir qator ziddiyatlarni namoyon qildi:

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarining ijtimoiy belgilangan maqsadlarga erishish usul va vositalarini tanlash doirasidagi bir talay huquq va vakolatlari hamda ularni amalga oshirishning ilmiy- asoslangan mexanizmi mavjud emasligi;

- maktabgacha ta'lim tashkilotida shaxs va jamiyatning sifatli ta'lim olishga ehtiyoji va kutayotgan natijasi, talablarini qondirish uchun sharoit yaratishga qo'yiladigan talablar hamda real amaliyotning haqiqiy holati;

- ta'lim sifatini boshqarishga ijodiy yondashuvdan foydalanish zaruriyati hamda maktabgacha ta'lim tashkilotlari rahbarlarida sifatni boshqarish obyektini tizimli ko'ra bilish mavjud emasligi tufayli ta'lim jarayonining alohida tomonlariga lokal ta'sir amaliyoti;

- maktabgacha ta'lim tashkilotlarida ta'lim sifatining zarur darajasini ta'minlash maqsadida faoliyat va rivojlanish jarayonlarining o'zaro aloqalarini o'rnatish zaruriyati

hamda maktabgacha ta`lim pedagogik tizimlarini asosan ular ega bo`lgan potensialni qo`llab-quvvatlash va erishilgan natijalarni saqlab qolishga yo`naltirish;

- ta`lim sifatini obyektiv baholash zaruriyati hamda tegishli baholash texnologiyalarning yetarlicha ishlab chiqilmaganligi.

Insoniyat o`z taraqqiyoti mobaynida har biri o`z alohida xususiyatlariga ega bo`lgan bir necha davrlarni bosib o`tdi. Sivilizatsiya taraqqiyotining u yoki bu davrining o`ziga xosligini belgilovchi ustuvor belgi sifatida "inson - inson" va "inson - tabiat" tizimlaridagi munosabatlar maydonga chiqadi.

Tadqiqot yo`nalishidagi mamlakatimizda va xorijiy davlatlarda olib borilgan ilmiy tadqiqot ishlari, tajribalar tahlili sifatga yo`naltirilgan maktabgacha ta`limning maqsadli funksiyalari quyidagilardan iborat ekanligini e`tirof etish imkonini berdi:

Birinchi, salomatlikni asrovchi funksiya, bolalarning jismoniy va ruhiy rivojlanishi jarayoni ularning yosh va shaxsiy xususiyatlarini hisobga olib tashkil etilishda va amalga oshirilishda namoyon bo`ladi, shuningdek, bola vujudining aniq ekologik va ijtimoiy muhitda barqaror hayotchanligini saqlashga yo`naltirilgan bo`ladi;

- Ikkinchi - rivojlantiruvchi funksiya, ta`lim jarayonining "madaniyatli kishi" asosini shakllantirishga qaratilganligidan iboratdir, bu "...bolaning aqliy, ma`naviy va jismoniy layoqatlarini to`laqonli" ("Bola huquqlari to`g`risida konvensiya", 29-modda) rivojlantirishda barcha bolalarga teng dastlabki shart-sharoitni ta`minlash (BMT konvensiyasi) bilan to`la bog`liqdir;

- Uchinchi - tuzatuvchi funksiya, bolalarning jismoniy va ruhiy rivojlanishidagi kamchiliklarni malakali tuzatishni amalga oshirish bilan bog`liq;

- To`rtinchi - bola yoshi rivojlanishning yangi bosqichiga o`tishida uzviylikni ta`minlash funksiyasi.

Maktabgacha ta`lim tashkilotlarida ta`lim jarayoni sifati va samaradorligini ta`minlashga yo`naltirilgan prinsiplarga quyidagilar kiradi:

- barcha asosiy yo`llar bo`yicha bolaning to`laqonli rivojlanishini ta`minlash prinsipi;

- bolaning yosh va shaxsiy salohiyatini ro`yobga chiqarish uchun maktabgacha ta`limning o`zini-o`zi qoplashi prinsipi;

- ta`lim jarayonini amaliy tashkil etish prinsipi, u yetakchi va o`ziga xos bolalar faoliyat turlarining o`zaro bog`liqligiga, bola rivojlanishining amaliy asoslarini predmetli boyitishni taqozo qiluvchi zaruratga asoslanadi;

- maktabgacha ta`limning shaxsga qaratilganlik tavsifi;

- bola tomonidan ijtimoiy-madaniy tajribani ijodiy "o`zlashtirishni" ta`minlash prinsipi, u ijodiy faoliyatni shakllantirish vositalarini "ishga solishni" nazarda tutadi;

- ularni amalga oshirish maqsadlari va vositalarining birligi prinsipi.

Maktabgacha ta`lim sifati - natija haqida bola shaxsini rivojlantirish nuqtai nazaridan bolalar quyidagi shaxsiy natijalarni qanday egallaganiga qarab so`z yuritish mumkin: tizimli tabaqalanadigan malakalilik:

- til malakasi, bolaning o`z fikrlari, istaklari va niyatlarini nutq vositasida va nutqsiz vositalarda erkin ifodalashni nazarda tutadi;

- ijtimoiy malaka, har bir insonga oliy qadriyat sifatida yondashishni, uning o`ziga xosliklari va manfaatlarini tushunish mahoratini, uning hissiy holatidagi

o`zgarishlarni payqashni, vaziyatga qarab muloqot usullarini tanlashni o`z ichiga oladi;

- intellektual malaka, o`z maqsadiga erishish uchun bolaga yangi xatti-harakatlarini ijro etishga va ularni bajarishga yordam beruvchi umumiy intellektual faoliyatni shakllanganligini nazarda tutadi;

- jismoniy malaka, bolaning o`z yosh darajasiga mos keluvchi turli harakat turlarini egallaganligini ko`rsatadi;

- ixtiyorivlik. bola tomonidan qoidalar va me`yorlarga muvofiq o`z xatti-harakatini boshqarish ko`nikmasida namoyon bo`ladi;

- mustaqillik. kundalik hayotda va ishda paydo bo`ladigan turli vazifalarni bola tomonidan kattalarning yordamisiz mustaqil kun tartibiga qo`yish va hal qilishni ta`minlaydi;

- mas`uliyat. "mumkin" va "mumkin emas", "yaxshi" va "yomon", "xohlayman" va "kerak" o`rtasida tanlov vaziyatida paydo bo`ladi;

- tashabbuskorlik. bolaning o`z istaklariga javob beruvchi o`yinlarni, samarali faoliyat turlarini tashkil etishga urinishda va ularga o`z tengdoshlarini jalb qilish mahoratida ifodalanadi;

- ijodkorlik. ish jarayonida paydo bo`ladigan hamda o`z originalligi va variativligi bilan ajralib turuvchi yangi mahsulot yaratishda namoyon bo`ladigan turli muammolarni ijodiy hal qilishga bolaning layoqatini ko`rsatadi;

- xatti-harakat erkinligi. bolaning ijtimoiy qabul qilingan qoidalar va taqiqlarga rioya qilishini taqozo etuvchi harakat va faoliyat yo`nalishi, ular o`rtasida quyidagi to`rttasi eng muhim hisoblanadi: o`zgaga, o`zingga, tabiatga, boshqa odamlar yasagan narsalarga ziyon yetkazma;

- xavfsizlik. bolada o`z xatti-harakatlarining oqibatlarini his qilish va ko`ra bilish layoqati borligi bilan tavsiflanadi, bu unda me`yor, ehtiyotkorlik tuyg`ularining shakllanishi bilan bog`liq;

Xulosa sifatida shuni aytish mumkinki, maktabgacha ta`limning vazifalari: bolalarni xalqning boy milliy, madaniy-tarixiy merosi va ma`naviy axloqiy jihatdan tarbiyalash, bolalarda milliy vatanparvarlik xislarini shakllantirish, maktabgacha yoshdagi bolalarda bilim olish ehtiyojini, o`qishga intilish moyilliklarini shakllantirib, ularni muntazam ravishda ta`lim jarayoniga tayyorlash, bolalarning tafakkurini rivojlantirish, o`zining fikrini mustaqil va erkin ifodalash malakalarini shakllantirish, bolalarning jismoniy va ruhiy sog`ligini ta`minlashdan iborat.

XULOSA

Xullas, xorijiy davlatlarning ilg'or tajribalari ularning davlatlarini rivojlanishiga katta xizmat qilib kelmoqda. Xitoyliklarning "Bir yilni ko'zlasangiz sholi eking, ellik yilni ko'zlasangiz daraxt eking, yuz yilni ko'zlasangiz farzand tarbiyalang" degan hikmatidan bugungi kunda zamonaviy davlatlarning deyarli barchasi samarali foydalanmoqda.

Shu nuqtai-nazardan, bizning mamlakat ham unib-o'sib kelayotgan barkamol avlod ta'lim-tarbiyasiga katta e'tibor qaratmoqda. Bu borada kerak bo'lsa, xorijiy davlatning ilg'or tajribalaridan unumli foydalanish orqali milliy ta'lim va tarbiya tizimini yanada takomillashtirish davr talabi hisoblanadi. Zero, mamlakatimiz ezgu maqsad-uchinchi Renesans davrini barpo etishni rejalashtirgan. Ana shunday ezgu

maqsadlarni esa albatta bugungi kunda voyaga yetayotgan avlod amalga oshiradi. Maktabgacha ta'lim va tarbiya esa ana shu avlodni ta'limning birinchi bo'g'inidan savodli va tarbiyali bo'lishini ta'minlashga xizmat qilishi kerak.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Kasatkina E. I. Maktabgacha tarbiyachi hayotidagi o'yin. - M., 2010 yil.
2. Kasatkina E.I. Maktabgacha ta'lim tashkilotlarining o'quv jarayonidagi o'yin texnologiyalari. // Maktabgacha ta'lim tashkiloti rahbariyati. - 2012. - № 5.
3. Venger L.A., Muxina V.S. Psixologiya.
4. Bolalik: bolalar bog'chasida bolalarni rivojlantirish va o'qitish dasturi / tahr. T.I. Babaeva.

ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ

Турсунова Розия Хатамовна

Преподаватель русского языка Военно- музыкального

академического лицея при Национальной Гвардии

Республики Узбекистан

Телефон: +998901855875

Аннотация. Данная статья посвящена особенностям интерактивных методов обучения на уроках русского языка и литературы. В работе среди спектра интерактивных технологий путем теоретического анализа и отбора указаны наиболее эффективные методы, которые могут применяться в рамках проведения современных уроков русского языка и литературы.

Ключевые слова и фразы: интерактивные методы обучения, методы обучения, инновационные формы обучения

Использование интерактивных методик все шире внедряется в учебный процесс и требует от преподавателя пересмотра многих привычных подходов к обучению. Без взаимного уважения, без умения прислушиваться друг к другу, без правильного руководства ведением урока не получится применить методику на практике. Кроме того, значительное снижение качества успеваемости привели к тому, что использование нетрадиционных методов и приемов становится необходимым, а урок протекает интересно, разнообразно, эффективно. Сегодня ученик мало читает, что становится серьезной проблемой современной молодежи. А через диалоги ученики учатся критически мыслить, принимать продуманные решения, участвовать в дискуссиях, общаться с другими людьми.

В своей педагогической практике я использую следующие интерактивные технологии. Интерактивное обучение начинаю работы в парах. Пара – это идеальная форма для сотрудничества и взаимопомощи. В паре студенты могут друг друга проверить, закрепить новый материал, повторить пройденное.

Какие виды заданий я использую на уроках русского языка?

I. Устная работа.

1. Провожу взаимопроверку правила (ученик рассказывает соседу правило, приводит примеры, объясняет их), затем меняются ролями, оценивают друг друга. Учитель может спросить любую пару.

2. Задание можно трансформировать: один ученик задает вопросы по изученному материалу, а другой отвечает. (Диалог у доски).

3. Работа «Хочу спросить» полезна при проверке домашнего задания. Один спрашивает, другой отвечает. Вопросы могут быть самыми разными: найти в домашнем упражнении существительные, прилагательные и т. д.

4. На отдельной карточке каждый студент пишет три слова на любые орфограммы. Сосед объясняет орфограммы в данных словах, рассказывает правила, приводит свои примеры. Например: ко(л,лл)екц...я, (не)брежно, выр...щенный.

II. Письменные работы.

1. «Словарный диктант для соседа».

2. «Графический диктант для соседа» (каждый ученик выписывает из художественных текстов 4-5 предложений на изученные пунктограммы, а сосед расставляет в карточке знаки препинания, разбирает предложения по членам, чертит схемы предложения).

3. После изучения какой-либо большой темы, раздела каждый студент составляет «карточку – вопрос для соседа».

III. Игры-соревнования, основанные на групповой деятельности.

1. Кто больше? Кто быстрее? (подберет однокоренных слов, глаголов 2 спряжения).

2. Эстафета. (по цепочке 1. записать примеры на правило. 2. рассказ правила по цепочке), выигрывает тот, кто сделает наименьшее количество ошибок).

3. Аукцион вопросов по теме (каждый ряд - команда задает вопросы по теме урока другому ряду. Оцениваются как интересные, оригинальные вопросы, так и правильные ответы).

IV. Ролевые, деловые игры.

Разделив учеников на группы, предлагаю выступить в роли редакторов, корректоров, составителей рекламы и т.д.

Закреплению знаний по орфографии, выработке орфографических навыков способствует игра «Определи пару», она хороша тем, что требует применения многих правил.

На доске столбиком пишу слова с разными орфограммами, затем читаю слово, а студенты, подумав, записывают его на доске напротив слова на такое же правило, обосновывая свой ответ, объясняя написание, выделяя морфемы.

Например, слово старье. Студент будет прав, если запишет его не только напротив слова жильё (правописание ь и ъ), но и в паре со словами косьба, объяснить, пятачок (правописание безударных гласных в корне).

Изучая тему «Прилагательное», использую интерактивный прием «Дерево решений». Группа делится на 3 подгруппы. Каждая выполняя задание делает записи на своем «дереве» (лист ватмана).

1 группа – морфологические признаки наречий

2 группа – склонение прилагательных

3 группа – степени сравнения прилагательных.

Потом группы меняются местами и дописывают на деревьях соседей свои идеи.

На уроках литературы среди методов индивидуального обучения часто использую такие как «Дебаты», «Займи позицию», «Мозговой штурм». Например, изучая биографию А.С. Пушкина, я предложила ученикам ответить на вопрос: «За что царь Пушкина отправил в ссылку?», используя прием «Займи позицию». На доске написано 2 противоположных точки зрения ответа да или нет. Ученики выбирают определенную позицию, аргументируя свою точку зрения. Данный прием позволяет мне решить несколько задач: работа с художественным материалом, каждый должен высказать свою точку зрения.

Уроки по изучению биографии писателей и поэтов я провожу в форме заочных экскурсий, устных журналов, турнира знатоков (создавались группы биографов, географов, историков). Читали дополнительную литературу, готовили сборники стихов, вопросы для соперника.

При изучении сказок Пушкина на основу урока составляет задание «Шапка вопросов». В начале урока на полоске бумаги ученики пишут свои вопросы по сказке, и скатав полоску в трубочку, относили ее в одну из «Шапок», лежащих на подоконнике. Таких шапок было 3, в одну складываем записки с вопросами для проверки знания текста, в другую – мнение о сказке, суждение о персонажах, в 3 - вопросы по сказке, на которые спрашивающий сам затрудняется ответить.

Примеры: в 1-ой шапке вопросы: сколько раз рыбак закидывал в море невод?

Во 2-ой: Почему старуха лишилась всех богатств?

В 3 шапке: Почему рыбку можно назвать доброй, благородной, справедливой?

Трое учеников тянули по одному вопросу из каждой шапки и после подготовки отвечали на них.

При изучении объемных произведений может на помощь прийти игра

Используются такие игровые формы:

- художественная иллюстрация событий сказки: ученики должны отыскать в тексте сказки подтверждение слов учителя (например, доказать, как изменялось море с каждым приходом старика. Почему так происходило).

Увлекает учеников игра «Рисунки ». На доску помещается портрет какого-нибудь героя. Нужно до мельчайших подробностей описать жизнь и характер этого человека, опираясь на его зрительный образ. А затем сравнить получившийся портрет с описанием персонажа в произведении

Таким образом, использование интерактивных форм на уроках русского языка и литературы способствуют созданию неформальной обстановки, которая позволяет ученику раскрыть свой потенциал, проявить себя в каком-то новом качестве и это делает уроки интересными, разнообразными, содержательными.

Список литературы:

1. Белькова А.Е. Лесниченко Л.П. Интерактивный метод обучения на уроках русского языка как способ повышения познавательной активности учеников // Молодой ученый. 2011. -№23
2. Никишина И.В. Педагогические инновационные технологии. Учитель. Волгоград 2006.
3. Современные технологии обучения. Методические пособия по использованию интерактивных методов в обучении/ Под ред. Г.В. Борисовой, Т.Ю.Аветовой и Л.И. Косовой. – СПб; Изд-во «Полиграф-С», 2002.
4. Технология интерактивного обучения (Электронный источник)

O'SIMLIKLARDA UCHRAYDIGAN GORMONLAR VA ULARNING TURLARI

Abdrimova Go'zal Umid qizi

Urganch Davlat Universitetining 1-kurs magistranti

Annotatsiya; O'simlik gormonlarining paydo bo'lishi hamma joyda uchraydi. Ular barcha yuqori o'simliklarda va quyi o'simliklarda ham mavjud. Ularning o'simlikdagi gomeostazasi sintez, metabolizm, maqsadli to'qimalarga o'tkazish va o'simlikdagi faoliyatini boshqaradigan signal uzatish orqali tartibga solinadi. Ushbu maxsus tartibga solishda bioaktiv gormonlar ishtirok etadi, ammo oraliq va konyugatsiyalangan shakllar ham hal qiluvchi rol o'ynaydi.

Kalit so'zlar: Simplast, apoplast,, transcellu, yasmonik, trixoma, GA, inaktivatsiya, ent-kauren, Chlorella vulgaris, metileritritol, Vicia faba, A. thaliana, DELLA, Arabidopsis, gipokotil, strigolakton (SL).

Mahalliy va uzoq joylardagi o'simlik gormonlarining ta'siri turli transport mexanizmlari orqali amalga oshiriladi. Gormonlarni uzoqroqqa tashish manbadan ksilem yoki floemaga yuklanishi orqali osonlashadi. So'nggi o'n yillikda gormonlarni uzoq joylarda tashuvchi sifatida ishlaydigan bir nechta oqsillar aniqlandi, gormonlarning qisqa masofaga harakati simplast, apoplast yoki transcellular mexanizm orqali amalga oshiriladi. Bir tomondan, sitokinin ildizlardan barglarga ko'chiriladi, bu erda ular qarishni oldini oladi va metabolik faollikni saqlaydi, ikkinchi tomondan, gaz etilenining ishlab chiqarilishi o'sha to'qimalarda yoki sintez qilingan bir hujayra ichida o'zgarishlarga olib kelishi mumkin. Kimyoviy jihatdan o'simlik gormonlari indol, steroidlar, terpenlar, karotinoidlar, yog 'kislotalari va adenin hosilalarini o'z ichiga olgan xilma-xil tabiatga ega va bunday xilma-xillik ularning turli biologik funksiyalarini aks ettiradi. Umuman olganda, fitogormonlar vazifalariga ko'ra ikki guruhga bo'lingan; Birinchi guruh gormonlari: auxin, gibberellin, sitokinin, brassinosteroidlar, yasmonik kislota va strigolaktonlar. Ushbu endogen signal molekullari hujayra bo'linishi, hujayralar differentsiatsiyasi, cho'zilishi, naqsh hosil bo'lishi, stomatit harakati, gullash va urug'larning unib chiqishi va rivojlanishi orqali o'sishni rag'batlantiruvchi faoliyatda katta rol o'ynaydi. Ikkinchi guruhdagi gormonlar - abscisic kislota, salitsil kislota va yasmonik kislota; asosan quyosh nuri, tuproq sharoiti, tuproq suvi va ozuqa moddalari kabi turli xil ekologik sharoitlarda biotik va abiotik stressga javob berishda ishtirok etadi. Fitogormonlar yakka o'zi ta'sir qilmaydi, balki bir-biriga mos ravishda yoki qarama-qarshilikda ta'sir qiladi, shunda yakuniy o'sish yoki rivojlanish ularning aniq ta'sirini ifodalaydi. Ular o'ziga xos metabolizm va xususiyatlarga ega noyob birikmalar to'plamini o'z ichiga oladi. Oziq moddalar va

vitaminlar bu jarayonlarga ta'sir eta olmaydigan konsentratsiyadan past konsentratsiyalarda fiziologik ta'sir ko'rsatish qobiliyatiga ega tabiiy birikmalar bo'lganligi uchun ularni boshqa birikmalardan xosil qiladi .

Gormonlarning turlari. Gibberellin (GA) muhim o'simlik gormonlaridan biri bo'lib, u tetratsiklik di-terpenoid karboksilik kislotadir. U urug'ning unib chiqishi, o'simliklarning gullashi, mevalarning pishishi va bargning kengayishi kabi o'simliklarning o'sishi va rivojlanishiga yordam beradi, shu bilan birga trixoma o'sishini to'xtatadi. Ular hujayralarning cho'zilishi va bo'linishida ham muhim rol o'ynaydi. Uning vazifasi, shuningdek, urug'larning o'sishi va uyqu holatida urug'ning chiqishini boshlashdir. "O'sish yoki o'smaslik" o'simliklarning omon qolishi uchun muhim hisoblanadi. O'simliklar o'sishi uchun mos muhitga bo'lgan talablar mavjud bo'lib, ularning yetishmasligi o'sishni to'xtatadi. Shunday qilib, ushbu talablardan biri o'sish gormoni, GA darajasidir. Bu turli xil sintetik yoki fermentlarning inaktivatsiyasi bilan saqlanadi . GA, shuningdek, ildizlarning normal o'sishi uchun majburiydir, bu erda uning past konsentratsiyasi asirlardan tashqari ildizlarning maksimal o'sishi uchun talab qilinadi. Shunday qilib, GA ortiqcha miqdorda mavjud bo'lganda ildizlarning o'sishiga to'sqinlik qilishi mumkin . 1930-yillarda GA Yaponiyada sholi bilan bog'liq bo'lgan kasallikni o'rganayotganda topilgan bo'lib, u haddan tashqari o'sish va poyalarining sarg'ayish belgilari va urug'larning yetishmasligi bilan kechdi. GA 20 yoki 19 uglerodli skeletga ega (C₂₀GA) yoki (C₁₉GA), bu erda 19 uglerodli skeletga ega GA biologik faolroq edi. Hozirgi vaqtda GA ning 140 ga yaqin turli molekulari ma'lum va ular turli mikroorganizmlar yoki o'simliklardan ajratilgan. GA₃, GA₄ va GA₇ maksimal biologik xususiyatlarga ega va ular tijoratda ham mavjud . GA₃ gibberel kislotasi sifatida ham tanilgan. Biologik faol GA qishloq xo'jaligida tijorat maqsadlarida qo'llaniladi. Ular urug'siz, nok, rezavorlarsiz uzum hajmini oshirish, shuningdek, tuz stressi ostida hosildorlikni oshirish uchun püskürtülür. Malting jarayonini kuchaytirish uchun pivo tayyorlashda ham qo'llaniladi. 2016 yilda, ba'zi ma'lumotlarga ko'ra, GA xalqaro bozor hajmi 548,9 million dollarga baholangan .

Gibberellinning sintetik yo'li . Gibberellin asosan o'simliklarda plastidial metileritritol yo'li (MEP) orqali ishlab chiqariladi. Dastlabki bosqichlarda GA ning biosintezi o'simliklarda ham, qo'ziqorinlarda ham bir xil bo'lib, geranilgeranil difosfatdan (GGPP) GA-12 aldegidgacha bo'ladi. Keyin (GGPP) kopalil difosfat sintaza (CPSp) va ent-kauren sintaza (KSp) tomonidan katalizlanadigan o'simliklarda ent-kopalil difosfatga va ent-kauringa aylanishi mavjud. Bundan tashqari, u simbiotik yoki patogen aloqada bo'lgan turli o'simliklar bilan bog'liq bo'lgan bir nechta bakteriya va zamburug'lar tomonidan ishlab chiqariladi. Bunday sharoitda GA ishlab chiqaruvchi organizmda rivojlanayotgan foydaga ega emas, lekin immunitetni yo'q qilish orqali o'simlik egasida infektsiyani bartaraf etish yoki tugunlarning shakllanishini moslashtirish uchun azot fiksatorli bakteriyalarga ta'sir qiladi .

Gibberellin og'ir metallarning stressiga qarshi. Gibberel kislotasi (GA3) tuz stressi va og'ir metallarning toksikligi ostida o'simliklarning o'sishi uchun muhim funktsiyani bajaradi, shuningdek, xlorofil sintezini va lipid peroksidatsiyasini oldini olish uchun antioksidant fermentlarning ta'sirini oshiradi. Kaltsiy (Ca) bilan GA o'simliklarning o'tkazuvchanligi bo'yicha (Ni) toksikligi kabi tuzning toksikligini kamaytirish, shuningdek hujayra membranasining lipid peroksidatsiyasini kamaytirish uchun turli antioksidant fermentlarni faollashtirish uchun qo'shiladi. Ular, shuningdek, og'ir metallar stressini oshirish uchun o'simliklardagi turli jarayonlarni tartibga solishda ishtirok etadilar. Vicia faba L.da gibberel kislotasini qo'llash, mitotik indeksdagi Cd va Pb-induktsiyasini tiklash uchun qo'llab-quvvatlanadi. Ushbu o'sish gormonlarini qo'llash tufayli GA og'ir metall stressi bo'lgan o'simliklarda bir nechta xromosoma buzilishlarining nisbati sezilarli darajada kamaydi. Shundan so'ng, urug'lar V. faba dan og'ir metallardan yig'ib olingan va gibberel kislotasi bilan ishlov berish yuqori darajada erigan shakar, oqsil va nuklein kislotasini ko'rsatdi. Cd stressi bo'lgan lupin o'simliklaridagi gibberel kislotasi CAT fermenti bilan birga amilaza faolligini yaxshiladi. Chlorella vulgaris Pb va Cd kabi og'ir metallarga duchor bo'lganda, GA3 ni qo'llash GA suv bilan ifloslangan hududlarda hayotni himoya qila olishini tekshirish uchun hujayralar sonini va oqsil darajasini oshirdi.

Oksin (IAA). O'n to'qqizinchi asrda barglar tomonidan ishlab chiqarilgan va ildiz sintezini rag'batlantirish uchun pastga tushadigan ko'chma modda g'oyasi paydo bo'ldi, o't koleoptillarining quyoshga o'ralishini boshqarishga qodir edi. Shundan so'ng, bu moddalar tozalandi, tasniflandi va yunoncha "auxin" so'zidan "auxin" nomini oldi, bu "o'sish yoki kuchaytirish" degan ma'noni anglatadi. Tabiiy IAA indol-3-sirka kislotasi IAA. IAA kichik, molekulyar og'irligi past bo'lgan organik birikmalar bo'lib, odatda barcha o'simlik turlarida mavjud bo'lgan eng ilg'or asosiy va xilma-xil fitogormonlar guruhini tashkil qiladi. Ular hujayra bo'linishini tartibga solish orqali bir qator rivojlanayotgan amaliyotlar bilan shug'ullanadilar, masalan, kurtaklar qurilishi, qon tomirlarining kengayishi va gorizontal ildiz qurilishini nazorat qilish. IAA qarishni nazorat qila oladi, shuningdek, ko'plab patogenlar va abiotik yoki og'ir metall stresslari bilan reaksiyaga kirishishi mumkin. Bundan tashqari, u o'simliklarda meva reaksiyalarini ishlab chiqarishni tartibga solishi mumkin.

Oksinning sintetik yo'li. O'simliklar rivojlanishi uchun auksin biosintezi ma'lum to'qimalarda lokalizatsiya qilinishi kerak, ammo IAA odatda yangi barglarda hosil bo'ladi va keyin u o'simlik orqali hammaga etkaziladi. Uning va uning metabolitlarining miqdorini aniqlash uchun ko'plab amaliyotlar o'tkazildi, bu esa auksinning yangi vazni bir milligrammdan kam bo'lgan o'simlik to'qimalarining bir daqiqalik miqdorida tarqalishi haqidagi oldingi fikrni o'zgartirishga imkon beradi. O'simliklardagi IAA biosintezi hali ham qisman aniqlangan; ammo, turli izotoplar foydalanish bilan, IAA ikki muhim yo'llar bilan sintez qilinishi mumkin, deb

ko'rsatilgan. Bu yo'llar triptofanga bog'liq va triptofandan mustaqil . Triptofanga bog'liq yo'lda to'rtta yo'nalish aniqlangan. Birinchi yo'lda indolasetamid amidohidrolaz ta'sirida IAA ga aylanadi. Ikkinchi yo'lda indol-3-piruvik kislota (IPA) aminotransferaza yordamida triptofandan hosil bo'ladi, keyin IPA dekarboksilaza tomonidan indol-3-atsetaldegidga aylanadi va keyin indol-3-atsetaldegid indol sirkasiga aylanadi. indol-3-asetaldegid oksidaz bilan kislota. Bu marshrutlar parallel ketmaydi, ko'pincha ular bir-birini kesib o'tadi. Triptofan, shuningdek, trp-dekarboksilaza tomonidan triptaminga aylanadi va keyin ba'zi oqsillar turli bosqichlardan so'ng triptaminning indol sirka kislotasiga aylanishiga yordam beradi . Triptofandan mustaqil yo'lda IAA Trp genlari bo'lmagan holda sintez qilingan. Shunday qilib, bir nechta tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, Trp genlari yoki nuqsonli Trp genlari yo'qligi sababli triptofan yo'q bo'lganda, o'simliklarda IAA mavjudligi haqida dalillar mavjud. Arabidopsisdagi tadqiqotlar shuni ko'rsatdiki, trp3-1 va trp2-1 mutantlari mos ravishda triptofan sintaza a va b da nuqsonli edi; IAA ishlab chiqarish hali ham mavjud edi. Taxminlarga ko'ra, IAA ishlab chiqarilishi triptofanning prekursorlari, ya'ni indol yoki indol-3-glitserin fosfati tufayli bo'lishi mumkin .

Og'ir metallarning stressiga qarshi auxin. O'simliklarda IAA mavjudligi o'zgaruvchan muhitda o'simliklarning o'sishiga ham yordam beradi. Og'ir metallarning toksikligi mavjud bo'lganda, bunga toqat qilish hal qiluvchi rol o'ynaydi. Ushbu metall stressli o'simliklarda auksin o'simlik ishlab chiqarishni yaxshilash uchun ushbu o'simliklarning rizosferasida IAA hosil qilishi mumkin bo'lgan mikroblarni emlash orqali ta'minlanishi mumkin. Ushbu metall stress o'simliklarning turli joylarida, masalan, peroksisoma, mitoxondriyalar, plastidlar va sitoplazmani o'z ichiga olgan ildiz hujayralarida turli xil reaktiv kislorod turlarini ishlab chiqarish bilan bog'liq . Turli tadqiqotlarda IAA darajasi ildizlar va kurtaklardagi og'ir metallarning stressi tufayli endogen tarzda o'zgarishi aniqlangan. Og'ir metallarning toksikligi va IAA darajasi o'rtasida ijobiy, shuningdek, salbiy bog'liqlik ko'rsatilgan. Bundan tashqari, og'ir metallarning stressiga javoban, IAA ishlab chiqaruvchi genlarning regulyatsiyasi IAAning joylashishi va to'planishini nazorat qilishi mumkinligi ham kuzatilmoqda . O'simliklardagi antioksidant fermentlar va xlorofill darajasini tartibga solish va rag'batlantirish orqali H₂O₂ darajasini sozlash uchun gomeostazga erishish uchun IAA va reaktiv kislorod turlari o'rtasidagi munosabatda bir nechta genlar ishtirok etadi . Tuproqdagi metallning anormal darajasi o'simliklarda zaharlanishni keltirib chiqaradi va ildiz va kurtaklarda to'planishi tufayli o'simliklarning o'sishi va rivojlanishini sekinlashtiradi. O'simliklardagi o'sish va rivojlanish tezligining pasayishi asosan IAA kabi o'simlik gormonlari tomonidan nazorat qilinadi va saqlanadi. Indol sirka kislotasi o'simliklarning og'ir metallar stressi ostida moslashuvi bilan yaxshi tanilgan, bu esa biomassa va ishlab chiqarishni kuchaytiradi. IAA turli xil o'simliklarga to'g'ridan-to'g'ri yoki o'simlik o'sishini rag'batlantiradigan rizobakteriyalar (PGPR) orqali qo'llanilishi

mumkin, ular IAA hosil qiladi va buning evaziga zaharli metall konsentratsiyasi ostida o'simliklarning o'sishi sezilarli darajada yaxshilanadi .

Sitokininlar (CKs). O'simliklarning o'sishi va rivojlanishida asosiy regulyatorlar CKs - fitogormon yoki o'simlik gormoni sifatida tanilgan. Uning asosiy vazifasi hujayraning hujayraga o'xshash kengayishi va bo'linishi fiziologiyasida, P va N₂ meta.

Sitokininlar og'ir metallar stressiga qarshi. O'simliklar ksenobiotik qarshilikka duchor bo'lganda, sho'rlanishga chidamliligi, qurg'oqchilik, yorug'lik va harorat signallari bilan CKs asosiy rol o'ynaydi. O'simlik qarshiligini oshirish uchun og'ir metallar ta'sirida CK konsentratsiyasini tartibga solish uchun turli xil signalizatsiya yo'llari mavjud. A. thaliana mishyak stressi ostida endogen CK larning kamayishi va CK signallarining kamayishi bilan tekshiriladi, mutant o'simliklar bilan CK sintezi o'simliklarning mishyakga chidamliligini oshirdi. Ekzogen CK o'simliklarning metall stressiga chidamliligini oshirishi mumkinligi ta'riflanadi . CKs o'simlikdagi morfologiyani, hujayralar bo'linishini va boshqa bir qator muhim yo'llarni boshqaradi. Ko'pgina tadqiqotlar og'ir metallarning biosorbsiyasi orqali o'simlik o'simliklarida og'ir metallarning toksikligini kamaytirish uchun CK rolini tasvirlab berdi. Yuqori o'simliklarda CK lar hujayralar sonining ko'payishiga olib keladigan mitotik indeksning og'ir metallar tufayli pasayishini tiklash uchun tasdiqlangan. Bundan tashqari, CKs, albatta, fotosintetik mexanizmni nazorat qildi va turli xil monosaxaridlar va antioksidantlar konsentratsiyasini oshirdi, bu esa og'ir metallarning toksikligi ostida o'simliklarning yaxshi mavjudligiga olib keldi . Og'ir metallarning yuqori darajasidagi fitnalardan biri bu CK darajasining o'zgarishi. O'simliklarning ushbu zaharlilikka dosh berish uchun umumiy samaradorligini oshirish uchun og'ir metallar ko'p bo'lganda CK konsentratsiyasining pasayishi kuzatiladi. Ko'pgina tadqiqotlar mineral elementlarning etishmasligi o'simliklardagi CK konsentratsiyasini kamaytiradi degan fikrga qo'shiladi. Bundan tashqari, antioksidant mudofaa tizimining faollashishi tufayli C. vulgarisning Cu, Cd va Pb ga chidamliligini yaxshilaydi, shuning uchun og'ir metallarning oksidlovchi stressining salbiy qiymatlarini kamaytiradi . O'simlik gormonlari antioksidant fermentlar, ya'ni APX, SOD, GR, CAT ta'sirini boyitgan va glutation, askorbat va prolin kabi kichikroq antioksidant molekulalarning tarkibini yaxshilagan degan xulosaga keldi. CK lar bir nechta oqsillarni va fotosintez jarayonining tarkibiy qismlarini (karotinlar, xlorofillar va ksantofillar) himoya qiladi, shuning uchun og'ir metallar stressining A. obliquusga zararli ta'siri sezilarli darajada kamaydi .

Fitogormonlar o'rtasidagi o'zaro suhbat. Fitogormonlar yoki o'simlik gormonlari sitokinin (CK), gibberellin (GA), salitsil kislota (SA), brassinosteroid (BR), auksin (IAA), etilen (ET), yasmonik kislota (JA), abstsiz kislota kabi kichik endogen vositachilardir. (ABA) va strigolakton (SL), ular o'simlik gormonlarining o'zaro suhbat deb ham ataladigan ikki tomonlama maqsadni muvofiqlashtiradi. Albatta, o'simlik gormonlari oraliq moddalar bo'lib, ular nafaqat progressiv amaliyotlarni

endogen tarzda boshqaradi va tashkil qiladi, balki biotik va abiotik stressga moslashish reaksiyalarini boshlash uchun atrof-muhitni qo'zg'atadi. IAA bilan CK qo'llanilganda kallusning differentsiatsiyasida yaxshilanish kuzatilgan va hujayralar soni ham ko'paygan. O'simlikning kuchini oshirish, ozuqa moddalarini mahalliyashtirish va ko'plab o'simliklarda g'alla hosildorligini oshirishda ikkalasining ham hissasi bor. CK lar kambiy, ildiz va kurtaklar uchlarini kabi rivojlanayotgan to'qimalarda haddan tashqari miqdorda topilgan. Odatda, GA va CK ning antagonist bo'lishi kuzatiladi, chunki ularning ikkalasi bir-birining kurtaklar nish cho'qqisiga, ildiz uchlariga va o'simlikning cho'zilishiga ta'siriga qarshi edi. DELLA oqsillari bu antagonistik gormonlar GA signallarining salbiy stimulyatorlari sifatida o'zaro gaplashadigan mexanizmlar uchun javobgardir. ABA o'simlik stress gormoni ekanligi ma'lum bo'lib, u o'simliklar suvsizlanish yoki qurg'oqchilik stressi ostida bo'lganda darhol to'planadi. ABA va CK faolligi o'rtasida urug'larning rivojlanishi, urug'dan oldingi va keyingi rivojlanishi va stress stimulyatorlari o'rtasida bog'liqlik mavjud. ABA va CK haqida o'zaro suhbat ko'pincha qarama-qarshidir. KK konsentratsiyasining ortishi bilan u ABA reaksiyalarini bostiradi. Qurg'oqchilik sharoitida Arabidopsisning saqlanishi uchun bu antagonistik funktsional munosabatlar kuzatiladi, ammo ABA urug'larning unib chiqishini kamaytiradi. ET hujayralarning ko'payishi va kengayishini, mevalarning rivojlanishini, qarishni va biotik va abiotik bosimga turli reaksiyalarni boshqaradigan gazsimon gormon. CK va ET ning xatti-harakati odatda kurtaklarda antagonistikdir, bu erda CKlar hujayralarni ko'klamzorashtirish va ko'paytirishda, etilen esa etilen, qarish va hujayra ko'payishini inhiye qilish kabi qarish jarayonlarida ishtirok etadi. Bundan tashqari, ikkalasi ham turli yo'nalishlarda hamkorlikda ishlaydi, masalan, ildiz rivojlanishiga to'sqinlik qilib, ildizlarni saqlash. Shunisi e'tiborga loyiqki, CKlar ACC sintazasini faollashtirish orqali ET ishlab chiqarishni ijobiy rag'batlantiradi. ET ishlab chiqarish urug'lardagi gipokotil cho'zilishining oldini olish va ildiz o'sishini cheklash uchun CKlarni osonlashtiradi. SA o'simliklardan kelib chiqadigan gormon bo'lib, o'simliklarni himoya qilish uchun biotrofik patogenlarga qarshi muhim ro'l o'ynaydi, JA dan farqli o'laroq, o'simliklarga qarshi ta'sir qiladi.

O'sish har bir tirik organizm uchun muhim xususiyat bo'lib, odatda turli xil tashqi va ichki omillar bilan tartibga solinadi. Odatda, o'simliklar bu xususiyatga fitogormonlar deb nomlanuvchi oz miqdordagi kimyoviy moddalarni sintez qilish orqali erishadilar. Ushbu kimyoviy moddalar biokimyoviy o'zgarishlarni keltirib chiqaradi, natijada o'simliklarda gullar, ildizlar, poyalar va mevalarning shakllanishi kabi bir qancha o'sish o'zgarishlarini boshlaydi. Natijada bu jarayonlar hosildorlikni oshiradi. Ba'zi fitogormonlar ham o'simlikning uyqu holatidan qarigacha hayotida muhim rol o'ynaydi. Binobarin, qishloq xo'jaligi va bog'dorchilik va hokazolarda muhim rol o'ynaydi. Xulosa qilib aytganda, fitogormon o'simliklarning fiziologiyasini

tartibga soladi, ammo molekulyar mexanizmlar haqidagi ma'lumotlar haligacha noaniqligicha qolmoqda.

Foydalaniladigan adabiyotlar ro'yxati:

1. Bakay S.M. Biotexnologiya obogaheniya kormov miseialno'm belkom. Kiev. Urojay 1987.
2. Biotexnologiya kormoproizvodstva i pererabotki otxodov. Riga: Zinatie, 1987.
3. Bo'kov V.A. i dr. Mikrobiologicheskoe proizvodstvo biologicheskii aktivno'x vehestv i preparatov. – M. Vo'sshaya shkola, 1987.
4. Gavrilova N.N. Lipido' mikroorganizmov dlya kormovo'x seley. M., VNIISNTI, 1985. 5. Gleleja A.A. i dr. Mikrobno'e fermento' v narodnom xozyaystva – Vilnyus: Mokslas, 1985.
6. Davronov K. Mikroblar dunyosi. Toshkent: ToshDAU, 2001.
7. Davronov K., Xo'jamshukurov N. Umumiy va texnik mikrobiologiya. Toshkent, ToshDAU, 2004
8. Kolunyans K.A., Golger L.I. Mikrobno'e fermentno'e preparato'. M., 1979.
9. Kolunyans K.A., Golger L.I. Fermento' medisinskogo naznacheniya /Pod red. A.A. Terlishna./ L. 1975.
10. Korolev S.A. Osnovno' texnicheskoy mikrobiologii molochnogo dela. 3-e izd. M, 1974.

THE ROLE OF ENGLISH IN MODERN TIMES

Isroilova Oqilaxon Abdurasulovna

Farg'ona viloyati Farg'ona transport va servis texnikumining

Ingliz tili fani o'qituvchisi

Annotation: This article discusses the pivotal role of the English language in contemporary society. It explores how English has become a global lingua franca, impacting various aspects of modern life, including communication, business, education, and cultural exchange. The article also highlights the influence of technology and international relations on the widespread use of English worldwide.

Keywords: English language, global communication, economic opportunity, cultural exchange, education, technology, globalization.

The English language has undeniably evolved into a global lingua franca, with its influence extending far beyond its native speakers. In modern times, English plays a pivotal role in various aspects of our lives, including communication, education, technology, and culture. This article explores the multifaceted role of English in today's world, highlighting its significance and impact.

To analyze the role of English in modern times, we conducted a comprehensive review of literature and examined various sources, including scholarly articles, reports, and expert opinions. Additionally, we considered real-world examples and case studies to illustrate the practical implications of English in different contexts.

English plays a crucial role in modern times, both as a global lingua franca and as a tool for communication, education, business, and cultural exchange. Its significance can be understood through various dimensions:

- **International Communication:** English serves as a common language for people from different linguistic backgrounds to communicate effectively. It facilitates international diplomacy, trade, tourism, and global collaboration in fields like science, technology, and academia.

- **Global Business:** English is the dominant language of international business. It enables companies to reach a wider audience and engage in cross-border trade and negotiations. Many multinational corporations use English as their primary language for internal communication.

- **Education:** English is the medium of instruction in many prestigious universities and academic institutions around the world. It gives students access to a wealth of knowledge, research, and resources, as well as opportunities for international study and research collaboration.

- **Technology and Innovation:** A significant portion of scientific research and technological advancements are documented in English. Proficiency in English is crucial for professionals in fields like information technology, engineering, and medicine.

- **Media and Entertainment:** English is the primary language of the global media and entertainment industry. It is the language of Hollywood, the music industry, and a significant portion of the internet. English-language media and entertainment content reach audiences worldwide.

- **International Relations:** English is often used as the primary language for international diplomacy and international organizations such as the United Nations. This facilitates diplomatic negotiations and cooperation among countries.

- **Cultural Exchange:** English allows for the exchange of cultures and ideas across borders. It plays a role in the spread of literature, music, art, and popular culture globally.

- **Travel and Tourism:** English is widely spoken in the tourism industry. Travelers often rely on English for navigation, communication with locals, and accessing information about destinations.

- **Social Mobility:** Proficiency in English can enhance social and economic mobility. It provides access to better job opportunities, higher education, and the ability to engage with a global network of people and resources.

- **Global Citizenship:** In an increasingly interconnected world, English proficiency is seen as a crucial skill for global citizenship. It promotes cross-cultural understanding and facilitates collaboration on global challenges like climate change, health crises, and humanitarian efforts.

While the English language's dominance in these areas is clear, it's important to recognize the importance of linguistic diversity and the preservation of other languages and cultures. Multilingualism and the promotion of native languages remain essential for cultural identity and inclusivity. The English language's role in modern times highlights the need for balance between a global lingua franca and the preservation of linguistic diversity.

The role of English in modern times is undeniably significant. Its global reach has profound implications for individuals and societies. However, it also raises concerns about linguistic diversity and the potential marginalization of other languages. Moreover, the demand for English proficiency has created an industry of English language teaching, which can perpetuate socio-economic inequalities.

Conclusions:

In conclusion, English plays a central role in our interconnected world, serving as a means of global communication, an avenue for economic opportunity, a catalyst for cultural exchange, and a key to accessing education and technology. Its impact is

undeniable, but its dominance should not overshadow the value of linguistic diversity and cultural heritage. As English continues to evolve, it is essential to strike a balance between its global utility and the preservation of linguistic and cultural identities.

- Promote Multilingualism: Encourage the learning and preservation of native languages alongside English to maintain cultural diversity.

- Accessible Language Education: Improve access to quality English language education, especially in underserved regions, to empower individuals with economic opportunities.

- Cultural Exchange Programs: Support programs that facilitate cultural exchange beyond language, promoting understanding and appreciation of diverse cultures.

4. Technology Localization: Promote the translation and localization of technology and content to bridge the digital divide and ensure equal access to information.

By recognizing and addressing the multifaceted role of English in modern times, we can harness its benefits while preserving the richness of our linguistic and cultural tapestry.

REFERENCES

1. Crystal D. English as a global language. - М., Ves Mir, 2001.-240p. Nesterenko V.S. Problems of existence and prospects for the development of global English in the modern world // Language and culture. - 2011. -№2.

2.Crystal D. English as a Global Language. Cambridge. Cambridge University Press, 2003.

3. Kakuridis T., Manyan M. Global language, the view of a European. Web, [http, // www.mnemo. ru / study / 01 / 01_10.htm](http://www.mnemo.ru/study/01/01_10.htm). 98 Herald Mil information .

4.NOУ HPE "Moscow Institute of Linguistics" together with the Federal State Budgetary Scientific Institution "Institute of Linguistics of the Russian Academy of Sciences" publishes the journal "Questions of Psycholinguistics"

5. METHODS FOR TEACHING SPEAKING SKILLS IN MODERN PEDAGOGY В .Djumanova,Журнал иностранных языков и лингвистики 2 (5

SO'GD SHARQ VA G'ARB TADQIQOTSHUNOSLARI TALQINIDA...

SOGD IN THE INTERPRETATION OF EASTERN AND
WESTERN RESEARCHERS...СОГД В ТОЛКОВАНИЯХ ВОСТОЧНЫХ И ЗАПАДНЫХ
ИССЛЕДОВАТЕЛЕЙ...

Mamajonov Islomjon Shavkatjon o'gli
Namangan Davlat Universiteti Tarix fakulteti
70220401 Arxeologiya mutaxassisligi magistranti
Telefon: +998941504060

Anotatsiya: Maqolada O'rta O'siyoda muhim ahamiyat kasb etgan so'gd tarixi, bu tarixni o'rgangan tadqiqotchilar, O'zbekistonda sug'dshunoslik sohasiga XX asrning 70-yillarda asos solinishi hamda V.A. Livshisning shogirdi M.M. Is'hoqov O'rta Osiyoda birinchilardan bo'lib, Sug'dshunoslik bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borib, sug'dshunoslik maktabini shakllantirayotgani haqida manbalar asosida ma'lumotlar bayon etildi.

Annotation: In the article, the history of Sogd, which was of great importance in the history of Central Asia, the researchers who studied this history, the foundation of the field of Sogd studies in Uzbekistan in the 70s of the 20th century, and V.A. Livshis's student M.M. Based on the sources, information was provided that Ishakov was one of the first in Central Asia to conduct scientific research on Sugdian studies and form a school of Sugdian studies.

Аннотация: В статье история Согда, имевшая большое значение в истории Средней Азии, исследователи, изучавшие эту историю, зарождение области согдоведения в Узбекистане в 70-е годы XX века, и В.А. Ученик Лившиса М.М. На основании источников была предоставлена информация, что Исаков одним из первых в Средней Азии провел научные исследования по сугдиноведению и сформировал школу согдиноведения.

Kalit so'zlar: "pahlaviy dialekti", F.K. Anders, P. Pelo, Myuller, "Ko'hna xatlar", E. Benvenist, I. Gershevich, S. Telegdi, O. Xansen, F. Veller, D.N. Makkenzi, M.Shvars, N. Sims-Vilyams, Y. Yoshida, A.I. Koxanovskiy, N.I. Krotkova, S.F. Oldenburg, V.I. Roborovskiy, A.A. Freyman, M.M. Ishoqov, G_.B. Boboyorov.

Key words: "Pahlavi dialect", F.K. Anders, P. Pelo, Müller, "Old letters", E. Benveniste, I. Gershevich, S. Telegdi, O. Hansen, F. Weller, D.N. McKenzie, M. Schwarz, N. Sims-Williams, Y. Yoshida, A.I. Kokhanovsky, N.I. Krotkova, S.F. Oldenburg, V.I. Roborovsky, A.A. Freiman, M.M. Ishakov, G_.B. Boboyorov.

Ключевые слова: «Пехлеви диалект», Ф.К. Андерс, П. Пело, Мюллер, «Старые письма», Э. Бенвенист, И. Гершевич, С. Телегди, О. Хансен, Ф. Веллер,

Д.Н. Маккензи, М. Шварц, Н. Симс-Вильямс, Ю. Йошида, А.И. Кохановский, Н.И. Кроткова, С.Ф. Ольденбург, В.И. Роборовский, А.А. Фрейман, М.М. Ишаков, Г.Б. Бобоев.

XIX asr oxiri XX asr boshlarida Sharqiy Turkiston vohalarida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar natijasida moniy, suryoniy va uygur tiliga yaqin alifbolarda yozilgan yozma yodgorliklar topilgan. Bu noma'lum "pahlaviy dialekti" yozuvini F.K. Anders, X asrga oid Beruniyning "Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar" asaridai sugdiy oy va kunlarning nomlanishini hujjatlardagi nomlar bilan qiyoslab tikladi. Bu haqda 1904 yilda eronshunos F.V.K. Myullerga xabar berildi. Shu yildan boshlab sug'd tili va yodgorliklarni o'rganishga kirishilib, yangi soha sug'dshunoslikka asos solindi. Sohaga F.K. Anders, P. Pelo, Myuller tamal toshini qo'yishdi. Ular topgan aksariyat matnlar diniy-falsafiy mazmunda bo'lib, Sharqiy Turkistondagi turk-sug'd jamoalari tomonidan sug'diy tilga sanskrit va xitoy tilidan qilingan tarjimalar olindi. Bu sohada boshlangan ishni, sug'diy-suryoniy (xristian) matnlari asosida, K.G. Zaleman, 1906 yilda A.Steyn tomonidan Dunxuandan topilgan "Ko'hna xatlar" ustida R. Plio, G. Rayxelt, keyinchalik V.B. Xeyaning, Ya. Xarmatta, V. Lens kabi olimlar davom ettirdilar. Sug'diy til qonuniyatlarini P. Tedesko, sug'diy-buddaviy, sug'diy-moniy va sug'diy-suryoniy matnlardagi sug'diy tili qonuniyatlari, yozuvlar shakli uslubi, tarjimasini, izohi bilan E. Benvenist, I. Gershevich, S. Telegdi, O. Xansen, F. Veller, D.N. Makkenzi, M. Shvars, N. Sims-Vilyams kabi olimlar ishlab chiqdilar. Jumladan, N. Sims Vilyams so'nggi yillarda topilgan sug'd yozma yodgorliklarining o'qilishi va talqini masalasida F.Grene bilan hamkorlikda ish olib bordi. Ular Janubiy Qozog'istondan topilgan sug'diy yozuvli Kultepa bitigini tahlil qilishdi. Sug'dshunoslik sohasiga Osiyo olimlari tomonidan munosib hissa qo'shilmoqda. Yapon olimlaridan Y. Yoshida Ipak yo'li va u yerdagi sug'diylarning savdo koloniyalari masalalarini so'nggi yillarda topilgan yangi materiallar asosida o'rgangan bo'lsa, K. Enoki ilk o'rta asrlar Markaziy Osiyodagi etnik jarayonlar bilan shug'ullandi. Eronlik olim B. Garib sug'diy, forsiy va ingliz tillaridagi lug'ati bilan sug'dshunoslik uchun katta xizmat qildi. So'nggi yillarda fransuz tadqiqotchisi F. Grene sug'd yozma yodgorliklari va sug'diylarning Markaziy Osiyo tarixi masalasida ilmiy tadqiqotlar olib bormoqda. U Sug'd arxeologiyasi, tarixi va madaniyatiga oid qator ilmiy ishlarni chop ettirdi.

Yevropa olimlarning barcha sug'diy madaniyatni, eron madaniyatining bir qismi deb talqin qilib, xatoga yo'l qo'ymoqdalar. Vaholanki, sug'diy madaniyat o'ziga xos bo'lib, bu madaniyat turkiy muhitda shakllangan va turkiy madaniyat bilan simbioz holatida faqat Markaziy Osiyoga xos turk-sug'd madaniyatining ajralmas qismidir. Chunki Markaziy Osiyo sivilizatsiyasini sug'diy (eroniy) yoki

turkiy madaniyat sifatida alohida o'rganish va tadqiq qilish mumkin emas. XX asr ikkinchi choragidan sobiq SSSRda sug'dshunoslik bo'yicha qator ishlar qilindi. XIX asr oxirlarida yevropalik olimlar qatori Sharqiy Turkiston arxeologiyasida ishtirok etgan Rossiya Fanlar akademiyasi Sharqiy bo'limining arxeologik jamiyatining vakillari A.I. Koxanovskiy, N.I. Krotkova, S.F. Oldenburg va V.I. Roborovskiylar tomonidan bir qator buddaviy, moniy va xristian dinlari mazmunidagi matnlarning parchalari kolleksiyasi jamlandi. Mazkur noyob matnlar parchasidan iborat kolleksiyani L.N. Ragoza nashrga tayyorlab, chop etgirdi. 1932-1933 yillarda Tojikistonning Panjikent shahri yaqinidagi Mug' qal'asi xarobalaridan topilgan VIII asr boshlariga oid arxiv hujjatlari sovet sug'dshunosligi uchun katta manba bo'ldi. N.A. Vasilevning Mug' tog'i arxivi haqidagi ma'lumotlari, A.A. Freyman ekspeditsiyasi aniqlagan 74 ta hujjat (teri, qog'oz va yogoch parchasidagi shaxsiy va diplomatik xatlar, bitimlar, taqvimlar, xo'jalik va hisob qaydlari, bitta arabcha, uchta xitoycha va bitta runiy yozuvidagi arxiv) 1934 yildan nashr etila boshlandi. 1962 yilda A.A. Freyman mazkur hujjatlarning tavsifi, nashri va tadqiqoti bo'yicha o'z ilmiy natijalarini nashr ettirdi. I.Yu. Krachkovskiy Mug' arxivining arab tilli hujjatlarini tarjimasini va talqinini e'lon qildi. XX asr ikkinchi yarmidagi sug'dshunoslik taraqqiyotiga V.A. Livshis katta hissa qo'shdi. U nafaqat Mug' tog'i arxivi hujjatlarini, balki sug'diy matnlarning katta kompleksini amaliy o'rgandi. Uning sohaga oid nashrlari orasida sug'd yozuvi xillari va tili masalasi alohida o'rin tutadi. V.A. Livshis Sharqiy eroniy tillar bo'yicha mutaxassis L.A. Xromov bilan hamkorlikda sug'd tilini maxsus tadqiq etdi.

Sug'dshunoslik sohasi rivojiga ulkan hissa qo'shgan olim O.I. Smirnova 1962 yilda M.N. Bogolyubov bilan birga Mug' arxivining uchinchi qismini (xo'jalik hujjatlarini) nashr ettirdi. U nafaqat Mug'arxivi hujjatlari ustida, balki ilk o'rta asrlardagi Sug'dning siyosiy tarixi, ijtimoiy-iqtisodiy hayoti, madaniyati va ayniqsa numizmatikasini o'rganishda samarali ish olib bordi. Bu asarlarda Sug'dning mintaqada tutgan o'rni, turk-sug'd munosabatlarining siyosiy, ijtimoiy-iqtisodiy qirralariga daxldor ma'lumotlar keltiriladi.

So'nggi yillarda Rossiyada sug'dshunoslikning yangi avlodi yetishib chiqmoqda. Shulardan biri P. Lure hisoblanadi. Uning tadqiqotlari asosan sug'diy toponimiyaning tarixiy-lingvistik tahlillariga bag'ishlangan.

O'zbekistonda sug'dshunoslik sohasiga XX asrning 70-yillarda asos solindi. V.A. Livshisning shogirdi M.M. Is'hoqov O'rta Osiyoda birinchilardan bo'lib, Sug'dshunoslik bo'yicha ilmiy tadqiqotlar olib borib, sug'dshunoslik maktabini shakllantirmoqda. 2008 yilda M.M. Ishoqovning "Markaziy Osiyo dunyo yozuv madaniyati tizimida" nomli paleografik tadqiqotlarga bag'ishlangan monografiyasi o'zbek va jahon sug'dshunosligining katta yutuqlaridan biri bo'ldi. Uning

shogirdlari O. Mansurov, Sh. Shoyoqubov, B.Mamarahimova, A. Xolmatov kabilar sug'dshunoslikning kelajakdagi rivoji uchun hissa qo'shishga kirishganlar. Ularning maqolalari va monografiyalarida sug'diy hujjatlar, xususan Mug' arxivi izchil o'rganilib, Sug'dning ikki etnik birligi sug'diylar va turkiylar o'rni xolis yoritilganligi bilan xarakterlanadi.

Sug'd yozuvining mintaqadagi o'rni va turkiy davlatchilikdagi ahamiyati G_.B. Boboyorov tomonidan olib borilyotgan tangashunoslik tadqiqotlarida aks etmoqda.

O'zbekistonda sug'dshunoslik sohasini rivojlantirish va o'zbek olimlarining jahon sug'dshunoslari bilan hamkorlik qilishi masalasi dolzarbligicha qolmoqda. Chunki, shu davrgacha qilingan sug'dshunoslikka daxldor ilmiy maqolalar va ilmiy tadqiqot ishlari hozirda O'zbekistonda mavjud manbalarga suyangan holda bajarilmoqda xolos. Vaholanki, so'nggi yillarda Germaniya, Italiya, AQSh, Yaponiya va Xitoy kabi mamlakatlarda sug'd yozma yodgorliklarning yangi namunalari asosidagi tadqiqotlar olib borilmoqda. O'zbek olimlari ushbu jarayonga qo'shilish uchun xalqaro internet tizimi, ilmiy mussasalar bilan hamkorlik va O'zbekistonda sug'd yozma yodgorliklari fondini yaratish uchun harakat qilishlari, soha bilan shug'ullanuvchi mutaxassislarni bir markazga to'plab faoliyat yuritishlari maqsadga muvofiq bo'lar edi.

Foydalanilgan adabiyotlar ro'yhati

1. Nasimxon Rahmon «Turk hoqonligi», T., 1993:.
2. Abu Muslim Ovliyo «Muqanna qo'zg'oloni muarrixlar talqinida», T.,1901-1925.
3. Ibn Kathir «Tarix ul-anbiyo» va – r-rasul va-l-xulofo» nomli asar muallifi kim?
4. Abdumalik ibn Hisham “Ar-rasul va-l-Khulafa»
5. Al-Beruniy “Al-Ashar al-Baqiya an al-Qurun al-Haliya”
6. M.M. Ishaqovning "Markaziy Osiyo dunyo yozuv madaniyati tizimida" nomli paleografik tadqiqotlarga bag'ishlangan monografiyasi 2008 yil.

OSHQOZON SARATONI

Toshkent Kimyo Xalqaro Universiteti
“Davolash ishi” yo’nalishi 3-kurs talabasi
Saparboyeva Go’zalxon Qahramon qizi

Annotatsiya: Ushbu maqolada oshqozon saratoni epidemiologiyasi, etiologiyasi, alomatlari, makroskopik tasviri, tashxislash, differensial diagnostikasi va davolash haqida to’liq ma’lumot berilgan.

Oshqozon saratoni — oshqozon shilliq qavati epiteliy to’qimasidan kelib chiqadigan yomon sifatli o’sma. Oshqozon saratoni eng keng tarqalgan onkologik kasalliklardan biri hisoblanadi. U oshqozonning har qanday qismida rivojlanib, boshqa a’zolarga, ayniqsa qizilo’ngach, o’pka va jigarga tarqalishi mumkin.

ETIOLOGIYASI

Oshqozon saratoni bilan kasallanishda quyidagi omillarning ta’siri mavjudligi isbotlangan:

- Askorbin kislotasi vitamin C yetishmasligi;
- Haddan tashqari ko’p tuz iste’mol qilish;
- Marinadlangan, ortiqcha qovurib yuborilgan, dudlangan, achchiq ovqatlar, hayvonlar yog’i iste’moli;
- Alkogolli ichimliklar, ayniqsa aroqni suiste’mol qilish.

OSHQOZON SARATONI VA *HELICOBACTER PYLORI*

Oshqozon saratoni va *Helicobacter pylori* bakteriyasi bilan infeksiyalanganlik orasida bog’liqlik mavjudligi to’g’risida ishonchli ma’lumotlar mavjud. Ushbu bakteriya bilan kasallangan odamlarda oshqozon saratoni rivojlanish xavfi yuqori ekanligi statistik jihatdan isbotlangan.

ALOMATLARI

Erta bosqichlarda oshqozon saratoni yaqqol ifodlanmaydigan klinik belgilar va nospetsifik alomatlarga ega (dispepsiya, ishtaha yo’qolishi) bo’ladi. Kasallikning boshqa belgilari («kichik belgilar» sindromi deb ataladi) — asteniya, go’shtli ovqatlarni hush ko’rmaslik, kamqonlik, vazn yo’qotish, «oshqozonda noqulaylik» ko’pincha jarayonning tarqalgan shakllarida kuzatiladi.

• Tezda to’yib qolish, oz miqdorda ovqat iste’molidan keyin ham qorinning to’lib qolganligi hissi endofit saraton uchun xosdir, bunda oshqozon rigid, ya’ni ovqat tushganda kengaymaydigan bo’lib qoladi.

- Kardial qism saratoni disfagiya bilan tavsiflanadi.

• Pilorik bo'lim saratoni oshqozondagi massaning evakuatsiyasiga xalaqit berishi mumkin, bu esa qayt qilishga olib keladi.

Kasallikning keyingi bosqichlarda epigastriya sohasida og'riq, qayt qilish, o'smaning yaralanishi va parchalanishi natijasida qon ketish (najas ranging o'zgarishi, «qahva quyqasi» yoki qon bilan qusish) qo'shiladi. Og'riqning tabiati o'smaning qo'shni organlarda o'sib kirganini ko'rsatishi mumkin, jumladan:

- O'rab oluvchi og'riqlar — me'da osti beziga,
- Stenokardiyaga o'xshash og'riq — diafragma,
- Qorin dam bo'lishi, qurillashi, hojatning kechikishi — ko'ndalang chambar ichakka.

МАКРОСКОПИК ТАСВИР

O'smaning makroskopik shakli bo'yicha oshqozon saratonining eng ko'p ishlatiladigan tasnifi Bormann tasnifi (1926) sanaladi. Unga ko'ra:

• **Polipoid saraton** — yakka o'simta oshqozon bo'shlig'iga chiqadi, sog'lom to'qimalardan ajralib turadi, yaralanmaydi. Bu oshqozon saratoni holatlarining 5 foizida uchraydi. Prognoz nisbatan ijobiy;

• **Yaralangan karsinoma** — bu likopcha shaklida ko'tarilgan va aniq chegaralangan qirralarga ega yarali o'sma. Vizual tarzda oshqozon yarasidan ko'p farq qilmaydi, ishonchli differentsial tashxis qo'yish uchun gistologik tekshiruv o'tkazish kerak (yaraning bir necha qismidan namuna olib o'tkazish eng to'g'ri usul bo'ladi). Nisbatan yaxshi sifatli kechishi bilan farq qiladi, barcha holatlarning 35 foiziga to'g'ri keladi;

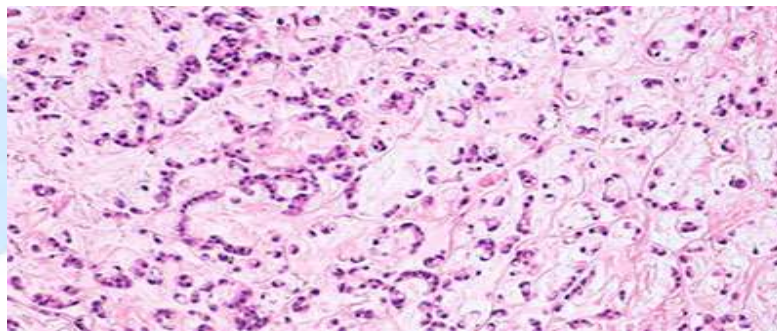
• **Qisman yaralangan karsinoma** — sog'lom to'qimalardan aniq farqlanmaydi, chetlari biroz ko'tarilgan, oshqozonning chuqur qatlamlariga qisman infiltrativ o'sib kirgan bo'ladi. Erta muddatlardan metastazlanishi bilan ajralib turadi.

• **Diffuz-infiltrativ saraton** — endofit tarzda o'sadi, subshilliq qatlamga kirib, oshqozonning ahamiyatli qismini egallab oladi. Makroskopik jihatdan gastroskopiya vaqtida yaxshi aniqlanmaydi. Oshqozon devorining diffuz o'sishi ko'pincha uning harakatchanligini buzilishiga va tegishli dispeptik shikoyatlarning paydo bo'lishiga olib keladi.

GISTOLOGIK TURLARI

JSST tasnifi:

- Adenokarsinoma (bezli saraton):
  - Papillyar;
  - Tubulyar;
  - Mutsinoz,

Saratonga chalingan oshqozon to'qimasining mikroskop ostidagi tasviri

Har bir tur differentsiatsiya darajasiga ko'ra yuqori, o'rta va past darajadagi differentsial adenokarsinomalariga bo'linadi.

- Uzuksimon-hujaylari saraton;
- Bez-yassi hujayrali karsinoma;
- Yassi hujayrali karsinoma;
- Kichik hujayrali saraton;
- Differentsiatsiyalanmagan saraton.

Lauren tasnifi:

- Ichakli turi;
- Diffuz turi.

O'SMANING JOYLASHUVI

Antral va pilorik bo'limlar — 60-70% hollarda;

Oshqozon tanasining kichik egriligi — 10-15%;

Kardiyal qismda — 8-10%;

Oshqozon tanasining old va orqa devorlarida — 2-5%.

TASHXISLASH

Oshqozon saratoni diagnostikasi usullari quyidagilardan iborat:

• **Gastroskopiya** — bu usul nafaqat oshqozon shilliq qavatining o'zgargan qismlarini vizual ravishda ko'rish, balki keyinchalik baholash uchun to'qima biopsiyasini o'tkazish imkonini ham beradi;

• **Og'iz orqali kontrast modda (baryy sulfat) kiritish orqali oshqozon rentgenoskopiyasi.** Oshqozon devori shikastlanishi joyi va hajmini aniqlashning asosiy usullaridan biri. Oshqozon saratonining eng muhim rentgenologik belgilari:

- oshqozon soyasida to'lish nuqsoni mavjudligi
- me'da devorining egiluvchanligi va cho'ziluvchanligi yo'qolishi
- o'simta hududida peristaltikaning mahalliy yo'qligi yoki kamayishi
- o'simta joylashgan joy shilliq qavati relyefining o'zgarishi
- oshqozon shakli va hajmining o'zgarishi;

- **Ультратовушли текширув** — qorin bo'shlig'i, retroperitoneal makon va bo'yin-o'mrov usti sohasi limfa kollektorlarining ultratovushli tekshiruvi — metastazlarni aniqlash uchun ishlatiladigan usul;

- **Kompyuter tomografiyasi** oshqozon saratonini aniqlash imkonini beradi, ammo tadqiqotning asosiy maqsadi o'smaning tarqalganligi, metastazlar mavjudligini, shu jumladan pozitron emissiya tomografiyasi yordamida normal hujayralarda uchramaydigan, saraton to'qimalarida biokimyoviy jarayonlarning o'zgarganligini kuzatishda ishlatilishi mumkin;

- **Laparoskopiya** saraton tashxisini qo'yishda ko'p yordam bermaydi (bu faqat oxirgli bosqichlarda mumkin), aksincha kasallikning bosqichini aniqlash va jigarda va parietal qorin bo'shlig'ida ultratovushli tekshiruv va kompyuter tomografiyasida ko'rinmaydigan kichik subkapsulyar metastazlarni aniqlash uchun foydalaniladi;

- **Onkomarkerlar** juda spetsifik (95%), ammo sezgir emas. Eng keng tarqalgan onkomarkerlar CA72.4, CEA va CA19.9 sanaladi, ularning sezuvchanligi 40-50 foiz oralig'ida o'zgarib turadi va metastazlar mavjudligida 10-20 foizga ko'payadi.

OSHQOZON SARATONINI DAVOLASH

Hozirgi vaqtda oshqozon saratonini radikal davolashning asosiy va deyarli yagona usuli bu jarrohlik amaliyotidir. Oshqozonni rezektsiya qilish shuningdek eng yaxshi palliativ davolanishni ham ta'minlaydi: og'riq, disfagiya va qon ketishining sababchisi yo'q qilinadi, organizmdagi o'sma hujayralari soni kamayadi, bu umr ko'rish davomiyligini oshirishga va bemorning ahvolini sezilarli darajada yengillashtirishga yordam beradi. Nurlanish ta'siri va kimyoterapiya ikkinchi darajali ahamiyatga ega.

Odatda butun oshqozon olib tashlanadi (gastrektomiya). Bunga ko'rsatma sifatida o'smaning oshqozon burchagidan yuqori joylashganligi, oshqozonning subtotal yoki total shikastlanishi xizmat qiladi.

Kamroq holatlarda (kasallikning dastlabki bosqichlarida) uning rezektsiyasi (odatda subtotal) amalga oshiriladi:

- Antral qism saratoni bo'lsa, distal rezektsiya;
- I — II bosqichlardagi yurak va subkardial bo'limlarning saratonida — proksimal rezektsiya.

Bundan tashqari, katta va kichik charvi, mintaqaviy limfa tugunlarning olib tashlanishi amalga oshiriladi. Agar lozim bo'lsa, boshqa organlar qisman yoki butunlay olib tashlanadi: Krukenberg metastazlarida tuxumdonlar, oshqozon osti bezi dumi, taloq, jigarning chap segmenti, ko'ndalang chambar ichak, chap buyrak va buyrak usti bezi, diafragma bo'limi va boshqalar.

Oshqozon saratonida limfa tugunlarini olib tashlash ko'rsatiladi. Hajmi bo'yicha limfodissektsiyaning quyidagi turlari farqlanadi:

- **D0** — limfa tugunlari olib tashlanmaydi;

- **D1** — kichik va katta egrilik, supra — va infrapilorik, kichik va katta charvi bo'ylab joylashgan tugunlarni rezektsiya qilish;
- **D2** — yuqoridagi tugunlarni va ikkinchi darajadagi tugunlarni olib tashlash;
- **D3** — yuqoridagilar + limfa tugunlarini qorin asosi bo'ylab rezektsiya qilish;
- **D4** — D3 + paraaortal tugunlarni olib tashlashni o'z ichiga oladi;
- **Dn** — barcha mintaqaviy limfa tugunlarini rezektsiya qilish, oshqozon o'smasi bilan ta'sirlangan a'zolari olib tashlash.

Operatsiyaning radikalligi D2-D4 variantlari bilan ta'minlanadi.

ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОСУБЪЕКТНОСТИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ

Мохинбону Суюнова

*Студентка магистратуры по направлению
«международное право» Университета мировой
экономики и дипломатии, независимый соискатель
Ташкент, Узбекистан*

АННОТАЦИЯ

В настоящей статье поднимается один из актуальных вопросов в теории международного права об определении юридической природы транснациональных корпораций как субъектов международного экономического права. Транснациональные корпорации играют ведущую роль в процессе глобализации и ускоренного развития международных экономических отношений. Динамика роста филиалов ТНК и выступление ТНК в качестве крупных иностранных инвесторов в экономику стран также ставит перед нами необходимость в определении правового статуса ТНК и создании единого международно-правового акта в регулировании их деятельности. Автором проанализированы международные и региональные документы по определению правовой природы ТНК и внесены необходимые предложения для разрешения выявленных в ходе исследования вопросов.

Ключевые слова: транснациональные корпорации, международное право, международное экономическое право, международные экономические отношения, правовой статус, правосубъектность.

ABSTRACT

In the following article raises one of the topical issues in the theory of international law on determining the legal nature of transnational corporations as one of the subjects of international economic law. Transnational corporations play a leading role in the process of globalization and the accelerated development of international economic relations. The dynamics of the growth of TNC's branches and the appearance of TNC as major foreign investors in the economies of countries also puts before us the need to determine the legal status of TNC and create a single international legal act in regulating their activities. The author analyzes international and regional documents on the definition of the legal nature of TNCs and makes the necessary proposals to resolve the issues identified during the study.

Key words: transnational corporations, international law, international economic law, international economic relations, legal status, legal personality.

Согласно правовой доктрине, слово «корпорация» происходит от латинского слова «*corpus habere*», что относится к правам юридических лиц. Хотя понятие «корпорация» не упоминается в источниках римского права, оно используется исследователями юридической науки для обозначения частных объединений, существовавших в Римской империи. Следует отметить, что союз между римлянами обозначался словом «*corpus*»¹. Считалось, что муниципия представляла собой местную общину, часть государства, получившую определенную хозяйственную независимость. В сфере гражданского оборота муниципии выступали как частное лицо². Было определено, что законное существование компании не прекратится и не будет нарушено выходом отдельных членов из объединения, Наиболее важным принципом существования компании является то, что она развивается независимо от изменений в ее составе (даже если есть только один член компания продолжит юридически существовать). Следовательно, можем подчеркнуть, что еще в далеком прошлом римляне римские правоведы положили фундамент определению корпорации как юридического лица и разрешили вопрос о характере взаимодействия этого юридического лица с его членами.

Долгое время термин «корпорация» был синонимом термина «юридическое лицо», но немецкие юристы пытались провести различие между этими двумя понятиями. Поэтому классик немецкого права Гирке писал: «Германская корпорация есть реальное собирательное лицо, между ним и индивидуальными лицами завязывается лично-правовой союз, подобно которому не бывает вне корпорации»³. Другой не менее известный немецкий теоретик Савиньи полагает, что корпорация представляет собой юридическое лицо, проявляющееся в известной сумме отдельных членов, и отличается тем самым от учреждения, которое не имеет такого видимого субстрата, но имеет более идеальное существование, основывающееся на общей достигаемой цели⁴.

В отличие от немецкой правовой системы, британская и американская правовые системы имеют широкое понимание теории и законов страны, в которой работает компания. Поэтому в англо-американской правовой системе при отсутствии понятия «юридического лица» для организации с личным статусом используется термин «корпорация», который означает «юридическое

¹ Санфилиппо Ч. Курс римского частного права: Учебник / Под ред. Д.В. Дождева. М., 2000. С. 47 - 50.

² Суворов Н.С. О юридических лицах по римскому праву. М., 2007. С. 40 - 41.

³ Суворов Н.С. О юридических лицах по римскому праву. М., 2007. С. 101 - 102.

⁴ Герваген Л.М. Развитие учения о юридическом лице. СПб., 1888. С. 18 - 24

лицо, обладающее правоспособностью, то есть субъект с законными правами и обязанностями и субъект с дееспособностью»⁵.

Если мы перейдем от рассмотрения общего понятия «корпорация» к более конкретному понятию «транснациональная корпорация», то следует отметить, что до сегодняшнего дня не было разработано единого подхода к определению правовой природы ТНК. Существующие научные концепции крайне противоречивы и не получили полного признания⁶.

В теории международного права многонациональные компании рассматриваются как особые участники (операторы) международных экономических отношений. Многонациональные компании понимаются как предприятия, созданные в соответствии с внутренним законодательством страны, но они имеют иностранные инвестиции в капитал и являются международными в своей сфере деятельности. Можно считать, что эти характеристики транснациональных компаний связаны с начальным этапом их возникновения, когда национальные компании осваивали зарубежные рынки путем интеграции во внешнеэкономическую среду, но они не отражают динамику современной структуры транснациональных компаний.

Следуя европейским исследователям, по мнению правоведа Лунца, Лант видел суть экономического единства между МНП и законом, что привело к различиям в экономическом содержании и правовых формах⁷. Экономическое единство проявляется как единство управления (контроля), исходящее из единого центра. Кроме того, фактически возможно установить отношения зависимости без юридического оформления (например, в результате финансирования материнской компании), Лунц указал, что у него может быть центр контроля и управления (что характерно для многонациональных компаний в США) или, основа для его создание не имеет ничего общего с осуществлением прямых иностранных инвестиций, это соглашение между несколькими юридическими лицами страны, целью которого является координация деятельности друг с другом.

Анализируя правовую природу транснациональных компаний, Асосков указал, что ее главной особенностью является единое управление, и оно «неизбежно сосуществует» с признаками существования нескольких юридических лиц в структуре транснациональных компаний⁸.

⁵ Грешников И.П. Субъекты гражданского права: юридическое лицо в праве и законодательстве. СПб., 2002. С. 11.

⁶ Фатхули Р.О. «Понятие транснациональной корпорации и его значение в международном частном праве» // Вестник Московского городского педагогического университета. Серия: Юридические науки. 2011г.

⁷ Лунц Л. А. Многонациональные предприятия капиталистических стран в аспекте международного частного права // Сов. государство и право. 1976. № 5. С. 122-129.

⁸ Асосков А. В. Проблемы правового регулирования транснациональных компаний // Юрид. мир. 2000. № 8. С. 42-54.

В этом отношении положения о международных юридических лицах не могут быть отнесены к транснациональным компаниям, поскольку речь идет здесь о субъектах публичного права (таких как Международный банк реконструкции и развития, Международный валютный фонд и т.д.), его экономическая деятельность направлена не на получение прибыли, а на удовлетворение определенных общественных интересов⁹. Лунц четко проводит различие между международными организациями и многонациональными компаниями: первая создается на основе международных соглашений и имеет право быть субъектом международного публичного права. Основной целью создания многонациональной компании является получение прибыли в международном масштабе, а другие цели многонациональной компании являются второстепенными.

Канашевский ввел широкий термин «международное экономическое объединение», отличительной особенностью которого является достижение международных соглашений о целях деятельности и создании на основе прибыли¹⁰.

Толстых рассмотрел концепцию транснациональных корпораций в контексте определения правосубъектности юридических лиц в международном частном праве¹¹. Для него транснациональные компании - это широкое понятие, а правовая форма их выражения обусловлена соглашением стран конкретного региона признавать такие юридические лица как ТНК.

Толстых отмечает создание транснациональных компаний на основе международных соглашений в ходе региональной экономической интеграции. Страны заключили соглашения, направленные на установление особого контроля над организационными группами, создание более благоприятных условий для деятельности Совместного объединения национальных юридических лиц и формирование хозяйствующего субъекта с наднациональным правовым статусом. Ввиду открытой возможности свободного движения капитала и экономической интеграции внутри группы стран вопрос разработки правил, регулирующих деятельность наднациональных юридических лиц, занимающихся экономической деятельностью, в последние годы приобрел особую актуальность. Создание наднациональных хозяйствующих субъектов создало новую правовую систему для транснациональных компаний и в определенной степени заполнило существующий пробел между международным контролем за деятельностью

⁹ Владимирова И.Г. Исследование уровня транснационализации компаний // Менеджмент в России и за рубежом. 2001. № 6. С. 38.

¹⁰ Канашевский, В. А. Международное частное право: учебник. М.: Междунар. отношения, 2006. С 155-158.

¹¹ Толстых, В. Л. Международное частное право: коллизионное регулирование. СПб // Изд-во Р. Асланова; Юридический центр Пресс, 2004.

транснациональных компаний. В то же время создание транснациональных компаний на основе международных соглашений является одним из способов их формирования.

Согласно мнениям ряда ученых, проводивших исследование по определению правосубъектности транснациональных корпораций, правовую природу транснациональных компаний следует определять на основе национальности их капитала, осуществляемого оборота, иностранных частей их бизнеса, количества филиалов на территории других государств и дочерних компаний и структуры их управления.

На основании вышеизложенного, а также проведенных научных исследований и анализа мы разделяем мнение А.В. Тарасовой о том, что международно-правовая унификация норм, регулирующих создание и деятельность транснациональных корпораций, является наиболее перспективным способом обеспечения эффективного правового регулирования деятельности транснациональных корпораций. Основной предпосылкой международной правосубъектности транснациональных компаний может быть наличие в международно-правовых источниках норм, определяющих их правосубъектность юридически. Предпосылкой для разработки таких норм могут служить необязательные правовые нормы, отражающие желаемые стандарты поведения транснациональных корпораций в различных сферах деятельности¹².

---

¹²Тарасова Л.Н.. Проблема признания за транснациональными корпорациями международной правосубъектности // Вестник финансово-юридического университета. Серия: Экономика и Бизнес. Право. 2013г.

OILA MUNOSABATLARINING KONSTITUTSIYADA MUSTAHKAMLANISHI

Xayitova Rayhona Xaydarali qizi

*Namangan davlat universiteti Yuridik fakultet
Yurisprudensiya yo‘nalishi YU-CU-23 guruh talabasi*

Annotatsiya: Ushbu maqolada oila tushunchasi va oiladagi er –xotinning huquqlari, shuningdek, ularning majburiyatlari, farzandlarining oldidagi burchlariga ta’rif berilib ketiladi. Ushbu oilaviy munosabatlar, Konstitutsiyada batafsil yoritilib ketilganligi alohida ahamiyatga monand ekanligini ham bayon qilishimiz diqqatga sazovor holat. Alqissa, davlatimiz va davlat rahbarlarini ham bu munosabatlarni rivojlantirishga qaratilgan qaror, farmon va farmoyishlarini ham yoritib beradi.

Kalit so‘zlar: Oila tushunchasi, nikoh tushunchasi, jamiyat, mustahkam oila yili, voyaga yetmaganlar, mehnatga layoqatli shahslar .

Oila – nikoh yoki tug‘ishganlikka asoslangan kichik guruh. Uning a’zolari ro‘zg‘orining birligi, o‘zaro yordami va ma’naviy mas’uliyati bilan bir-biriga bog‘langan. Oilaning eng muhim ijtimoiy vazifalari - inson zotini davom ettirishdan, bolalarni tarbiyalashdan, oila a’zolarining turmush sharoitini va bo‘sh vaqtini samarali uyushtirishdan iboratdir. Oilaviy munosabatlar nisbatan mustaqil hodisa sanalsa-da, jamiyatdagi mavjud ijtimoiy, iqtisodiy, mafkuraviy munosabatlar bilan belgilanadi va ular ta’sirida o‘zgarib boradi. Shunga muvofiq, har bir jamiyat o‘zgarib mos oila tipini, oilaviy munosabatlarni o‘rnatadi. Oila xalqning, jamiyatning hayoti, turmushiga oid urf-odatlarini o‘zida sinovdan o‘tkazadi. Yaxshilarini o‘z bag‘rida asrab-avaylab, kelajak avlodlarga yetkazadi. Oila o‘z farzandlarini tarbiyalab, ularga umuminsoniy qadriyatlarni singdirish bilan ularga boshlang‘ich ijtimoiy yo‘nalish beradi. O‘z farzandlarini katta oqimga - jamiyatga qo‘shish bilan esa oila jamiyat yo‘nalishi, iqtisodiyoti, madaniyati va ma’rifatini ham belgilashga o‘z ta’sirini ko‘rsatadi. Shuning uchun ham Sharqda oila qadim-qadimdan muqaddas qo‘rg‘on hisoblanib kelingan.

“Oila jamiyatning asosiy bog‘inidir hamda u davlat va jamiyat muhofazasidadir. Nikoh O‘zbekiston xalqining an’anaviy-oilaviy qadriyatlariga nikohlanuvchilarning ixtiyoriy roziligiga va teng huquqliligiga asoslanadi. Davlat oilaning to‘liq rivojlanishi uchun ijtimoiy, iqtisodiy, huquqiy va boshqa shart-sharoitlar yaratadi”,-deya O‘zbekiston Respublikasi Konstitutsiyasining 76-moddasida e’tirof etilgan. Ushbu moddadan ham ko‘rinib turibdiki, oilani davlat ham o‘z himoyasiga olganligi va u hamisha nazoratda ushlab turilishi kafolatlanganligini ham ta’kidlab o‘tish lozim bo‘ladi. Hattoki, ushbu normada nikoh tuzishda ham bo‘lajak er-xotinning ixtiyoriy roziligi va huquqlari ham teng bo‘lishi nazarda tutilgan.

Qadimgi Rim davlatini ham misol qilib oladigan bo'lsak, nikoh kabi nozik tushunchalar rim qonunchiligida mustahkamlangan. Misol uchun, u yerda shunday bir qoida belgilanganki uni nazardan qochirish imkonsiz. Ya'ni, Rim jamiyatida nikoh orqaligina oila vujudga kelgan. Mashhur yurist Modestin nikohga tushuncha berar ekan, uni quyidagicha ta'riflaydi: "Nikoh er va xotin o'rtasidagi Xudo va insoniyat huquqlariga asoslanib butun umr bo'yicha tuziladigan, hamda o'ziga oid munosabatlarni muddatsiz amalga oshiradigan ittifoqdir".

Bejizga ushbu davlat bilan O'zbekistonni taqqoslamadim. Chunki, rimda dastlabgi qonunlar yaratilgan. Masalan 12 jadval qonunlariga to'xtalib o'tadigan bo'lsak, u huquq fani yaratilishiga tamal toshini qo'ygan ilk hujjat hisoblanadi. Rim huquqshunoslari tomonidan yaratilgan ushbu hujjatda o'g'irlik, jinoyatlarni sudda ko'rib chiqish, marhumlarni dafn etish marosimlari va oilaviy munosabatlardagi ota – onani hamda farzandlarning huquq va majburiyatlariga alohida urg'u berib o'tilgan. Oiladagi tarbiya kishilarning axloqiga va xulqiga o'chmas qoidalarni singdiradi. Inson tarbiyasida hech qanday boshqa tuzilmalar oilaning o'rnini bosa olmaydi. Chunki u yerdagi tarbiyaga sut, qon singari muqaddas ashyolar ta'sir qiladi. Shularning barchasi e'tiborga olinib, bizning xalqimizga xos oiladagi ijobiy jihatlarni mustahkamlash va rivojlantirishni ta'minlash uchun Konstitutsiyamizda oila uchun maxsus XIV bob ajratildi. Bunday holatni – oilaga maxsus bob ajratilishini boshqa mamlakatlar Konstitutsiyasida uchratmaysiz. U yerlarda ham oilaga ham davlat va jamiyatning munosabati o'zgacha. Yuqorida ta'kidlaganimdek, bizda oila jamiyatning ajralmas qismi va mavjud bo'lishi shart masala deb qaraladi va albatta, unda ikki jinsning, erkak va ayolning birlashuvi bo'lishi, bu birlashuv orqali dunyoga yangi insonlar kelishi nazarda tutiladi.

O'zbekiston Respublikasi Birinchi Prezidenti 2011-yil dekabr oyida Konstitutsiya kuniga bag'ishlangan yig'ilishidagi ma'ruzasida 2012-yilni "Mustahkam oila yili" deb e'lon qilar ekan, oila haqida shunday so'zlarni aytgan: "Ongli yashaydigan har bir odam yaxshi anglaydiki, bu yorug' olamda hayot bor ekan, hayot abadiyligi, bebaho ne'mat bo'lmish farzand bor. Farzand bor ekan, odamzod hamisha kelajagini o'ylab, ezgu orzu va intilishlar bilan yashaydi. Yangi yilga mana shunday nom berishimiz azalazladan xalqimiz uchun muqaddas bo'lmish, oilani hayotimiz tayanchi va suyanchi, jamiyatimizning hal qiluvchi asosiy bo'g'ini deb qabul qilishimish zamirida, hech shubhasiz, juda katta ma'no-mohiyat mujassam. Chunki, oila sog'lom ekan – jamiyat mustahkam, jamiyat mustahkam ekan – mamlakat barqaror".

Bundan tashqari oilani qo'llab-quvvatlash maqsadida O'zbekiston Respublikasi Prezidenti va hukumati ko'plab hujjatlar qabul qilgan. Oilani muhofaza qilish va qo'llab – quvvatlashda ularni moddiy tomondan qo'llash, ularga moddiy yordam berish chora-tadbirlarining ko'rilishi muhimdir. Davlatimiz boquvchisini yo'qotgan, ko'p bolali oilalarga moddiy yordam berishni o'z vazifasi deb hisoblaydi va buning amaliy

choralarini ko‘radi. Bunday oilalarga farzand ko‘rish va tarbiyalash uchun onalarga beriladigan mablag‘lar yildan-yilga ko‘payib borishi buning isbotidir. Oilalarga turar joy qurish uchun yer uchastkalarining ajratilishi, qo‘shimcha manba bo‘lishi uchun tomorqalar bilan ta‘minlanishi doimiy tadbirlar qatoriga kiritilgan. Shular qatori 1998-yilning “Oila yili” deb e‘lon qilinishi har bir oilaning davlat tomonidan himoya qilish choralarini kuchaytirib, oilalarning mustahkamlanishida katta samara berdi. “Oila yili” munosabati bilan belgilangan tadbirlar natijasida davlat oilalarga juda katta moddiy yordam ko‘rsatdi.

Bozor iqtisodiyoti sharoitida oilalarga, ayniqsa, serfarzand, kam ta‘minlangan oilalar davlat tarafidan ko‘rsatilgan yordam tufayli oilalar qattiq zarbaga uchramadi va turmushda o‘z vazifasini bajarishdan chetlanmadi.

Ota-onaning farzandlar oldidagi burchining konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi yosh avlodga bo‘lgan e‘tiborni ko‘rsatadi. Ota-ona farzand ko‘rgach, uni voyaga yetkazishi, tarbiyalashi shart. Tarbiyasiz, yetarli ta‘minotsiz farzand jamiyatda o‘z o‘rnini topishi u yoqda tursin, jamiyat uchun xavfli shaxsga aylanadi.

Konstitutsiyaning 77-moddasida: “Ota-onalar o‘z farzandlarini voyaga yetgunga qadar boqish va tarbiyalashga majburdirlar” – deb belgilangan. Bundan kelib chiqadiki, majburiyat ikki narsani hal qilishga qaratilgan, birinchisi, farzandlarni boqish, ikkinchisi, tarbiyalash. Farzandlarni boqish deganda, voyaga yetguncha barcha moddiy ehtiyojlarni qondirish, yashashi uchun eng zarur imkoniyatlarni yaratish tushuniladi. Bu–ovqatlantirish, kiyintirish, bolalalarni o‘qishi uchun zarur jihozlar bilan ta‘minlash, o‘qitish va bilim olishi uchun zarur o‘quv qurollari va jihozlari bilan ta‘minlashdir. Voyaga yetmaganlarning huquqlarini himoya qilishda 2020-yil 25-fevaldagi “Bola huquqlari kafolatlari to‘g‘risidagi” qonun muhim ahamiyatga ega. Bola voyaga yetguniga qadar barcha ehtiyojlarini imkoniyat darajasida qondirgan ota-onalar majburiyatni ado etgan hisoblanadi. Otalik, onalik majburiyatlarini bajarmaganlar qonun asosida ota-onalik huquqidan mahrum qilinadi. Davlat ota-onalarga farzandlarini voyaga yetgunicha boqish, tarbiyalash majburiyatini yuklash bilan birga, ota-onasiz bolalarni boqishni, tarbiya qilishni. o‘qitishni o‘z zimmasiga oladi. Bu konstitutsiyadagi: “Davlat va jamiyat yetim bolalarni va ota – onalarining vasiyligidan mahrum bo‘lgan bolalarni boqish, tarbiyalash va o‘qitishni ta‘minlaydi, bolalarga bag‘ishlangan xayriya faoliyatlarini rag‘batlantiradi”,- degan qoida asosida amalga oshiriladi” (77-modda)

Voyaga yetgunga qadar davlat va jamiyat qaramog‘ida bo‘ladigan, ularning yordamiga muhtoj bolalar deganda, yetim bolalarni, ota –onaning vasiyligidan mahrum bo‘lgan yoki ota-onalik huquqidan tegishli tartibda mahrum qilingan bolalarni nazarda tutamiz. Bunday yordamga muhtoj bolalarni davlat turli tadbirlar belgilab, muntazam ravishda ular hayotda o‘z o‘rinlarini topishi uchun zarur shart –sharoitlar yaratib

beradi. Bola ota-onasiz bo'lsa, "Mehribonlik" uylariga, maxsus muasssalarga joylashtiriladi. Turli sabablarga ko'ra bolalarning ota-onasidan tarbiya olish imkoniyati bo'lmasa, bola oilalarga farzandlikka beriladi yoki unga voyaga yetgunicha vasiylik hamda homiylik belgilanadi. Mamlakatimizda ko'plab mehribonlik uylari bo'lib, ularda yetim bolalar voyaga yetgunlarigacha davlat tomonidan yaratilgan imkoniyatlaridan foydalanib, kelajak hayotga tayyorgarlik ko'radi. Hozirgi kunda ko'plab oilalar yetim bolalarni asrab olib, ularning tarbiyasi bilan shug'ullanmoqda.

Bunday tajriba, ya'ni ota-onasiz yetim bolalarni o'z oilasiga olib o'z farzandlaridek tarbiyalash, topganini baravar baham ko'rish xalqimiz ma'naviyatiga xos bo'lib urf-odatga aylangan. Ikkinchi jahon urushi davrida urush natijasida ota-onasidan ajralgan ko'plab bolalar O'zbekistonda o'z oilalarini topgan. Ayniqsa, oddiy temirchi Sh.Muhammedov 14 nafar yetim bolani tarbiyalab, jahon ahlining tahsiniga sazovor bo'lgan. Voyaga yetgan farzandlarning ota-ona oldida ko'plab majburiyatlari bo'lib, bu majburiyatlari ota-onaga g'amxo'rlik qilishni nazarda tutadi. Bu burch nafaqat Konstitutsiyaviy burch, u xalqimiz qon-qoniga singgan, axloqiy qoidalarga mos urf-odatlarimiz hamdir. Azaldan ota-onaga g'amxo'rlik qilingan, ularni ranjitgan farzandlar qoralangan, qarg'ishga qolgan, ulardan hamma yuz o'girib, yakkalab qo'ygan. Ana shu axloqiy qoida Konstitutsiyada qoida sifatida mustahkamlangach, endi noqobil farzandlarni nafaqat qoralash, qarg'ash, yakkalab qo'yish emas, qonun yo'li bilan jazolash imkoni tug'uldi. Konstitutsiyaning 80-moddasida: "Voyaga yetgan mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalari haqida g'amxo'rlik qilishga majburdirlar", - degan qoida belgilandi. Voyaga yetgan, mehnatga layoqatli farzandlar o'z ota-onalariga ular birgalikda yashaydimi, alohida yashaydimi, bundan qat'iy nazar, g'amxo'rlik qilishga majburdirlar. Mehnatga layoqatli, iqtisodiy imkoniyatlarini yetarli, turar-joy masalasida qiyinchiligi yo'q farzandlarning ota-onalari qariyalar uyiga joylashtirishi xalqimizda eng yomon uyat ish, oriyatsizlik deb qoralanadi. Afsuski, xalqimiz ma'naviyatiga xos bo'lmagan shunday holatlar ahyon-ahyonda bizda ham uchray turadi. Shuning uchun yoshlarga ta'lim tarbiya berishda, farzandlarning ota-ona oldidagi burchining faqat huquqiy jihatiga emas, uning ma'naviy va axloqiy jihatiga ham e'tibor berilib, xalqimizning uzoq yillar davomida to'plagan eng yaxshi hislatlariga tayanish zarur. Farzandlarning ota-ona oldida majburiyatini bajarmasligiga faqat yuridik javobgarlik bilan ta'sir qilmay, bu inson xususiyatiga xos bo'lmagan holat. Eng tuban insonlargina shunday qilishi mumkinligini, ota-onasini xor-u zor qilgan insonlarning ikki dunyoda ham yuzi qora bolishi va eng muhimi, hayvondan farqi bo'lmasligini o'quvchilarga yetkazishilishi kerak.

Mamlakatning chekka va uzoq qishloq hududlaridagi xotin-qizlarni munosib ish bilan ta'minlash bo'yicha dasturlar yanada takomillishtirildi. Ayollarning bandlik va

mehnat bozorlaridan foydalanish huquqini kengaytirish uchun maktabgacha va boshlang'ich maktab ta'limining hammabopligini oshirishga e'tibor qaratiladi.

Ularning moliyaviy bilim va malakalarini rivojlantirish hamda kengaytirish, moliyaviy institutlarning barcha xizmatlaridan foydalanish imkonini yaratish, shu jumladan, banklar va kreditlar bilan ishlash ko'nikmalarini oshirish, imtiyozli kreditlarni joriy etish ustida ish olib borilmoqda. Yuqorida tilga olingan tadbirlar strategiyaning ayrim yo'nalishdagi muhim vazifalari xolos. Ularni muvaffaqiyatli amalga oshirish iqtisodiy, ijtimoiy va siyosiy sohalarda xotin-qizlar va erkaklarning teng huquq va imkoniyalariga nisbatan to'siqlar va tafovutlarni bartaraf qilish, shuningdek, haqiqiy va yuridik gender tenglikka erishishga imkon beradi. Bu esa mamlakatdagi barcha fuqorolarning turmush sifatidagi ijobiy ta'sir ko'rsatadi. Albatta jamiyatda gender tengligini ta'minlash, xotin-qizlarning ijtimoiy-siyosiy, iqtisodiy faolligini oshirish kabi murakkab masalalar birgina davlat hamda jamoat tuzilmalari zimmasiga yuklatilgan vazifa emas. Ayni paytda gender tengligi indeksida mamlakatimiz 188 ta davlat orasida 57-o'rinni egallab turibdi. Bu ko'rsatgichni yurtimizda xotin-qizlar ta'lim olishi va iqtisodiy faolligi yuqori darajada ekanligi bilan izohlash mumkin.

Davlatimiz rahbari o'zining har bir chiqishida bu mavzuga alohida e'tibor qaratadi. "Ayolga bo'lgan hurmat – e'tibor - bu, avvalo, oilaga jamiyat kelajagiga bo'lgan hurmat-e'tibor ifodasidir", - deydi yurtboshimiz. Yer yuzidagi har qaysi jamiyatning madaniy darajasi uning ayollarga nisbatan munosabati bilan belgilanishi haqidagi fikr bejiz aytilmagan. Aynan Prezident Shavkat Mirziyoyev tomonidan ilgari surilgan tashabbuslar samarasi o'laroq kam ta'minlangan, boquvchisini yo'qotgan, nogironli bo'lgan ayollarimizni zamonaviy uy-joylar bilan ta'minlash bo'yicha yangi tizim yaratildi. Ana shu tizim asosida yuzlab, minglab nafar xotin – qizlar nafaqat uy – joyga, balki ish o'rinlariga ham ega bo'ldilar. Bundan tashqari, ayollar bandligini ta'minlash, jamiyatda ularning bor salohiyatini ro'yobga chiqarish masalasi - besh muhim tashabbusning asosiy yo'nalishlaridan biri sanaladi. Umuman olganda, davlat miqyosida qabul qilingan har qanday dastur yoki ish rejasi borki, ularning asosiy bandlari aynan xotin – qizlarimizning huquqlarini himoya qilish, ro'yobga chiqarish, orzu – havaslariga qanot bo'lishiga xizmat qilmoqda. Eng katta baxt, men buni ming marta qaytarishdan charchamayman, oilamiz tinch bo'lsin. Oila kichik vatan, oila tinch bo'lsa, bahtli bo'lsa, vatan tinch bo'ladi. O'sha baxtli kunlarni, vatanimizning, yoshlarimizning kamolini hozir niyat qilayotganimiz kabi ko'rish hammamizga nasib qilsin, - deya ta'kidlagan O'zbekiston Prezidenti.

Oila munosabatlarining konstitutsiyaviy asosda hal qilinishi, Konstitutsiyada unga alohida bobning ajratilishi, bizda oilaga bo'lgan jiddiy munosabatning isbotidir. Oilani mustahkamlash bu jamiyatni mustahkamlash va rivojlantirish ekanligi davlatning oilaga bo'lgan munosabatini begilovchi asosiy holatdir. Inson o'z

salomatligini saqlashga harakat qilganidek, jamiyat ham oilani mustahkamlashga harakat qiladi, chunki jamiyat sog‘ligi oila sog‘lomligiga bog‘liq. Oilalar sog‘lom bo‘lsa, jamiyat ham sog‘lom bo‘ladi. Shuni alohida qayd etish kerakki, farzandlarni ota-ona oldidagi burchini konstitutsiyaviy darajada mustahkamlanishi O‘zbekistonga xos xususiyatdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR RO‘YXATI:

- 1.O‘zbekiston Respublikasining Konstitutsiyasi - yangi tahrir (2023-yil 1-may)
- 2.Konstitutsiyaviy huquq darsligi (O.T.Husanov muallifligida 2022-yil)
- 3.Rim huquqi darsligi – O‘zbekiston Respublikasi Adliya Vazirligi Toshkent Davlat Yuridik Unversiteti hammuallifligida (2022 – yil)
- 4.8-sinf Konstitutsiyaviy huquq asoslari darsligi (2017 yil)
5. Xalq deputatlari Surxondaryo viloyati kengashining navbatdan tashqari sessiyasi (2018-yil 19 – yanvar)

O'TKIR QORIN SINDROMI: BELGILARI, SABABLARI VA DAVOLASH

*Urganch Abu Ali Ibn Sino nomidagi Jamoat
Salomatligi texnikumi o'qituvchilari
Babajanova Nodira Yuldoshboyevna,
Jumanazarova Zebuniso Shavkatovna*

Annotatsiya: Ushbu maqolada o'tkir qorin sindromi kasalligi, uning belgilari, sabablari va ushbu kasallikni davolashning turli usullari tahlil qilindi.

Kalit so'zlar: qorin og'riqlr, o'tkir qorin sindromi, belgilar.

Qorin og'rig'i – qorin bo'shlig'ida his qiladigan noqulaylik yoki boshqa noqulay his-tuyg'ular. Deyarli barcha insonlar qanchadir vaqt oralig'ida qorin og'rig'ini boshdan kechirishadi. Qorin og'rig'ining ko'p sabablari tashvishlanish uchun sabab emas va shifokor muammoni osongina tashxislashi va davolashi mumkin. Ba'zida bu tibbiy yordamga muhtoj bo'lgan jiddiy kasallikning belgisi bo'lishi mumkin.

QORIN OG'RIG'INING TURLARI

Qorin og'rig'ining bir necha turlari mavjud, ular og'riq qanchalik tez boshlanishi va qancha davom etishiga asoslanadi:

O'tkir og'riq – bir necha soat yoki undan keyin boshlanadi va boshqa alomatlar bilan birga kelishi mumkin.

Surunkali og'riq – uzoqroq davom etadi, haftalardan oylargacha yoki undan ko'p va kelishi va ketishi mumkin.

Progressiv og'riq – vaqt o'tishi bilan kuchayadi va ko'pincha boshqa alomatlar bilan birga keladi.

QORIN OG'RIG'INING SABABLARI

Sizda yengil og'riq yoki jiddiy kramplar bo'ladimi, qorin og'rig'i ko'p sabablarga ega bo'lishi mumkin. Misol uchun, sizda ovqat hazm qilish buzilishi, ich qotishi, oshqozon virusi yoki agar siz ayol bo'lsangiz, hayz ko'rish kramplari bo'lishi mumkin. Boshqa mumkin bo'lgan sabablar orasida:

Irritabiy ichak sindromi (IBS);

Kron kasalligi yoki yarali kolit;

Ovqatdan zaharlanish;

Oziq-ovqat allergiyalari;

Qorin dam bo'lishi;

Siydik chiqarish yo'llari infeksiyasi;

Qorin bo'shlig'i mushaklarining kuchlanishi yoki tortilishi;

Agar sizda laktoza intoleransi bo'lsa yoki oshqozon yarasi yoki tos a'zolarining yallig'lanish kasalliklari bo'lsa, qorin og'rig'i ham paydo bo'lishi mumkin. Boshqa sabablarga quyidagilar kiradi:

Herniya;

O't pufagidagi toshlar;

Buyrak toshlari;

Endometrioz;

Gastroezofagial reflyuks kasalligi (GERD);

Appenditsit;

Divertikulit;

Qorin aorta anevrizmasi (qorinning asosiy arteriyasida shish);

Ichak tutilishi yoki obstruksiyasi;

Oshqozon, oshqozon osti bezi, jigar, o't yo'llari, o't pufagi yoki immun hujayralari saratoni;

Tuxumdon saratoni yoki kistalar ;

Pankreatit (oshqozon osti bezining yallig'lanishi);

Xoletsistit (o't pufagining yallig'lanishi);

Qon tomirlarining tiqilib qolishi tufayli ichaklarga qon quyilishi;

Ektopik homiladorlik (urug'langan tuxum bachadondan tashqarida, masalan, fallop naychasida o'sganda);

Agar qorin og'rig'ingiz jiddiy bo'lsa, o'tmasa yoki yana qaytsa, shifokorga murojat qiling. Agar yaqinda jarohat olganingiz uchun qorin og'risa yoki ko'krak qafasi og'rig'i bo'lsa, darhol tez yordam raqami 103 ga qo'ng'iroq qiling .

Shuningdek, agar sizda og'riq bilan birga alomatlar bo'lsa, iloji boricha tezroq shifokor bilan bog'lanishingiz kerak, masalan:

Isitma;

Ovqatni 2 kundan ortiq ushlab turolmaysiz;

Sizda suvsizlanish belgilari, jumladan tez-tez siymaslik, siydikning qora rangda bo'lishi va juda chanqash;

Ichak harakatini qilolmaysi , ayniqsa siz qusayotgan bo'lsangiz;

Siyish paytida og'riq yoki tez-tez siyish kerak;

Shuningdek, shifokorga murojaat qiling, agar:

Sizning qorningizga teginilganda avvalgidan yumshoqroq tuyulsa;

Og'riq bir necha soatdan ko'proq davom etganda;

Sizning tanangizda imkon qadar tezroq davolanishni talab qiladigan muammoning belgisi bo'lishi mumkin bo'lgan boshqa alomatlar bo'lishi mumkin. Agar qorin og'rig'i bo'lsa, darhol tibbiy yordamga murojaat qiling agarda sizda quyidagi holatlar kuzatilsa:

Qon qusish;

Qonli yoki qora, qatronli ichak harakatlariga e'tibor bering;

Nafas olishda muammo bor;

Doimiy qusish;

Qoriningizda shish bor;

Sariq teriga ega;

Homilador;

Tushuntirilmagan vazn yo'qotish (ozib ketish);

Mumkin bo'lgan sabablar juda ko'p bo'lgani uchun shifokor sizni to'liq fizik tekshiruvdan o'tkazadi. Shuningdek, ular sizning alomatlaringiz haqida bir nechta savollarni berishadi va sizda qanday og'riq borligini aniqlashga harakat qilishadi. Misol uchun, bu qattiq va o'tkir og'riq yoki zerikarli og'riqmi?

Shifokoringiz sizga berishi mumkin bo'lgan boshqa savollar:

Qorin bo'ylab og'riyaptimi yoki faqat ma'lum bir sohadami?

Qachon og'riydi? Har doimmi? Ko'pincha ertalab yoki kechasi?

Agar og'riq paydo bo'lsa va ketsa, har safar u qancha davom etadi?

Ba'zi ovqatlarni iste'mol qilgandan yoki spirtli ichimliklarni iste'mol qilgandan keyin og'riyaptimi ?

Hayz paytida og'riq bormi?

Qanchadan beri xafa bo'ldingiz?

Og'riq ba'zan sizning pastki orqa, yelkangiz , chanoq yoki dumbangizga o'tadimi?

Siz biron bir dori yoki o'simlik qo'shimchasini olasizmi?

Homiladormisiz?

Har qanday faoliyat og'riqni engillashtiradimi, masalan, ovqatlanish yoki bir tomonda yotish?

Faoliyat yoki pozitsiya og'riqni kuchaytiradimi?

Yaqinda jarohat olganmisiz?

Shifokoringiz sizga savollar berishni tugatgandan so'ng, og'riq sababini aniqlashga yordam beradigan testlar kerak bo'lishi mumkin. Ushbu testlar quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Najas yoki siydik sinovlari

Qon testlari

Bariy qaldirg'ochlari yoki ho'qnalar

Endoskopiya

rentgen nurlari

Ultratovush

Kompyuter tomografiyasi

Kolonoskopiya yoki sigmoidoskopiya

Qorin og'rig'ini davolash uning sababiga bog'liq va quyidagilarni o'z ichiga olishi mumkin:

Yallig'lanishni kamaytiradigan, kislotali oqimning oldini olish yoki oshqozon yarasi yoki infeksiyani davolash uchun dorilar;

Organ bilan bog'liq muammolarni davolash uchun jarrohlik;

Aspirin va ibuprofen kabi retseptsiz sotiladigan og'riq qoldiruvchi vositalar oshqozoningizni bezovta qilishi va og'riqni kuchaytirishi mumkin.

TABLE OF CONTENTS / ОГЛАВЛЕНИЯ / MUNDARIJA

№	The subject of the article / Тема статьи / Maqola mavzusi	Page / Страница / Sahifa
1	O'ZBEKISTONDA INTELLEKTUAL MULKNING NOAN'ANAVIY OBYEKTLARINI HAMDA GENETIK RESURSLAR, AN'ANAVIY BILIMLARNI MUHOFAZA QILISH MASALALARI	3
2	YURIDIK TERMINOLOGIYA: INTELLEKTUAL MULK HUQUQLARINI MUHOFAZA QILISH VA HIMOYA QILISH FARQLARI	8
3	TOHIR RAJABIYNING HAYOTI VA IJODIY FAOLIYATI	11
4	OSIYO XALQARO UNIVERSITETI MAGISTRATURA YO'NALISHI	15
5	WORD MATN MUHARRIRI VA UNING IMKONIYATLARI	22
6	XXI ASRNING MADANIY RENESSANSI: ZAMONAVIY KUTUBXONALAR TARAQQIYOTNING MUHIM OMILI	26
7	MUQANNA ASLIDA KIM EDI?...	30
8	INGLIZ TILINI O'RGANISH MKONIYATLARI	37
9	BURYAKOVNING – TOSHKENT TARIXI HAQIDAGI ARXEOLGIK IZLANISHLARI VA TADQIQOTLARI	43
10	AUTOMOBILE INDUSTRY IN THE REPUBLIC OF UZBEKISTAN AND BUSINESS DEVELOPMENT TENDENCIES	53
11	IMPROVING THE BRAKE SYSTEM OF THE KOBALT CAR	57
12	CAUSES OF TRAFFIC ACCIDENTS AND MEASURES TO PREVENT THEM	61
13	ОЛИЙ ТАЪЛИМДА ИННОИВАЦИОН УСУЛЛАРНИ ТАНЛАШНИ АҲАМИЯТИ	64
14	ТИББИЙОТДА INNOVATSION TEXNOLOGIYALARNING АНАМИЯТИ	69
15	АНЪАНАВИЙ ВА ИННОВАЦИОН ТАЪЛИМ ТЕХНОЛОГИЯЛАРИНИНГ КОНСЕРТУАЛ АСОСЛАРИ	72
16	ALEKSANDR MAKEDONSKIY SALTANATI VA HARBIY YURISHLARINING ILMIY TAHLILI	76
17	ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА СЛЕНГЛАР	81
18	ИНГЛИЗ ВА ЎЗБЕК ТИЛЛАРИДА ЎЗЛАШМА ҚАТЛАМ ЛЕКСИК БИРЛИКЛАРИ	83
19	ECONOMIC AND SOCIAL DEVELOPMENT	86
20	MA'NAVIYATNING JAMIYAT HAYOTIDAGI O'RNI	90
21	ОСОБЕННОСТИ ИСПОЛЬЗОВАНИЕ И ВЫБОР ПАКЕРОВ ПРИ КАПИТАЛЬНЫМ РЕМОНТЕ СКВАЖИН	93
22	BOLALARNI RASIONAL OVQATLANTIRISH	99
23	TAYANCH-HARAKAT SISTEMASI KASALLIKLARIDA REABILITATSIYA ISHLARINI OLIV BORISH USULLARI	102
24	SOG'LOM TURMUSH TARZINI TARG'IB QILISH	106
25	SUVNI KIMYOVIY BIRIKMALAR BILAN ZARARSIZLANTIRISH	108
26	DORILARNING OQSILLAR BILAN BOG'LANISHI	111
27	YUQUMLI KASALLIKLAR TASHXISLASH USULLARI	113

28	YUQUMLI KASALLIKLARNI DAVOLASH TAMOYILLARI VA USULLARI	116
29	FIZIOTERAPIYADA MASSAJ QANDAY FOYDA BERADI	119
30	KO'Z TO'R PARDASI AJRALISHI KASALLIGINING HAVFLI JIHATLARI	122
31	GEPATIT C — YUQISH YO'LLARI, BELGILARI, TASHXISLASH USULLARI	124
32	MAKTABGACHA TALIM TASHKILOTLARIDA BOLALARNI TARBIYALASHDA XORIJIY TAJRIBALARNING O'ZIGA XOS JIHATLARI	127
33	ИНТЕРАКТИВНЫЕ МЕТОДЫ ОБУЧЕНИЯ НА УРОКАХ РУССКОГО ЯЗЫКА И ЛИТЕРАТУРЫ	134
34	O'SIMLIKLARDA UCHRAYDIGAN GORMONLAR VA ULARNING TURLARI	138
35	THE ROLE OF ENGLISH IN MODERN TIMES	145
36	SO'GD SHARQ VA G'ARB TADQIQOTSHUNOSLARI TALQINIDA...	148
37	OSHQOZON SARATONI	152
38	ЮРИДИЧЕСКАЯ ПРИРОДА И ОСОБЕННОСТИ ПРАВОСУБЪЕКТНОСТИ ТРАНСНАЦИОНАЛЬНЫХ КОРПОРАЦИЙ	157
39	OILA MUNOSABATLARINING KONSTITUTSIYADA MUSTAHKAMLANISHI	162
40	O'TKIR QORIN SINDROMI: BELGILARI, SABABLARI VA DAVOLASH	168

***Напоминание!** — Образование наука и инновационные идеи в мире || Авторы несут персональную ответственность за правильность цифр и данных в статьях и планах занятий, включенных в мировой научно-методический журнал, и за правильность приведенных цитат.*

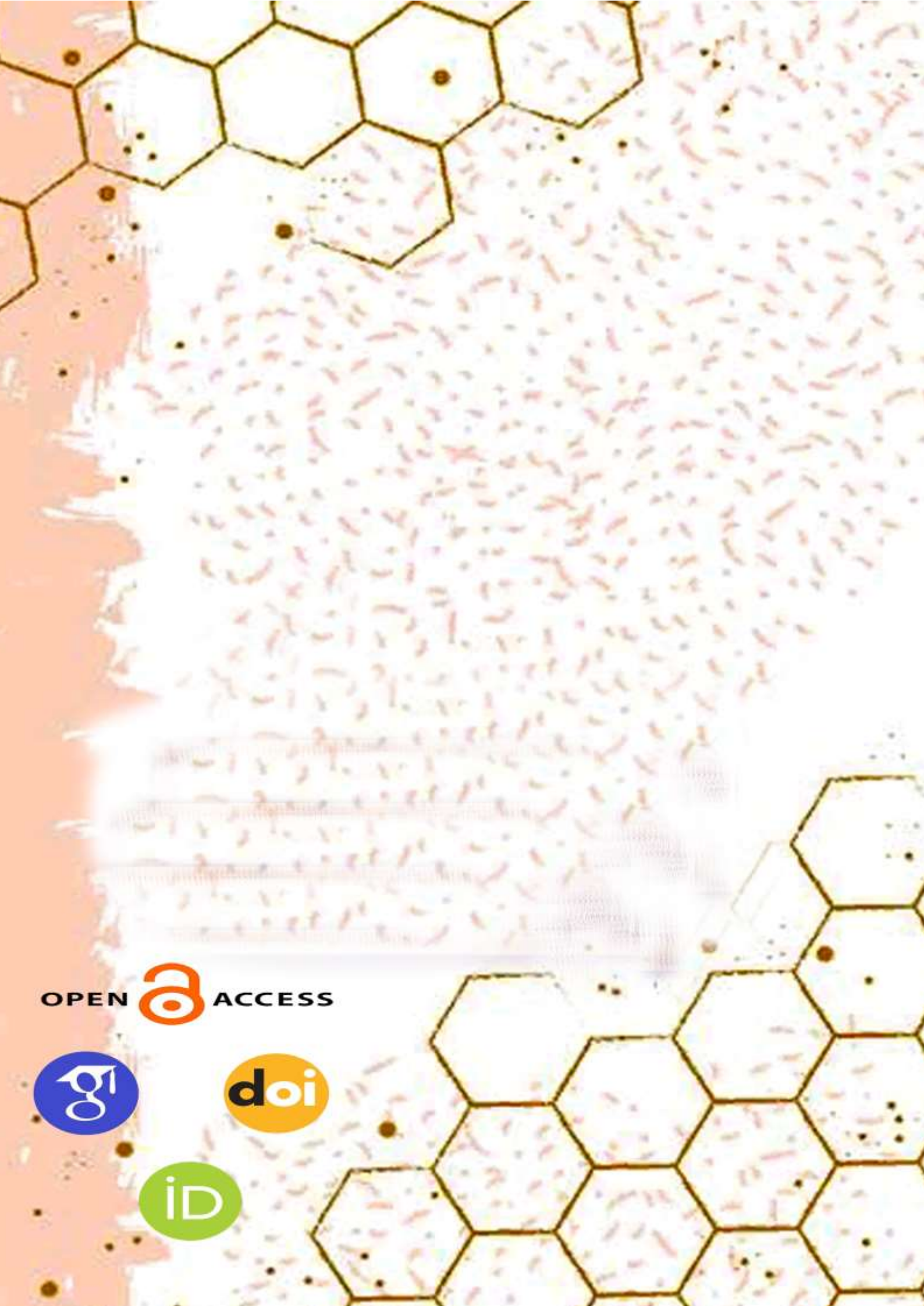
**Главный редактор:
Семёнов Владимир Львович**

**Помощник редактора:
Абдурахманов Бобуржон**

**Подготовитель к публикации:
Халиков Тохирджон Шавкатжонович**

— Образование наука и инновационные идеи в мире всемирный научно-методический журнал, 2023-г.

OPEN ACCESS

